„CIGÁNY KISLÁNY ILYET NEM CSINÁL"

Roma nők tapasztalatai a női szerepekről, szexualitásról és a reproduktív életről

– egy részvételi kutatás eredményei

„CIGÁNY KISLÁNY ILYET NEM CSINÁL"

Roma nők tapasztalatai a női szerepekről, szexualitásról
és a reproduktív életről
– egy részvételi kutatás eredményei

A kutatás vezetője és a kiadvány szerkesztője: Kupcsok Julianna

Layout: Schiffer Kata

Cover art: Horváth Anita

Minden jog fenntartva © EMMA Egyesület, Romaversitas Alapítvány

Tartalomjegyzék

7 Előszó

8 **Balázsné Lólé Bianka**
Egy csepp a tengerben, avagy cigány nők történetei a nővé válásról, kiemelt tekintettel a menstruációhoz kapcsolódó megélésekre

24 **Balogh Adrienn**
TABUtörők: Cigány nők szexuális edukációs perspektívái

50 **Szegedi Edit**
Tabuktól az intimitásig: Szerelem, párkapcsolat és szexualitás roma női közösségekben

65 **Bálint Boglárka, Balogh-Szabó Kitti, Kupcsok Julianna**
Egy világ, ahol mi nők szabadon döntünk magunkról, a testünkről és a sorsunkról: Roma nők szexuális egészségről, fogamzásgátlásról, abortuszról

84 **Balogh Marianna**
Phenav tuke: Roma nők vallomásai, „amikről senkivel nem beszélünk"

101 **Balogh-Szabó Kitti**
„Az életemnek az egész mindensége":
Az anyaság társadalmi konstrukciója roma női szemmel

118 Felhasznált irodalom

Előszó

A Mara Program 2023-ban indult az Emma Egyesület és a Romaversitas Alapítvány együttműködésében. A kezdeményezés célja, hogy erősítse a magyarországi roma nők közösségi aktivizmusát a szexuális és reproduktív egészség és jogok területén.

A program olyan roma nőket szólít meg, akik elkötelezettek a társadalmi egyenlőség és a nők jogai iránt, és fontosnak tartják a roma nők sajátos kihívásainak láthatóvá tételét ezen a területen. Célunk, hogy teret adjunk a roma nők tapasztalatainak, és ezekre építve alakítsuk a programot.

A kezdeményezés előkészítéseként öt roma kutatónő bevonásával szakirodalmi összefoglaló készült „Lehetne egy kicsit halkabban?" címmel. A kiadvány feltérképezi a roma nőket érintő szexuális és reproduktív egészséggel és jogokkal kapcsolatos hazai és regionális tudást, valamint az e területen működő kezdeményezéseket. A munka interszekcionális megközelítésre épül, amely figyelembe veszi, hogy az egymást átszövő társadalmi egyenlőtlenségek miként formálják a roma nők élethelyzeteit.

A kutatást követően egy sorstárs támogatásra épülő, nőközpontú tudásátadó módszert dolgoztunk ki. Ennek keretében a résztvevők több alkalmas képzéssorozaton vehetnek részt, ahol biztonságos közegben reflektálhatnak saját tapasztalataikra, közösségük helyzetére, valamint azokra a társadalmi struktúrákra, amelyek gyakran akadályozzák az alapvető egészségügyi és jogi szolgáltatásokhoz való hozzáférést. Ezeket a csoportokat Mara köröknek neveztük el; az első évfolyam 2024-ben indult.

A Mara körök résztvevői közül hatan vállaltak szerepet ebben a közösségi kutatásban, amely során vidéken élő roma anyákkal készítettek félig strukturált interjúkat a szexuális és reproduktív egészséghez kapcsolódó tapasztalataikról.

A kutatás különlegessége, hogy azt maguk a roma nők végezték: olyan résztvevők, akik a program során megszerzett tudásukra és saját közösségi beágyazottságukra támaszkodva bizalmi légkört teremtettek, és hiteles, mély beszélgetéseket folytattak.

Roma nők kérdeztek roma nőket, saját közösségeikben. Ez a megközelítés nemcsak új szempontokat és tapasztalatokat tett láthatóvá, hanem hozzájárult ahhoz is, hogy a résztvevők saját szerepüket tudásalkotóként és a közösségi változás aktív alakítóiként erősítsék meg.

A kötet az így létrejött interjúk tapasztalatait és tanulságait mutatja be.

Egy csepp a tengerben, avagy cigány nők történetei a nővé válásról, kiemelt tekintettel a menstruációhoz kapcsolódó megélésekre

Balázsné Lólé Bianka

Kislánynak lenni...

„Még, ha tehetném, lennék kislány, igen, már most igen.
Csak, amikor kislány az ember, akkor fel szeretne nőni."

A nővé válás egy nagyon izgalmas utazás, számtalan kérdést körbeölelő téma. Hogyan és mikor mondhatjuk azt, hogy egy kislány már nővé cseperedett? És mi a helyzet a cigány családokban élő kislányokkal? Róluk mikor mondhatjuk, hogy nővé váltak? A kutatás során megkérdezett nők visszaemlékeztek a kislánykorukra, hogy hogyan élték azt meg, és beszéltek többek között az első menstruációjukról is. Mikor, milyen körülmények között kopogtatott az életükben? Kivel beszélgettek erről? Vajon fel voltak készülve az első menstruációra? Egyáltalán hallottak már róla előtte? Ezekre és más nagyon izgalmas kérdésekre 48 cigány nő gondolataiból meríthetünk sokféle és érdekes választ.

Először is szeretném bemutatni, hogyan élték meg a válaszadó nők a kislánykorukat. Szerencsére több nő is mesélt pozitív gyermekkori élményekről, hogy mennyire jó volt számukra kislánynak lenni. Sajnos azonban nem minden nőnek volt ennyire pozitív visszaemlékezni a gyermekkorára, mert valamilyen okból kifolyólag nehézségeket, rossz élményeket éltek meg. Rájuk leginkább az volt jellemző, hogy nagyon hamar felnőtt szerepbe kellett bújniuk. Először azokat a kutatási eredményeket mutatom be, ahol a válaszadó nők negatív képet festve mesélnek a kislánykorukról.

Az ország szegényebb régióiban az emberek, a családok nehéz körülmények között élnek, és nagyon szerény anyagi háttérrel rendelkeznek. Ezeken a területeken a szükség állandó vendég. Mindennapos a küzdelem a megélhetéssel, a téllel, a ruházkodással, élelemmel, bizonyos falvakban további küzdelem van az infrastruktúrával, az utakon lévő sárral, kevés busz-vonat járattal, digitális eszközök hiányával. Az alkalmi munkából élő családoknál a napi élelem előteremtése a prioritás. Sok

esetben nincs lehetőségük okos eszközöket, folyamatos internetet biztosítani a gyerekek számára, mert a keresetük olyan kevés, vagy csak időszakos, ami az alapvető szükségletek kielégítésére korlátozódik. A téli időszakban kevesebb az alkalmi, idénymunka, ami a szegényebb régiókban a hátrányos helyzetű családok körében elsődleges bevételi forrás. A nehéz körülmények között élő családokban pedig mindkét szülőnek dolgoznia kell, ezért a gyerekeknek korán be kell segíteniük a háztartás vezetésébe, illetve esetenként ők maguk is dolgozni járnak.

> *„Anyukám beteges volt, már akkor is, mikor én iskolába jártam. 12 éves koromban őtet megműtötték, és át kellett vegyem az anyaszerepet. És ugye, mint a legidősebb lánygyermeknek, akkor nálunk cigányoknál szokás az, hogy ne adja az Isten anyával van valami, akkor a legidősebb testvér, lánytestvér átveszi az ő szerepét, és nekem ez a szerep jutott. Emellett nem csak az, hogy a testvéreimet kellett úgymond nevelgetnem, meg besegítenem anyámnak, hanem el kellett már 12 éves koromban járni napszámba nagymamával. Úgyhogy, így nem nagyon volt gyerekkorom. Inkább azt tudom mondani, hogy hamar felnőtté kellett, hogy váljak."*

> *„Nekem olyan nagy gyerekkorom nem volt, mert anyám dolgozott, és két bátyám meg én egyedül voltunk egész nap otthon. Mentünk iskolába, hazajöttünk, én főztem, az egyik bátyám takarított, a másik etette a jószágokat, meg csinált tüzet. Ekkor én 7-8 éves voltam. Mi be voltunk fogva nagyon. Nagyon hamar be voltunk fogva. Nekünk kellett vezetni a háztartást, a jószágok ott voltak, etetni, itatni, a kútról hordtuk a vizet a jószágnak."*

A megküzdés, a felnőttek világában lévő nehézségek, problémák mind megjelentek, hatással voltak a válaszadó nők gyerekkorára. Hamar felnőtt szerepben, anyaszerepben élték kislánykorukat, éppen ezért előfordult, hogy nehéz volt a visszaemlékezés egy-egy pillanata.

Több válaszadó nő történetében is fontos szerepet töltött be a nagymama. Ha ő jelen volt a nők életében, akkor valamennyiben mentesülhettek a felnőtt szerepektől, hiszen sokszor a nagymama vigyázott a gyerekekre, míg a szülők távol voltak, vagy ha az anya megbetegedett. Ez idő alatt pedig a lányok a nagymamájuktól tanulták meg a hagyományos női szerepeket, megtanultak főzni, takarítani, gyermeket gondozni és nevelni, illetve átvették az ő szokásait. A nagymama szerepe tehát egyenlő volt az anyáéval, akire felnéztek, akit női példaképnek tekintettek.

„Meg ugye minket nagyi nevelt. Elhagyott kétévesen [az édesanyja]. *Nagymama nevelt minket. Hát, de nagyon, figyelj, valahol mindig pótolt valamit, és talán én is azt mondom, hogy azért lettem ilyen, aki most, mert a nagyi megmutatta az életnek nagy titkait, és akkor azt mondom, hogy neki köszönhetem, hogy ilyen vagyok, és ide jutottam."*

A negatív emlékképekkel teli kislánykor mellett voltak nők, akik csillogó, vidám szemekkel meséltek a kislánykorukról. Egy szeretettel teli közegben felnőve, sokat játszva kint a szabadban a testvérekkel, barátokkal. Valóban tiszta, igazi megélése volt ez a gyermekkornak.

„Nekem a gyerekkorom hál' Istennek nagyon jó volt, még a mi időnkben akkor még nem volt telefon, meg ilyenek. Tényleg ez a bújócskázás, ez az erdőbe szaladgálás, biciklizés."

„Nekem nagyon szuper gyerekkorom volt, ugye én vagyok a legkisebb, és akkor engem ottan babusgattak, szeretgettek."

„Nekünk nagyon-nagyon jó gyerekkorunk volt, mindig a testvérek, a barátság, a játék, az, hogy sokan vagyunk, az, hogy mindent együtt csinálunk, megvolt mindenünk. Jó gyerekkorunk volt nagyon."

„Nekem nagyon jó időszakom volt, mikor kislány voltam. Hála Istennek, nekem olyan szüleim voltak, meg vannak, akik arra tanítottak, hogy tisztelettel, becsülettel keressem meg mondjuk a pénzt vagy akármit, hogy mi az, hogy őszinte szeretet, úgyhogy érdek nélküli. És ők mindent a szeretetre építettek fel. És én ezt próbálom továbbadni a gyerekeimnek."

„Nekem nagyon sok barbim volt. Mindig öltöztettem őket, szerettem apás-anyást játszani. Úgyhogy ezek megvoltak nálam, én szerettem kislánykodni. Nem mondom azt, hogy gyorsan lettem felnőtt. Úgy mondom, hogy voltam gyerek, és amikor nővé kellett válni, akkor váltam nővé."

„Édesanyám úgy nevelt, hogy a gyerekkorom az a gyerekkorom volt. Amikor kellett, akkor tanított sok mindenre, mondjuk mosni, takarítani, ilyesmi."

A nővé válás folyamata

Az elemzett interjúk alapján körvonalazódik, hogy egy-két családban a szigorú neveltetés és a szabadság, mint óriási ellentét és fontos tényező jelent meg a nők életében. A válaszadó nők között voltak romungro (magyarcigány) és oláhcigány nők is. Mind a romungro[1], mind pedig az oláhcigány[2] családok esetében tapasztalható, hogy nevelési elveikben a cigányságra jellemző belső szokásokat őrzik, és törekednek arra, hogy azokat az értékeket tovább is adják. Azonban mégis felfedezhetünk különbségeket, leginkább a cigány kislányokra vonatkozó elvárásokat tekintve. Az oláhcigány kislányok neveltetésében ugyanis a szigorúság, az erkölcsre nevelés halmozottan jelenik meg. Napjainkban is élőszokás az oláhcigány családokban, hogy a lányok szűzen menjenek férjhez, és életük végéig a férjükkel illik maradniuk, bármit is hozzon az élet. Ez a nők tisztességét, tisztaságát, ártatlanságát és erkölcsiségét képviseli, valamint egyfajta büszkeséggel tölti el a lány családját, a leendő férjét és annak családját is. Ilyesfajta szabályok merülnek fel a menstruációval kapcsolatban is: amikor a lányoknak megjelenik az első vérzésük, nem lehetnek többet fiúk társaságában, nem beszélgethetnek fiúkkal. Ez azért volt és van jelen még mindig, hogy a kislány jó hírnevét ne sározzák be, még pletykával, olyan történettel sem, aminek nincsen valóságtartalma, mert csak így találhat tisztességes, jó férjet magának. Illetve a leendő férje családjának őszinte elfogadása és kapcsolatuk ápolása is leginkább azon alapszik, hogy a kiválasztott lány tisztességes legyen és a házasságán kívül, előtte ne éljen nemi életet senkivel.

> *„Szigorú volt például az én apukám, és én szigorú életben éltem. Csak hosszú szoknyát hordhattam, mert az én apukám zenész, de már fellépni nem járhattam, csak nagyon kicsinek járhattam. Ahogy betöltöttem a 11 évet, már nem mehettem, nagyon fiú társaságba se mehettem, szóval szigorúság volt."*

> *„Nekem úgymond tovább tartott a gyerekkor, mint nekik. Így apukámmal még kisebb voltam, mindig jártam koncertekre, úgymond csavarogni mindenhova, de ahogy betöltöttem ezt a 12-13-14, na onnantól már az nem volt, hogy vele csavargok, hanem inkább akkor jöttek a házi dolgok. De viszont akkor is még nekem ez a szabadabb életem volt, mehettem el egyedül*

1 A romungrók a 19. században jelentek meg Magyarországon. Nyelvük elhagyására kényszerültek, így az anyanyelvük magyar. Asszimilálódtak a magyar társadalomba, de a cigányságra jellemző belső szokásokat, hagyományokat részben őrzik. In.: A romák története

2 Az oláhcigányok az 1850-es évektől érkeztek Magyarországra. Beszélik a romani nyelvet. Máig őrzik szokásaikat, és ragaszkodnak azokhoz. Az oláhcigányokra jellemző még, hogy a cigány hagyományokat, azoknak gyökereit napjainkig is hűen ápolják. In.: A romák története

boltba, iskolába egyedül jártam egész negyediktől. Például ez is egy nagyon nagy szabadság volt nekem, hogy ezt megengedik. Volt telefonom is megengedve, azt csináltam, amit szerettem, de azért persze korlátozva volt."

„Már most nagylánnyá váltál. Ne keresd a fiúk társaságát."

„Meg utána azt mondták, most már nem mehetel ki sehová. Fiúkkal egyáltalán nem játszható', sehova nem mehetel."

„Meg amit mindig szajkózott, nem szabad hozzád érjenek a férfiak. Semmilyen téren. Addig vagy értékes nő, míg megvan a szüzességed. Ahogy elveszítetted a szüzességedet, értéktelen vagy a cigányok szemébe."

Hónaljszőrzet, szeméremszőrzet, nagyobb mellek?

A nővé válás folyamatának egyik részeként kialakulnak a másodlagos nemi jellegek. Ez az időszak a pubertáskor vagy kamaszkor, ami mind a lányok, mind pedig a fiúk életében nagy jelentőségű időszak. Jelen kutatás központi alanyai a nők, éppen ezért rövid említést teszek a lányok pubertáskori jellemzőiről.

A másodlagos nemi jellegek kialakulásával, a lányok teste változásokon megy keresztül, azaz a testük „nőiesedése" elindul. Megnövekszik a testzsír, súlygyarapodás figyelhető meg, valamint kerekebb lesz a csípő, a mellek növekedésnek indulnak, erősebb lesz a testszőrzet, illetve megjelenik a hónalj- és szeméremszőrzet is. Emellett pedig megjelenik az első menstruáció. Pubertáskorban nem csak fizikai változáson mennek keresztül a lányok, hanem pszichés és lelki változásokon is. A kamaszkorba lépő lányoknál előtérbe helyeződnek a kortársak, az ő véleményük és az odatartozás érzése, szemben a szülőkkel. Sok fiatal lány negatívan éli meg testének változásait ebben az időszakban. A megkérdezett nők döntő többsége nehezen kezelte a melleinek növekedését vagy a hónalj- és szeméremszőrzet megjelenését. Említést érdemel, hogy a lábszőrzet megerősödése is egyenlő volt a szégyennel.

„Én a mai napig is azt mondom, hiába, hogy negyven éves vagyok már lassan, énnekem ez ciki volt, nálam ez 13 évesen kezdődött."

„Rosszul. Nekem rossz volt az, hogy szőrösödik a lábam, és akkor szégyelltem is."

„Igen, igen, volt ilyen, aki mondta [férfi]*, egy-kettő, hogy hát lehet, hogy már lassan kell ezt hordani [melltartó], s szégyelltem is magam, mert*

nekem is szerintem férfi is mondta, úgyhogy. Mert ők [férfiak] *azt hiszik, hogy ez aranyos dolog szerintem, mikor meg már bentről azt érezzük, hogy egy kicsit már ciki. Most minek szólít meg? Na, a kislány cicije épp hogy elkezd nőni."*

„Igazából én annyira ki voltam fejlődve, hogy amikor 12-13 éves voltam, én úgy néztem ki, mint egy tizennyolc-tizenkilenc éves. Nekem nagy cicijeim voltak, gyűlöltem őket. Nem szeretem én most se."

„Hát nekem nagyon-nagyon sok idő kellett, mert én egy dagadt csudagyerek voltam, egy nagyon dagadt, mindig a legdagadtabbak között voltam, és nem vettem észre, hogy megnőtt a csecsem, mert az volt alapból, mert hájas voltam."

„Hosszú nadrágban jártam, mikor kezdett szőrösödni a lábam, de aztán lehetett orvosolni, mert ugyanúgy borotválkoztunk, aztán meg ápoltuk magunkat ugyanúgy, mert ugye ciki volt, mikor elsőnek kicsúfolnak. Na, és akkor utána már nem."

„Viszont a szőrösödést azt nagyon nehezen éltem meg. Nagyon nem szeretem máig se. Főleg, hogy így látta mindenki, és az így eléggé, hogy is mondjam, kicsit ciki volt nekem."

Visszaemlékezésükből az is kiderült, hogy ezeket a változásokat inkább a kortársaikkal, barátnőikkel beszélték meg. Ezek a referenciaszemélyek pedig napjainkig sem igazán változtak, a mostani generáció is sok információt a kortársaitól szerez.

„Hát szerintem úgy különösebben anyuval se beszéltem meg, hogy nő a cicim, hát látta. Tehát, hogy nem volt tabu, de nem volt különösebb beszédtéma. Sőt, ez ilyen természetes folyamat volt."

„Lányokkal megbeszéltük kinek milyen változás megy végig a testén, utánanéztünk és kérdezgettük inkább a tanárokat."

„Sehogy, ilyenekről nem beszélgetünk a szüleinkkel. Akikkel beszélgetünk, azok a tesók, lánytesók, ha nyitottak rá, ha olyan kapcsolat van köztetek. Ha nincs olyan kapcsolat, akkor egy barátnő esetleg, vagy az iskolában a lányokkal."

„Akkor már nem engedtek ki minket a fiúkkal játszani, jobban odafigyeltek ránk. Már akkor nem volt olyan nagy szabadságunk, hogy jöhetünkmehetünk a fiúkkal, hanem akkor jobban, akkor jobban odafigyeltek, most onnantól kezdve már csak lány barátaink lehettek."

Az első menstruáció

„És akkor mondták, hogy na, akkor most már majd nagylány leszek."

A menstruáció egy természetes folyamat, mely a termékenykorú nőket érinti, a serdülőkortól a változókorig. Általánosságban az első vérzés 12-13 éves korban jelentkezik, s egy átlagos egészséges nő életében kb. 400 alkalommal számíthat menstruációs vérzésre (Erdey – Várnagy 2022, 49-40).

A nyugati társadalmakban a menstruációval, mint természetes reprodukciós folyamattal kapcsolatos tabuk és sztereotípiák továbbra is jelen vannak (Nyitrai 2019, 15; Erdey – Várnagy 2022). A legtöbb ember a menstruációt negatív élménnyel párosítja, és azt gondolja, hogy a nők számára a menstruáció egy rossz, kellemetlen időszak. A még nem menstruáló lányoknál is megjelenik ez a negatív attitűd, még mielőtt saját maguk tapasztalatot szereznének a menstruációról.

A válaszadó cigány nők körében az elhangzott történetek alapján elmondható, hogy viszonylag korán, 8-12 éves korukban kezdtek menstruálni. Hogyan élték meg az első menstruációt és mennyire voltak felkészülve? Voltak, akiket teljesen váratlanul ért, nem tudták, mi történik velük, mi az, hogy menstruáció.

„Kilenc éves voltam. És nem mertem mondani anyámnak, mert azt hittem, hogy ez nagy baj."

„Tizenkét éves voltam, megijedtem, mert pont suliban voltam, és akkor bementem a vécébe, ugye vécézni, és akkor hát ugye egy kis félelem elöntött, hogy ott mi van."

„Azt se tudtam, mi az, csak azt éreztem, hogy na, ugye bepisilsz. És akkor annyira futottam, hogy nagyi, valami piros, de nagyon csúnya. Sírva fakadtam, hát tizenkét éves voltam."

„Meg voltam egy kicsit szeppenve, meg bent voltam a szobában, nem mertem sehova se menni tudod. Leültem a szobába, és akkor így volt."

„Én azt hittem, hogy elvágtam magam, mert bicikliztem. Jöttem haza az iskolából, igen, és úgy jött meg az első menstruációm. Hát igaz, hogy kicsúfoltak, mert ugye tiszta véres voltam hátulról, és fehér nadrág volt rajtam."

„Volt a szomszéd, hát nem messze tőlünk volt egy néni, aki daganatos beteg volt, és mindig arról panaszkodott, hogy őneki vérzik alulról. Ilyen nőgyógyászati vagy ilyesmi lehetett. És én mikor először szembesültem azzal, hogy nekem megjött a menzeszem, én azt hittem, hogy ugyanaz a betegségem, mint a néninek. Szóval mert nem tudtam, hogy ez egy természetes folyamat, hogy ennek így kell lenni, mert anyukám nem beszélt róla."

„Na és mikor megjött, szaladtam anyuhoz, emlékszem, hogy most mi ez, és akkor felvilágosított, hogy én már ugye nagylány vagyok, és vigyáznom kell magamra. És én onnantól kezdve én nagyon-nagyon féltem mindenkitől."

„Tizenegy éves voltam, megijedtem, tudtam, hogy mi az, mert anyu elmagyarázta azelőtt, de azért amúgy nem volt semmim, csak a látványtól megijedtem."

A legtöbb családban nem illik a menstruációról nyíltan beszélni, s hacsak az iskolában nem történik megfelelő felvilágosítás, a nők döntő többsége nem kapja meg a menstruációval kapcsolatos szükséges információkat. Ez az információhiány különböző módokon jelenthet hátrányt a nők számára, és kevésbé ismert tény, hogy a megfelelő információk hiánya az egyik megjelenési formája a menstruációs szegénységnek (Csikós 2023; Erdey – Várnagy 2022).

A menstruációs szegénység, amely valamilyen szinten jelen van minden fejlődő és fejlett országban, a Covid-19 járvány idején kapott nagyobb figyelmet világszerte (Crawford – Waldman 2021). Menstruációs szegénységről beszélünk, ha az anyagi helyzetünk miatt az alapvető higiéniai termékekhez rendszeresen vagy időközönként nem férünk hozzá, illetve ha a termékek használatához szükséges megfelelő információk és/vagy higiéné nem áll rendelkezésünkre. Jelentős tényezők lehetnek ebben például a menstruációs termékek folyamatosan növekvő ára, a munkanélküliség, a vidéki, elzárt településeken a hozzáférés nehézségei, a szegényebb régiókban a vezetékes víz hiánya, illetve a menstruációt övező tabuk. El lehet képzelni, hogy a nehéz körülmények között élő menstruáló nők élete nehézségekkel teli, főleg, amikor azokon a napokon a betét, a tampon vagy a megfelelő higiéniai eszközökkel szemben prioritást élvez az élelem vagy más alapvető szükséglet[3] kielégítése. Emellett az is fontos probléma társadalmilag, hogy a higiéniai termékek megvásárlásának anyagi terhei nagyrészt kizárólag a nőket terhelik.

3 Fontos itt kiemelni, hogy a menstruációs termékekhez való hozzáférés nem luxus, hanem minden érintett alapvető joga és igénye. Bővebben például: Menstruation and human rights - Frequently asked questions | United Nations Population Fund

Vannak olyan irányzatok is, amelyek szerint a menstruációval összefüggő betegségek is a menstruációs szegénységhez tartoznak. És pont a téma és kezelési lehetőségeinek összetettsége miatt javasolja Hennegan (et al. 2021) a menstruációs egészség gyűjtőfogalom bevezetését (Erdey – Várnagy 2022, 73) a menstruációs szegénység helyett, tekintve hogy a „szegénység" szó félrevezető lehet, mert ez a probléma nem csak a legszegényebb rétegeket érintheti.

„A menstruációs egészség[4] a menstruációs ciklushoz kapcsolódó teljes fizikai, mentális és szociális jóllét állapota, nem csupán a betegség vagy a betegség hiánya. A menstruációs egészség elérése azt jelenti, hogy a nők, lányok és minden más ember, aki menstruációs ciklust tapasztal, egész életében képes:

- pontos, időszerű, életkorának megfelelő információkhoz jutni a menstruációs ciklusról, a menstruációról és az élet során tapasztalt változásokról, valamint a kapcsolódó öngondoskodási és higiéniai gyakorlatokról;
- a menstruáció során úgy gondoskodni testéről, hogy az preferenciáit, higiéniáját, kényelmét, magánéletét és biztonságát támogassa. Ez magába foglalja a hatékony és megfizethető menstruációs anyagokhoz való hozzáférést és azok használatát, valamint a test- és kézmosáshoz, a menstruációs anyagok cseréjéhez, valamint a használt anyagok tisztításához és/vagy ártalmatlanításához szükséges támogató létesítmények és szolgáltatások – beleértve a vízellátás, a higiéniai és egészségügyi szolgáltatások – meglétét;
- hozzáférni a menstruációs ciklushoz kapcsolódó kellemetlenségek és rendellenességek időben történő diagnosztizálásához, kezeléséhez és ellátásához, beleértve a megfelelő egészségügyi szolgáltatásokat és erőforrásokat, a fájdalomcsillapítást és az öngondoskodás stratégiáit;
- arra, hogy a menstruációs ciklushoz kapcsolódóan pozitív és tiszteletteljes környezetet tapasztaljon, amely mentes a megbélyegzéstől és a pszichológiai stressztől, beleértve a szükséges forrásokat és támogatást ahhoz, hogy magabiztosan gondoskodjon testéről, és megalapozott döntést hozzon az öngondoskodásról menstruációs ciklusai során;
- arra, hogy eldönthesse, hogy részt vesz-e, és hogyan vesz részt az élet bármely területén, beleértve a polgári, kulturális, gazdasági, szociális és politikai életet, a menstruációs ciklus bármely fázisában, szabadon, a menstruációval kapcsolatos kirekesztéstől, korlátozástól, megkülönböztetéstől, kényszertől és/vagy erőszaktól mentesen."

4 Forrás: Hennegan et al 2021, 2; Erdey – Várnagy 2022, 73.

Fontos előrelépés, hogy több nemzetközi cég is igyekszik felhívni a figyelmet és valódi segítséget nyújtani a menstruációs szegénységben élő nők számára[5,6,7], amelyek hazánkban is láthatóak, érezhetőek. S habár Magyarország a probléma megoldásában még sehol sem tart, civil kezdeményezések már megvalósultak, amelyek legfőbb célja, hogy javítani próbálnak a szegénységben élő nők helyzetén (Erdey – Várnagy 2022). A Magyar Máltai Szeretetszolgálat Egyesület Jelenlét Pontjain országos szinten támogatják a menstruációs szegénységben élő nőket menstruációs csomagokkal. Emellett pedig nemrég egy hiánypótló kutatást is végeztek a dm Kft. támogatásával a menstruáció társadalmi tabusításáról. A kutatásból kiderült, hogy hazánkban a nők 66%-a érzi úgy, hogy nem beszélünk eleget a menstruációról, és 33%-uk számára a menstruációs termékek megvásárlása komoly anyagi terhet jelent . Ezen kívül több magyarországi kisebb-nagyobb szervezet és médiaplatform is igyekszik felhívni a figyelmet a probléma jelentőségére[9,10,11,12,13].

A kutatásunk során nem volt kifejezett célunk a menstruációs szegénység feltérképezése, azonban önkéntelenül is megjelent a beszélgetésekben. A megkérdezett, szegényebb körülmények között felnőtt roma nők válaszaiból pedig az derült ki, hogy

5 A dm Kft. nemzetközi szintű kezdeményezése a női egészség támogatására: a kampányban a vásárlók és munkatársak testi, lelki egészsége áll a fókuszban 12 országban, több hónapon át. 2024 tavaszán egy országokon átívelő menstruációs kutatást is elvégeztek 6000 nő megkérdezésével. Tabuk nélkül a menstruációról | dm.hu

6 A Libress PROJEKT V célja a menstruációt, a hüvelyt és a szeméremtestet övező tabuk ledöntése és egymás támogatása. Támogatjuk a nőket és az intim tabuk ledöntését a PROJEKT V segítségével | Libresse | Libresse

7 A Tesco, mint vállalat átvállalta a sajátmárkás tamponok, egészségügyi és intimbetétek, valamint menstruációs bugyik áfájának költségeit, hogy vásárlóik megfizethetőbb áron juthassanak hozzá ezekhez a termékekhez. Nők támogatása - Tesco

8 Kampány a nők testi-lelki egészségéért: a dm és a Máltai Szeretetszolgálat együttműködése

9 A Kis Bocs Baba-Mama Közhasznú Egyesület Női klubjának fő témája a menstruációs szegénység és az ehhez kapcsolódó tabuk ledöntése, emellett pedig egészségügyi ládájuk 0-24-ben elérhető, hogy a rászoruló nők hozzájuthassanak a megfelelő higiéniai eszközökhöz.

10 A Tara Egyesület és Feminist Collective of Romani Gender Experts magyarországi menstruációs szegénység elleni kampánya során 934 terméket gyűjtött össze mindössze két hónap alatt és 102 mélyszegénységben élő nőnek biztosított 1 évre elegendő menstruációs termékeket 10 településen.

11 A HoldOn Projekt csapata 2022 őszén felállította első automatáját Józsefvárosban, amelyből a rászoruló nők ingyen szerezhetnek be menstruációs betétet, s azóta több automata felállításán is dolgoztak, és különböző eseményekkel is igyekeznek felhívni a figyelmet a menstruációs tabukra és a menstruációs szegénységre.

12 A #nemluxustaska egy éves szinten megrendezett kampány, amelynek keretében a segíteni vágyók a már nem használt, de jó állapotban lévő női táskájukat töltik tele a rászoruló nők által nélkülözött higiéniás termékekkel.

13 menstruációs szegénység « Mérce

anyagi nehézségeik ellenére nekik mindig rendelkezésükre állt vatta vagy betét. A válaszadó nők közül páran ismerték csak a menstruációs szegénység fogalmát, a többség nem hallott még erről a jelenségről, annak ellenére, hogy a definíció alapján mind a 48 nő menstruációs szegénységben él a menstruációval kapcsolatos információhiány következtében.

> *„Hát akkor még nem volt betét, akkor még inkább csak vatta volt, aztán utána már volt betét. Nem volt ezzel soha problémám, hogy nincsen. Amit akkor lehetett kapni, az éppen volt."*

> *„Mindig volt otthon vatta. Meg ha nem is volt, a testvérnek volt, szomszédban volt."*

> *„Igaz, hogy voltak, mikor nehezebb napok voltak, de akkor tudtam azt, hogy na, akkor másfajtát használok [betét helyett vattát pl.], tehát én meg tudtam magamnak adni ezeket a dolgokat. Ezzel nem volt probléma."*

> *„Betétet, vattát, ami mindig volt otthon, tehát semmilyen nehézségbe nem ütközött ez."*

Az interjúalanyok közül senki sem használt tampont a menstruációjuk elején, ennek oka pedig leginkább az volt, hogy még kislányok voltak, és van egy olyan elképzelés sok közösségben, hogy a tampon használatával el tudják veszíteni a szüzességüket.

> *„Csak betétet használtam, mert ugye még kislány voltam, és nem használunk ilyen dolgokat, mint a tampon, meg az ehhez hasonlók."*

> *„Én betétet használtam mindig, én soha nem használtam tampont, mert szerintem azt. Hát ugye mikor szűz vagy, elég kellemetlen. De egyébként a betét az nem higiénikus."*

Szüzességmítosz, mint a nemek közötti egyenlőtlenség egyik megjelenési formája

(A szerkesztő kiegészítése)

Az a jelenség, hogy a fiatal lányok nem használ(hat)nak tampont, ahhoz kötődik, hogy az adott család vagy közösség a női szüzességet a szűzhártya érintetlenségéhez, a lányok/nők társadalmi értékét pedig szüzességük meglétéhez kapcsolja. Ez pedig a nők társadalmi, kulturális vagy vallási alapon való (negatív) megkülönböztetése, ahogyan a WHO is fogalmaz: a nők „szüzességének" kiemelten kezelése a nemek közötti megkülönböztetés egyik megjelenési formája.

A tampon használatának, illetve esetenként a nőgyógyászati vizsgálatok elkerülésének alapja az, hogy még a 21. században is él az a tévhit, miszerint az első szexuális aktus során a szűzhártya elszakad, aminek szemmel látható bizonyítéka a lepedőn hagyott vérfolt – s amennyiben ez nem történik meg, az adott lány megszégyenül, és kevésbé lesz értékes. Ezzel kapcsolatban egyrészt fontos tudni, hogy a szűzhártyák nagyon sokszínű megjelenési formájúak (Nagoski 2021). Van, aki szűzhártya nélkül születik, van, akinek a hüvely teljes bemenetét lefedi a szűzhártyája, másoknál pedig a hártyát sok apró lyukacska borítja. Van, akinek erősebb, de vannak olyanok, akiknek könnyen szakadó, sérülékeny a szűzhártyája. Előfordul, hogy már a serdülőkör idején felszívódik, bizonyos nőknél viszont még a menopauza idején is látható valamilyen formában. Sokfélék vagyunk, ennek alapján a szűzhártyánknak is sokféle, egyedi megjelenési formái vannak. Ez pedig már önmagában cáfolja azt az elképzelést, hogy a szűzhártya minden esetben behatolásra szakadna. A szüzesség nem biológia vagy orvosi fogalom, hanem társadalmi: „a szűzhártya a kultúra által metaforikus jelentéssel felruházott anatómiai jelenség ékes példája. Íme a szerv, amelynek nincs semmiféle biológiai rendeltetése, a nyugati kultúra mégis évezredekre visszanyúló, szövevényes történetet kanyarított köré" (Nagoski 2021, 45).

Ahelyett tehát, hogy mindenáron el akarjuk kerülni, hogy a lányok házasság előtt szexuális életet éljenek, vagy azzal terheljük őket, hogy a szüzességükről, mint „ajándékról" beszélünk, amit ha egyszer odaadtak valakinek, onnantól kezdve már kevésbé lesznek értékesek – inkább a körültekintő, életkoruknak megfelelő szexedukációs foglalkozásokat kellene szorgalmaznunk, hogy megtanulják, megértsék, elfogadják és pozitív képet alakítsanak ki arról, hogyan működik a testük. Ehhez pedig hozzátartozik az is, hogy „a nők és férfiak már abban a pillanatban egyenrangúak legyenek, amikor együtt belépnek a hálószobába, és hogy akként is kezeljék egymást" (Smith Galer 2023, 50).

Amikor az első menstruációs vérzés jelentkezett a nőknél, az leginkább negatív megéléssel és szégyenérzéssel párosult, főleg az információhiány miatt.

> *„Mikor elkezdtem menstruációzni, nem tudtam, hogy mi az. Anyukám nem beszélt róla. Nálunk így az asszonyok, a roma asszonyok, azok nem olyanok, hogy felvilágosítást adnak a gyerekeknek. Nekünk akkor még, mikor én anno iskolás voltam, iskolába se tanítottak minket erről, hogy mi ez, vagy mi. Tabutéma volt, úgy otthon, mint iskolában."*

Az is előfordult, hogy a lányok otthon maradtak, nem mentek iskolába menstruációjuk ideje alatt. Az iskolából való kimaradások pedig esetleg azt a látszatot kelthetik, hogy a lányok számára nem fontos a tanulás – ehhez társulhat a konzervatív családi háttér –, ami végül akár iskolából való kimaradással is járhat. Azok a nők pedig, akik alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, hamarabb szembesülnek később is a menstruációs szegénységgel, szemben a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezőkkel, akik könnyebben és hamarabb találnak munkát (Czibere 2012). A menstruáció miatt azonban vannak, akik a munkahelyükről is kimaradnak, mert fájdalmaik vannak és így nem tudják ellátni a feladataikat, s ez akár 3-4 napig is eltarthat, ennek pedig gazdasági következményei is vannak, egyrészt személyesen számukra, másrészt viszont ez a jelenség negatívan befolyásolhatja az ország gazdasági helyzetét is, valamint még nagyobb teret ad a nemek közötti egyenlőtlenségeknek (Erdey – Várnagy 2022).

A valódi megoldást a nemek közötti egyenlőtlenségek csökkentése jelentené (Duflo 2012), amelynek pedig az oktatás lehetne az egyik alapja. Az oktatási rendszer azonban még nem áll készen arra, hogy „az iskolás lányok havonta egyszer legalább három napig, de akár hosszabb ideig sem tudnak megjelenni az órákon a menstruációs ciklusukkal összefüggő anyagi, kulturális és képzettségbeli nehézségeik miatt" (Erdey – Várnagy 2022, 74). A fejlett országokban is óriási szükség van a nők támogatására, megsegítésére a menstruációt övező tabuk és a menstruációs szegénység leküzdésében (Wootton – Morison 2020), hogy az ne okozzon számukra hátrányos megkülönböztetést életük során.

> *„Csak a harmadik nap után szóltam, mertem szólni anyukámnak, és akkor is csak azért mertem szólni, mert elfogyott otthon a betét, és nem tudtam mit használni. És akkor már muszáj volt szólnom, hogy szükségem van rá, de nem mertem megmondani. Féltem attól, hogy ez olyan, hogy így a lánnyá vagy a felnőtté válás, hogy ezt akkor nem úgy éltem meg, hanem hogy úgy szégyelltem magam miatta."*

„Sajnos a korábbi időszakban nálunk ez szégyen lett volna, ha mi véletlenül megkérdezzük a szüleinktől, nem úgy, mint most a mostani fiatalok a szüleiktől, hogy előre felvilágosítsák. Abban az időben ez nem így ment. Saját magának, a nőnek rá kellett szép lassan jönni mindenre."

Egyes nők arról számoltak be, hogy némi információ azért a birtokukban volt a menstruációval kapcsolatban, s még ha ez nem is volt teljesen elég, így könnyebben és kevésbé negatívan álltak a témához. Voltak, akik intézményes keretek között kaptak felvilágosítást, illetve többször a kortársak is támogatták egymást, megbeszélték maguk között, hogy ki hogyan élte meg az első menstruációját, vagy beszéltek arról, mire számítson az, akinek még nem jött meg. Voltak olyan családok is, ahol az anyuka, nagymama, nagyobb lánytestvér vagy női rokon készítette fel a válaszadó nőt az első menstruációjának érkezésére.

„11-12 éves voltam. Fel voltam világosulva róla, hogy mi fog történni. Már az iskolában is voltak felvilágosító órák, az osztálytársak, unokatestvérek, mert sokan voltunk lányok, mi már egymástól tanultunk, anyu is beszélt róla természetesen, és akkor mikor már ott tartottam, akkor nem lepődtem annyira meg, szóval már vártam. Tudtam, aki velem egyidős volt, mindenkit felkészítettek."

„13 éves voltam, amikor nekem először menstruációm volt, és hát igen, nekem olyan anyukám volt, hogy igenis felvilágosított róla, elmesélte nekem, hogy kislányom, hogyha eléred azt a kort, és hogyha ez megjelenik nálad, akkor szóljál. Felvilágosított, hogy ez evvel jár, és akkor elmesélt nekem végül is róla mindent. És amire már odakerült a sor, én már tudtam, hogy mit kell tennem."

„Anyám nagyon sokáig nem is tudta, mert nem mertem elmondani. A szülőknél tabu volt. Inkább a nagyobbik testvérek mondták, hogy hogy kell meg ilyenek."

„Az a baj, hogy anyu annyira vagy nem volt felvilágosult, vagy nem akart erről velem beszélni, de én szinte mindent, amit tudtam, csak az osztálytársaimtól tudtam. Tehát volt két barátnőm, és ők velük beszéltem meg ezeket a dolgokat. Tehát már nem volt új számomra, mert tudtam, hogy mi ez, csak mégis furcsa volt, amikor először megjött."

„Arról világosított fel, hogy fájni fog a hasam, meg görcsölni fogok."

Generációváltás

Összességében a válaszok arra engednek következtetni, hogy a legtöbb nő kislánykorában, az első menstruációját követően saját maga tapasztalta meg és fedezte fel teste változásait. Részben kaptak információt az anyjuktól, nagymamától, testvértől, rokontól vagy kortársaktól, de csak a menstruáció tüneteiről, mint görcsölés, hasfájás, vérzés. Valamint volt, aki felvilágosítást kapott arról, mit és hogyan kell használnia, és hogy minden hónapban meg fog jönni a menstruációja. Az is egyértelműen látszik, hogy amikor valamilyen információ a lányok rendelkezésére állt, kevésbé ijedtek meg vagy gondoltak negatívan a menstruációra – ezért is kell kihangsúlyoznunk, mennyire fontos, hogy ezekről beszélgessünk mind iskolai, mind otthoni környezetben.

Magáról a menstruációról, hogy az pontosan mit jelent, mi történik akkor a nők testében, miért ciklikus, és hogyan függ össze a teherbeeséssel – ezeket egy megkérdezett nő sem említette. Ez pedig arra enged következtetni, hogy a válaszadó nők közül senki sem kapott teljeskörű felvilágosítást. Ennek oka pedig nagyrészt az, hogy a nők ezt szégyenként élték meg, nem beszéltek róla, tabuként kezelték. A menstruáció jelensége generációkra visszavezethető tabu a családok körében.

A menstruációs ciklusról alkotott elképzelések, tévhitek, babonák, szégyenérzés és a tabu tovább erősítik azt a paradigmát, hogy ne merjünk beszélni erről vagy más női témáról, még nők a nőkkel sem, ezzel erősítve a társadalmi egyenlőtlenségeket (Nyitrai – Takács 2019). Az általunk megkérdezett nők mind – még ha nem is tudtak róla – menstruációs szegénységben élnek a menstruációval kapcsolatos megfelelő információk hiánya miatt. A menstruációs ciklus az életünk velejárója. Éppen ezért nagyon fontosnak tartom, hogy merjünk nyíltan beszélni erről. És nem csak beszélni, megélni, megérteni és elfogadni is azt. A tabu megtörésére megoldásként szolgálhatna a tinik és szüleik oktatása, ahol a menstruációs attitűdjüket pozitív irányba lehetne terelni, hogy merjenek egymással beszélni a témáról.

Kiemelendő, hogy generációs különbség mutatkozik meg abban, hogy a megkérdezett nők hogyan adják át tudásuk legjavát a menstruációról, és beszélnek róla a gyerekeikkel. Saját tapasztalataikból kifolyólag szükségesnek érzik azt, hogy a gyerekeik, lányaik fel legyenek világosítva a testük változásáról és a havi vérzésről. Ők már sokkal tudatosabban beszélnek a gyerekeikkel. Azt gondolom, ez már egy óriási lépés, hogy a menstruációval, mint természetes reprodukciós folyamattal kapcsolatos tabuk és sztereotípiák áttörést érjenek el, és olyan témaként kezeljék, ami nagyon fontos, és erről bárminemű szégyenérzést kizárva merjenek beszélni a családok akár együtt, nők, férfiak közösen.

„Szerintem egy anyának kötelessége, hogy elmondja, mert utána ebből csak a gondok vannak. Jó, sokan nem úgy fogják föl, hogy mi lesz majd a későbbiekben. Ugye persze, hogy nem tudja az a jányka, hogy mit csinál, meg hogy csinálja, és akkor ebből a probléma van később."

„Én a nagyobbik lányomat már öt évesen tanítottam. És már hála a Jóistennek, már így neki megjött. Jól fogadta. Ő játékosnak vette, mert van nekik műbaba is, meg minden. Be szoktam neki lakkozni a betétet."

„Anya, de én ezt nem akarom! – sok nő nem akarja, de sajnos ez van, mondom, ez át fog neked változni a barna színről, ne ijedjél meg."

„Én úgy vagyok vele, hogy amit én nem tudtam a szüleimtől megkapni, és lehet, hogy jó lett volna, hogyha például tőlük hallok, nem az egyiktől, nem a másiktól. Én úgy vagyok vele, hogy mindig jobb, hogyha tőlem tudják meg, ha én mondom el, hogy mit tudom én, most keresik akárhol a választ. Mert én ugyanúgy a fiúnak is ugyanazt elmagyaráztam, pedig az apukája is ott volt, és én is mondtam, hogy ne táncolj, ha mégis, akkor tudd, hogy védekezned kell, hogy ne legyen gyerek belőle."

„Próbálom arra, hogy ne szégyelljenek semmit. Amúgy arra próbálom ösztönözni. A nagylánynál kisebb nyereségekkel, de a középsőnél már inkább, ő nem szégyell semmit, ő nem szégyelli azt, hogy cigány, nem szégyelli a cicijeit, szóval. De viszont a nagyobb még előttem sem vetkőzik le."

Jó hír, hogy egy ilyen típusú változás elindult, ami annak köszönhető, hogy az általunk megkérdezett roma nők úgy érzik a nővé váláshoz kapcsolódó folyamatok feletti kontroll megéléséhez a lányaiknak megfelelő információra van szükségük, azonban azt gondolom, hogy ez még mindig nem elegendő, hiszen esetleges és a családokra – azon belül pedig főleg a nőkre, anyákra – helyezi a felvilágosítás terhét is. Ahhoz, hogy valódi társadalmi változás történjen, szükségesnek tartom a megfelelő szexedukációt olyan módon, hogy „a felvilágosításban különös hangsúlyt fektetünk a társadalmi kontextus és a tágabb környezet hatásának feltárására és tudatosítására, valamint kitérünk korunk fogyasztás központú gazdasági berendezkedésének és a nemek közötti rendszerszintű egyenlőtlenségeknek a hatásaira is" (Kardos et al. 2019, 9). Erre pedig kifejezetten nagy szükség van Magyarország felzárkózó településein, ahol többszörösen fordulnak elő nehézségek, például a menstruációs szegénység is sokkal nagyobb eséllyel érinti az ott élő nőket és lányokat.

TABUtörők
Cigány nők szexuális edukációs perspektívái

Balogh Adrienn

Bevezetés

A „tabu" szó maga a polinéz kultúrából eredeztethető, és olyan dolgokra utal, amiket társadalmi, vallási vagy kulturális szempontból tiltanak, amikről nem szabad beszélni. Ahogy Rajkó Andrea írja: „mindazon cselekvések, fogalmak, tárgyak, testek, szavak, amiket tilos megtenni, kimondani, érezni, tudni és érinteni, miközben minden megtehető, kimondható, érezhető, felismerhető és megérinthető volna" (Rajkó 2016, 91).

Sajnos ma Magyarországon több olyan téma is van, melyet tabu övez, tehát nyilvánosan nem lehet, vagy nem illik róla beszélni. Leginkább olyan kérdések tartoznak ide, melyek a társadalmi normákkal, hagyományokkal, vagy a politikai berendezkedéssel szemben állnak. Ilyen lehet például a szexualitás témája: nem lehet nyíltan beszélni a szexuális orientációról (irányultságról), a szexuális egészségről, vagy önmagában véve a szexualitás különböző aspektusairól.

A tabunak, mint kifejezésnek rengeteg aspektusa van, s ezek az egész életünket átszövik. Hányszor halljuk gyerekkorunk során, sőt, egész életünkben azt, hogy: „jaj hát ezt nem illik!" vagy azt, hogy: „ezt nem szabad, ez szégyen". De mi van akkor, ha meg akarjuk dönteni ezeket a tabukat? Ha elegünk van belőlük? A tabut tulajdonképpen mi magunk, a társadalom tagjai hozzuk vagy hoztuk létre egy-egy téma, kérdés kapcsán, leginkább azért, hogy „megóvjuk" magunkat. Azonban ez a védekezés hátránnyal is jár: a tabuk akadályoznak minket abban, hogy fejlődjünk, mert rejtve tartjuk ezeket a dolgokat, sokszor még saját magunk előtt is. Hogyan változtassunk valamin, amit nem látunk, mert nem vagyunk hajlandóak meglátni?

Úgy érzem eljött az az idő, amikor a társadalom már képes meghallani az ezzel kapcsolatos aggodalmainkat, így hát ideje felhívni az emberek figyelmét arra, hogy igenis beszélnünk kell a „kényes témákról" (is). És ez a tanulmány pontosan erről fog szólni.

Nők és tabuk

Annyiszor próbáljuk megmagyarázni azt, hogy mit jelent nőnek lenni, hogy lassan már mi nők sem tudunk választ adni erre a kérdésre. A legnehezebb mindig a legevidensebb dolgokról beszélni. Mert ami evidens, magától értetődő, azon nem szoktunk gondolkodni, legalábbis az átlagos emberek nem, a filozófusok talán, mint Kant, Szókratész vagy Descartes, akik már górcső alá vették a létezést, az erkölcsöt, a szabad akaratot, a tudást és lehetne még a sort bőven folytatni. Ha pedig a szexualitásról beszélünk elméleti síkon, akkor rögtön eszünkbe juthat Sigmund Freud, aki szerint ez az ember mozgatóereje. Azonban Freud szexualitásmodellje, energetikája a férfiszexualitáson alapul, annak működési módját írja le, és ezt fel is rótták neki (joggal) a későbbi feminista kritikusai (Irigaray 1992). Az ő elméletéhez fűződik az elfojtás is, mely a freudi filozófiai antropológia alaptézise. Azt mondja Freud, ha nincs elfojtás, ha nincs gátlás, tiltás, akkor nincs kultúra – amennyiben a kultúra létrehozói a múltban és a jelenben is férfiak. Ezt pedig a szexuális ösztönök gátlásával hozza párhuzamba[14].

A női szexualitásról azért nem könnyű írni, mert egy olyan társadalomban élünk, ahol amennyiben a nők szabadon beszélnek ezekről a témákról, rögtön megbélyegzik őket, különböző címkéket aggatnak rájuk, miszerint: erkölcstelenek, feministák, maszkulinok stb. Sok esetben a nőknek még mindig nem illik a szexről beszélni vagy azt szabadon megélni. Pedig, ha nem tévedek, alighanem nők is kellenek egy szexuális kapcsolathoz – a legtöbb esetben.

> *„Hát erről én nem beszélgettem anyukámmal, a mai napig nem beszélgetek, a lánytesókkal igen, nagyon is sokat, hogyha valami probléma van, de ott se teljesen mondjuk el az aktust, vagy akármit, hanem csak úgy körülírjuk, és ha probléma van, vagy valamit nem tudunk, de az is nagyon ritka eset."*

A női témák tabusítása rendkívül fontos és érzékeny kérdés, mivel a szexualitás, a reprodukció, a társadalmi szerepek, a nemi identitás és az egyenlőség mind olyan területek, ahol a nőket érintő tabuk még mindig jelen vannak különféle kultúrákban, így Magyarországon is. A női szexualitás mindig is tabunak számított, a preferenciáik, vágyaik kifejezése, a szexuális kapcsolatokban való részvételük stigmatizálva lett, azonban a 20. század közepe hozott magával némi fellélegzést, hiszen a feminizmus

14 Freud új emberképe: a tudattalan szerepe, A libidó uralma, avagy a szexuális élet tudománya: Erósz visszatérése. https://mmi.elte.hu/szabadbolcseszet/mmi.elte.hu/szabadbolcseszet/index597b.html?option=com_tanelem&id_tanelem=150&tip=0

és a szexuális forradalom változásokat hozott a női szexualitás elfogadása terén[15]. Nem szabad elfeledkezni a társadalmi normákról és a vallásról sem, amik továbbra is befolyásolják, vagy akár meg is gátolják ezt a változást.

A szexualitás mellett tabunak számít a fogamzásgátlás és az abortusz is. Nem csak Magyarországon, hanem világszerte intenzív vita övezi például az abortusz témáját. Bár Magyarország egy nyilatkozatban[16] kijelentette, hogy abortuszellenes[17], a törvényben szabályozott módon[18] lehetőség van a terhességmegszakításra. 2022. szeptember 15-én viszont Pintér Sándor belügyminiszter rendeletben kötötte a „szívhang" meghallgatásához az abortuszt[19]. Az, hogy arra kötelezik a nőket, hogy hallgassák meg az embrió kardiális aktivitásáról készült ultrahangos hangjelet[20], semmi célt nem szolgál, csak azt, hogy még inkább megalázzák azokat a nőket, akik meghozták ezt a nehéz döntést.[21]

Az abortusz egy átpolitizálódott erkölcsi és etikai vita lett. Ki dönthet róla? Kinek van beleszólása? Az államnak? A nőnek és a férfinek együtt? Vagy csak a nőnek? Hiszen az ő teste...

Személyes tapasztalatom nincsen ebben a témában, viszont a megkérdezett nők őszintén beszéltek a kérdésről, elmesélték tapasztalataikat, s mindannyian másként élték meg. Volt, aki mai napig nehezen beszél róla és elfutotta a könny a szemét, de volt

15 „A szexuális forradalom felforgató jellegét gyakorta szokás eltúlozni – valójában nem azt eredményezte, hogy a nők ezentúl autonóm döntéseket hoztak volna a szexualitásukról, hanem azt, hogy a kötelező passzivitás elvárását a kötelező aktivitás elvárása váltotta fel. […] a szexuális forradalom valójában nem forradalom volt, mert a nemek hierarchiáján nem változtatott, inkább a férfiaknak kedvezett, és – kitermelve a maga új normáit – legfeljebb relatív szabadsággal ruházta fel a nőket. Egyedül talán az írható a javára, hogy elfogadottabbá tette a házasság előtti szexualitást (ahogyan az együttjárást és az együttélést), így valamelyest enyhített a nők „angyal-kurva" dichotómia mentén történő, dehumanizáló megítélésén" (Antoni 2015, 116).

16 The Geneva Consensus Declaration

17 https://hvg.hu/itthon/20201027_Fidesz_abortusz_szigoritas

18 1992. évi LXXIX. törvény a magzati élet védelméről 1992. évi LXXIX. törvény a magzati élet védelméről – Hatályos Jogszabályok Gyűjteménye

19 Magyar Közlöny 2022.09.12. https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/82ee8709b7c3f6fba3d8644ef9e6eaf35056edde/megtekintes

20 A köznyelvben „szívhangként" említett jelenség a terhesség korai szakaszában nem tényleges szívműködés hangja, hanem az ultrahang által detektált elektromos aktivitás és az abból képzett hangjel.

21 A Magyar Orvosi Kamara szerint az új szabály a meglévő protokollt érdemben csak adminisztratívan módosítja, eddig is szükséges volt az embrió életjeleiről meggyőződni, arról a nőt tájékoztatni. Valamint sajnálják, hogy az új rendelkezés megjelenését társadalmi vita, szakmai egyeztetés ezúttal sem előzte meg.

olyan is, akinek az egészségügyi állapota nem tette lehetővé a gyermek kihordását, ezért volt szüksége meghozni ezt a döntést, és olyan is előfordult, aki határozottan állította, hogy csak neki volt joga dönteni erről a kérdésről.

> *„Igen, volt abortuszom. Megszültem Vivit 22 évesen, és akkor utána teherbe estem, és nem szerettem volna több gyereket, ezért elvetettem. Mindent egyedül hoztam meg, nem beszéltem meg az akkori párommal. Úgy gondoltam, hogy ez az én dolgom, az én testem, én gondolkodom magamban, elmondtam, amit szeretnék. Jól vagyok, úgy."*

Ann Füredi (2021) józan hangvétele mellett abban is egyedülálló az abortuszról folyó közbeszédben, hogy az abortuszt nem ellenzőként, azzal a premisszával kezd, hogy márpedig az abortusz ölés. Olyan ölés, amely megsemmisíti egy emberi élet lehetőségét. Nem gyilkosság és nem is emberölés, hanem az emberi élet lehetőségének megsemmisítése. Ez a distinkció, vagyis megkülönböztetés fontos, hiszen nem az emberi élet idő előtti eltörléséről van szó, hanem a potenciálnak szab gátat, hogy az emberi élet, a jogalany kifejlődjön.

Tehát a kezdő és talán legfontosabb érve a szerzőnek az, hogy a magzat magában hordozza az emberi élet lehetőségét, de még nem egy élő ember. Az élő ember az a terhes nő. Ő egy ember. Ezért az az érv erkölcsileg helyes, hogy ha az ember, aki hordozza az élet lehetőségét, nem kíván terhes lenni, vagy szülő lenni, vagy szülni, akkor joga van a lehetőség kifejlődését megakadályozni.

Ha pedig valaki azt mondaná, még mindig ott van az örökbeadás lehetősége az abortusz helyett, Füredinek erre is megvan a válasza: az a gyereknevelésnek az alternatívája, de a terhességnek nem. Választ ad arra az elterjedt nézetre is, miszerint a magzat emberi joga a saját teste fölötti rendelkezés: emberi joga csak embernek lehet és a magzat (vagy embrió) nem ember, csak az ember lehetősége[22].

> *„Hát erről elég nehéz beszélni, mikor egy éves volt a kisfiam, akkor teherbe estem. Otthon laktam a szüleimmel, a férjemmel meg a gyerekemmel. És a férjemmel összeveszett apám, majdnem hogy verekedés lett a vége, és elköltöztünk. Hát ugye nem volt lakásunk. Férjemnek volt az ő rokonságának helyén, de oda elmentünk egy napra, és el is jöttünk onnan, mert na mindegy, olyan volt a helyzet, és elmentünk albérletbe, és én terhes lettem. És nem szerettük volna, ha így születik meg a gyerek, hogy ilyen labilis körülmények között. Pont nem dolgozott a férjem, nem volt lakásunk,*

22 https://reflektor.blog.hu/2016/11/15/erkolcsi_ervek_az_abortusz_mellett

így elvetettem. Nagyon rossz volt. Aztán utána már óvatosabbak voltunk, 3 évig vigyáztunk, és utána megterveztük a második gyermekünket. És aztán rá, vagy 30 éves lehettem, férjem külföldön dolgozott, akkor álltunk újra házvásárlás előtt, akkor újra egy ilyen nem betervezett időszak volt. Már akkor nagyok voltak a gyerekeim is, és már nem akartam gyereket, és akkor is volt egy ilyen terhességmegszakításom. Az édesanyám akkor nagyon beteg volt, mert ő rákos beteg volt, és olyan lelki dologban voltam, amit nem tudtam volna összeegyeztetni egy terhességgel, és akkor elvetettem. Utána persze nagyon sokáig, nagyon sokszor álmodtam velük. De hát ez így történt. Most már a mai eszemmel persze nem tenném meg."

Nem lesz meglepetés, ha azt mondom, hogy ugyanígy tabusítva van a női test is. Egészen addig nincs vele semmi baj, amíg a videoklipekben vagy a televízióban szexualizálva, tárgyiasítva látjuk a női testet, lecsupaszítva, falatnyi ruhában a csábítás mestereiként bemutatva, de ahogy megváltozik a kontextus: menstruáció, szülés, a nő saját megélése szerinti szexualitás, máris falakba ütközünk, mert a társadalom számára ezek nem kívánatos, tabu témák. Így alakulhatott ki a nőkben az ezekkel kapcsolatos szégyenérzet.

„Az iskolában a fiúk is odakiabáltak, hogy ha nagyobb volt a cici, vagy tesi órán, ha szaladtunk, és akkor úgy ugrált a cici, azt szégyelltük. Volt olyankor, hogy inkább tesi órán felmentést kértünk."

„Hát szégyelltem! Szégyelltem, hogy nő a cici. Á, szőrteleníteni nem is mertem."

„Mama, mondom, kaptam egy pofont az unokanővéremtől, miért? Azt mondja: lányom, ez a szégyennek a jele. Azért vágják akkor [amikor megjön a menstruációja] pofon a lányt, hogy ne híresztelje, hogy neki milyen baja van, hanem szégyen, maradjon meg benne ez, hogy egy szégyen, erről nem szabad beszélni mások előtt."

Tehát összességében a nők szexualitása, reproduktív jogai, identitásuk és testük mindig is tabuk köré csoportosultak. A társadalmi berendezkedés, a közgondolkodás, az elvárt normák akkora hatást gyakorolnak az emberekre, hogy sokszor valóban nem beszélünk ezekről, elfogadjuk, hogy tabunak számítanak. Egyes kultúrákban pedig, függetlenül a társadalom elvárásaitól, a nőiség, a test és annak változásai, a szexualitás, általában mind tabunak számítanak – például a roma nőknél is.

Roma nők és tabuk

A roma nők életében még határozottabban megjelenik a tabu, mint nem roma nőtársainknál, és már egészen kicsi gyerekkorunkban találkozunk az első intelmekkel, amik ártatlan mozdulatok, szavak, tettek, de máris megfeddnek bennünket, hogy ezt így bizony nem szabad. Ennek szemléltetésére megosztok egy történetet, melyet az egyik ismerősöm osztott meg velem. Gyerekként sokszor olyan játékokat játszunk, amelyekben a felnőtteket utánozzuk, ilyen például a papás-mamás szerepjáték is, hiszen már egészen kicsi korban körvonalazódik bennünk az a norma, hogy a férfi az apa, a nő az anya. Az esetkor körülbelül 5-6 éves lehetett az ismerősöm, és ezt a játékot játszották az unokaöccsével. Úgy viselkedtek, mint egy házaspár, de végig tudták, hogy ez csak egy játék. A szüleik viszont nem így gondolták, szó szerint megrémültek, leültették a gyerekeket és hosszan magyarázták miért nem szabad ilyet csinálni. Onnantól kezdve soha nem játszottak többet együtt.

A történet szimbolikája, hogy egy ártatlan gyermeki agy hogyan áll párhuzamban a felnőttek gondolkodásával. Nyilvánvalóan azt gondolták a szülők, hogy itt valami komolyabb dolog húzódhat meg a háttérben, mint például a szerelem, ami unokatestvérek között tilos, az óvás, féltés pedig felnagyította ezt bennük. De, ami még ennél is jobban megjelent az a tabu: egy cigány kislány nem játszhat ilyet egy szintén cigány kisfiúval, mert ez „csúnya dolog".

Az interjúalanyok egy része úgy számolt be saját nővé válásáról, ami nálunk elsődlegesen a menstruációt jelenti, hogy szégyelltek szólni róla, nem tudták mi tévők legyenek, mert a felvilágosítás esetükben elmaradt.

> *„A mi gyerekkorunkban ez egy valami módon egy kis szégyennel járt, én legalábbis szégyelltem, nem tudom miért, de ilyen szégyenkezés volt bennem. Inkább olyan, hogy bűn, vagy nem is tudom, hogy milyen érzés volt az, hogy megjött a menzeszem."*

Ezek generációkra visszaívelő problémák. Az interjúalany édesanyja azért nem mondott semmit a menstruációról, illetve a szexről, mert neki sem mondott semmit az ő édesanyja, akinek valószínűleg szintén nem mondott semmit az ő édesanyja és így tovább. Nem volt minta, nem volt megfelelő tudás, amit átadhattak volna, egyszerűen úgy gondolták, hogy majd megtapasztalják a lányok is, mint ahogyan ők is megtapasztaltak mindent a saját bőrükön. Ezek jöhetnek akár transzgenerációs traumákból is, melyek olyan pszichológiai és emocionális hatások, amelyek egy

trauma élményét követően átöröklődnek a következő generációkra (Orvos-Tóth 2018). A nők, akik a kutatásban részt vettek mindannyian édesanyák és sokan lánygyermekes anyák, így a részvételük azért is nagyon fontos, mert elmondásaik alapján ők már szeretnék megtörni ezt a ciklikusságot, vagyis azt, hogy nem beszélnek a gyermekeikkel a kényesebb témákról.

Ahhoz, hogy ezeket a generációkon átívelő mintázatokat sikeresen megtörjük, mindenképp szükséges, hogy ismerjük és megértsük saját magunkat, feltárjuk a szorongásunk, rosszkedvünk vagy akár a kudarcaink magyarázatát. Ehhez viszont nem elég csak a saját életünket megfigyelni, a szüleink, nagyszüleink, sőt a soha nem ismert, látott őseink tapasztalatai, szenvedései is súlyos örökségként befolyásolhatják életünket. Úgy kell gondolnunk magunkra, mint egy családi kapcsolati háló tagjára, és fel kell ismernünk, hogy bár őseink történései befejeződtek, azok hatásai még hosszú éveken, évtizedeken át érezhetők a leszármazottak mindennapjaiban (Orvos-Tóth 2018, 4-5.).

A nővé válás folyamatára visszatérve: a menstruációról fontos megjegyezni, hogy alapvetően a nők nem magát a menstruációt szégyellték, hanem az azzal járó érzéseket, felismeréseket, a tudást és a nem tudást. Traumaként a szégyen szolgál, amit a menstruáció kelt bennük. Legalábbis az első, főleg, ha nem a biztonságos otthoni környezetben történik. Sok nő mesélt arról, hogy az iskolában érte az első menzesz, adott esetben nem tudták mi történik velük, hogyan kezeljék, és amikor hazamentek, akkor sem kaptak egy kiterjedt, részletes felvilágosítást, csak annyit, hogy ez most már rendszeres lesz, most már nagylány és figyeljen oda, hogy a fiúk ne vegyék észre, illetve használjon betétet vagy vattát. És mivel ő nem kapott útmutatást, hogy hogyan kell erről a témáról beszélni, az adott nő is ugyanezt a mintát fogja átadni a jövőben lányának, így a beszélgetés, adott esetben a nem beszélgetés, nem tudás traumája öröklődik tovább generációról generációra, egészen addig, amíg valaki meg nem töri ezt a folytonosságot.

> *„Mindenről nem szabad beszélni, mert nem szoktunk, meg maga az, hogy szégyelli magát az ember, meg cigányok, és beszéljen meg mindent a gyerekeivel, vagy a családtagokkal, ilyen nálunk nincs. Hát a nők egymás közt, azok biztos, hogy jobban, csak ugye van, aki szégyenlős, és nem tud így elmondani mindent, mint én is például."*

Sajnos a 48 interjúból túl sok nő számolt be hasonló esetről. A megkérdezett roma nők nagy része úgy vélekedik a menstruációról, a szexről, a fogamzásgátlásról, a szülésről, a szexuális felvilágosításról, hogy ezek szégyellnivaló témák, nem beszélhetünk róluk, pláne nem férfiak előtt.

„Igen, csak nők között szokott lenni burkolva, vagy ha valaki merészebb, akkor úgy elmond egy-két dolgot az életéről vagy más életéről. […] És biztos, hogy a férfiak is beszélnek egymás közt, csak úgy, hogy a nők ne hallják. Na de ebből is lehet látni, hogy amikor férfi és nő is van a társaságban, tiszteletből nem beszélünk. S mi a férfiak előtt, ők előttünk. De külön-külön mind a kettő beszél."

„Hát szüleimmel sem, én nem szoktam ilyen dolgokat megbeszélni velük. Őszintén, én másokkal se nagyon, mert bennem még bennem van ez, hogy ilyen dolgokat másokkal nem beszélünk meg, mert ez csak ránk tartozik. Ha éppen a szexualitásról van szó, egyáltalán senkivel nem beszélek, őszintén."

„Hát ugye a cigányoknál úgy van, hogy a férfiak előtt nem szabad, meg amúgy nem is akarok. Férfiak előtt így tabu, a szex, a vécé, ezek a dolgok, ezek tabuk. Ha egy társaságban vagyunk, akkor tudjuk, hogy a szexről nem beszélünk, vécére nem megyünk el férfiak előtt, a férfiak sem mennek el előttünk vécére, csúnyán nem beszélnek."

„Ez nálunk tabu volt, ez nálunk szégyen lett volna, hogyha mondjuk, én például ilyet kérdezek a szüleimtől. Abban az időben mi ilyesmit nem mertünk megkérdezni. És felnőttként sem. Felnőttként ez még cikibb lett volna, hogyha megkérdezem."

„Nálunk így az asszonyok, a roma asszonyok, azok nem olyanok, hogy felvilágosítást adnak a gyerekeknek. Nekünk akkor még, mikor én anno iskolás voltam, iskolába se tanítottak minket erről, hogy mi ez, vagy mi. Tabu téma volt, úgy otthon, mint iskolában."

Az idézeteket olvasva rengeteg kérdés felmerül, az egyik például, hogy miért számít tabunak mai napig, hogy a menstruációról beszéljünk a férfiaknak. Honnan fogja tudni az a férfi, hogyan viselkedjen tisztelettel a barátnőjével, szerelmével, élete párjával, gyermekei anyjával, ha nem barátkoztatjuk meg fiainkat a gondolattal, hogy a nők márpedig – jobb esetben – minden hónapban véreznek, és hogy pontosan ez mit jelent és mivel jár? Nagyon fontos lenne, hogy a fiúkat, férfiakat is edukáljuk a nők kapcsán.

Az interjúk Szabolcs-Szatmár-Bereg és Nógrád megyében élő, vegyesen oláhcigány és romungró nőkkel készültek. Ezt azért fontos megjegyezni, mert hazánkban a cigányságot három nagy csoportra oszthatjuk: oláhcigányokra, romungrókra (magyar cigányok) és beás cigányokra. Alapvetően azonos értékrenddel, hagyományokkal, szokásokkal rendelkezünk, de csoportközi különbségként megmutatkozik egy adott csoport zártsága, befelé fordulása, múlthoz való viszonya stb. Ennek egyik látványos példája, hogy az oláhcigány közösségben élő nők (ultra)konzervatív, szigorú hagyományok szerint nőnek fel, nevelik gyermekeiket, kiváltképp a lányokat, így némi eltérés megmutatkozott az interjúalanyok életútjában – bár ezen témák kapcsán szinte észrevehetetlen különbségekről beszélünk. Hiszen szinte mindannyian úgy nyilatkoztak, hogy:

> *„Nagyon tabu. Nagyon-nagyon tabu, ciki. Ez a szexualitás az egy intimitás. Az egy olyan dolog, hogy ahhoz senkinek semmi köze."*

A szexualitás és a szégyenérzet kéz a kézben jár?

A tanulmány során többször is említettem már a szégyen, vagy szégyenérzet kifejezéseket, és ha az érzés mélyére ásunk, akkor látjuk, hogy ezt nem magunktól érezzük, hanem valaki vagy valami váltja ki belőlünk – nyilván, mint a legtöbb érzést –, azonban ez erős bizalmatlansággal, stresszérzettel, sebezhetőséggel, kiszolgáltatottsággal és az értéktelenség érzetével jár. Tehát a szégyenérzet egy olyan halmaz, melyben csupa negatív érzés tobzódik, ezek együttese pedig elvezethet odáig, hogy az adott személy teljesen értéktelennek, akár rossz embernek érezze magát a bűntudata miatt.

A szégyennek a roma közösségekre gyakorolt hatása nagyon erős, a nagyszüleink idejében (1940-es születésűek) a nyilvános megszégyenítés igencsak kirívó, de létező szankciónak számított. Amennyiben egy nőnek rossz híre kelt házas létére, tehát megcsalta a férjét, levágták a haját, vagy még drasztikusabban mutatták meg a közösségnek szégyenét, például levágták az orrát. A fizikai megtorlástól való félelem, illetve a közösségből való kivetés, a semmibevétel lehetősége (esetlegesen valóban elűzték az adott nőt a közösségből) alakított ki a roma nőkben egy olyan szintű traumatizált óvatosságot, ami a mai napig jelen van bennük[23]. A 20. századi roma közösségek társadalmi fejlettsége követte a kisközösségben mutatkozó drasztikus erkölcsi normákat, napjainkban viszont ezek a kiugró példák már nem történhetnek meg, mert a roma kisebbség leképezi azokat a társadalmi nagymozgásokat, amiket

23 A leírtakat családi beszélgetésekből idéztem fel.

a hegemón többség is. Bár ma már oldottabb a fiatal roma lányok esetében az, hogy hogyan kell viselkedni, mik az elvárások, de a '60-as években született nők és az ő generációjuk még magában hordozza a szégyentől való félelem érzetét.

A szégyent elsődlegesen én is a szexualitással kötöttem össze, de megjelenhet ennél hétköznapibb helyzetekben is, például egyes roma közösségekben, ahogy az interjúalanyok és a saját tapasztalataim is igazolják, az eltérő neműek jelenlétében még a mosdóba járás is tabunak számít, szégyenérzetet von maga után. A menstruáció, a várandósság, a terhes has szintén kellemetlen helyzeteket generálhat a férfiak előtt, ami aztán mindkét félben szégyenérzetet kelt, de egy nem alkalomhoz illő ruha, nők esetében (a túlzott) smink is kihozhatja belőlünk a „Nézd már, hogy néz ki, tiszta szégyen!" felkiáltást. De térjünk vissza a szexre, és ezen a ponton Sigmund Freudra.

Ahogy Freud is mondta, teljesen természetes, hogy egy gyermek fel akarja fedezni a testét, hiszen az egész világ ismeretlen számára. Amihez a legkönnyebben hozzáfér, amit legegyszerűbben megismerhet az a saját teste. Ezért rendkívül gyakori, hogy a pelenkázás során, vagy fürdetéskor a gyerek a nemi szervéhez nyúl, tapogatja, fogdossa, amire a szülők első, ösztönös reakciója, hogy a gyerek kezére csapnak és megmondják neki, hogy nem szabad, ne fogdossa magát. Azonban teljesen természetes, hogy megtapasztalják, milyen jó érzéssel tudja őket eltölteni, amikor megérintik saját magukat. A gyermekkori „önkielégítés" egy természetes testi felismerés a gyermek számára, bár a mi kultúránk alapvetően elítéli ezt a viselkedést, de az önismeret fontos részét képezi. A szülő általi lehető legrosszabb reakció, amikor ezen a folyamaton kapja gyermekét, ha rákiabál, megbünteti, megszégyeníti, ugyanis ez olyan súlyos következményekkel járhat, mely negatív hatással lehet az egészséges személyiség-, érzelmi-, szociális- és szexuális fejlődésére. Fontos megjegyezni, hogy a gyermeket nem a kielégülés hajtja, hiszen nem tudja, hogy pontosan mit csinál, a cselekedetnek szexuális jelentést a felnőtt értelmezések tulajdonítanak. A gyerek csak azt tudja, hogy ez jó érzést, örömöt okoz neki, leginkább stresszlevezetés számukra. A helyes viselkedés ilyenkor az, ha a szülő megbeszéli a gyerekkel, hogy ezt nyilvánosan nem szabad csinálni, csak akkor, amikor egyedül van, nem látja senki.[24]

Tehát ha már gyermekkorban büntetjük a maszturbációt, legalábbis elutasítjuk, vagy próbálunk nem tudomást venni róla, amikor még tényleg egy teljesen ártalmatlan, természetes folyamat, amiről a gyerek azt sem tudja mi az, akkor hogy állunk hozzá felnőttkorban?

24 Tarkovács Cecília: Hagyjam, ne hagyjam? – Önkielégítés kisgyermekkorban https://mindsetpszichologia.hu/hagyjam-ne-hagyjam-onkielegites-kisgyermekkorban

„Normális esetben cigány kislány ilyet nem csinál."

„Maszturbáció, az egyáltalán nem volt, nem csinálunk ilyet."

„Talán pici koromban lehet, hogy volt, de hogyha volt is, mert annyira nem emlékszem, biztos, hogy anyu nagyon megvert. Hogyha volt ilyen nagyon kicsi gyerekkorban, akkor biztos mondta, hogy mit csinálsz, nem szabad, mit tudom én, és akkor ez annyiban is maradt, és nekem ez nem is volt téma. Idősebb korban meg soha. Ugye középiskolás voltam, és feljött ez a téma. Nekem ez mindig egy ilyen tabu volt, és mindig azt mondták, prűd vagy. Hát ez lehetetlen, meg hogy ez természetes. Nekem ez soha nem volt természetes, a maszturbáció. Soha. Gyerekkoromtól így neveltek, és soha nem volt természetes. Nekem ez természetellenes. És a mai napig."

Az utolsó idézet tükrözi azt, amit a pszichológia is mondd: ha büntetéssel, megszégyenítéssel reagálunk a gyermekkori maszturbációra, az bűntudatot kelt a gyerekben és hatással van későbbi szexualitására. A roma lányok (legalábbis az interjúalanyok többsége) már a menstruációról azt a felvilágosítást kapják otthon, hogy erről nem szabad beszélni, a szexről meg pláne. Utóbbi, ahogyan a maszturbáció is, el sem hagyja a szülők száját, a gyerekek úgy szocializálódnak, hogy ezekről egyáltalán nem szabad beszélni. Az önkielégítés pedig, ahogy az idézetek is alátámasztják, meg sem fordul a fejükben, hiszen azt társítják hozzá, hogy gyermekkorában ezért adott esetben csúnyán elverték, így csak arra emlékszik, hogy ez természetellenes, rossz dolog, ami büntetést érdemel.

Az interjúalanyok közül mindössze ők hárman beszéltek a maszturbációról. Erről még nehezebben nyílnak meg az emberek, mint a szexről, pedig hasonló folyamatról van szó. A megkérdezett nők az esetek többségében a maszturbációt valami perverz, piszkos, undorító dologhoz társították, ezért nem beszéltek róla, vagy sosem csinálták. Márpedig, ha az ember nem ismeri a saját testét, nem tudja mi okoz neki kellemes, jó érzést, akkor a partnere honnan tudhatná?

Társadalmi nemi szerepek

A „gender"[25] egy angol szó és a magyar társadalmi nem fogalmával egyezik meg. Olyan nemi szerepeket jelöl, melyeket a szocializációnk során a családban, az isko-

25 Simone de Beauvoir (1971) volt az első, aki külön választotta a biológiai (sex) és a társadalmi (gender) nemet, mondván: „az ember nem születik nőnek, hanem azzá válik" – utalva ezzel a nők társadalomban elvárt szerepeire.

lában és más közösségekben tanulunk meg életünk során. Számomra a legelső kép, ami eszembe jut az a házasság, melyben szerepel egy férfi és egy nő. A nő az, aki megteremti az otthont, ő a család védelmezője, a férfi pedig a család eltartója. Ez a példa is azt mutatja, hogy a sztereotípiának van köze a valósághoz. Nem azért, mert a nők az otthonteremtésre születtek, hanem azért, mert a közösség, vagy a társadalom, amelyben élnek hosszú időn keresztül semmi másban nem látta szerepüket, és a mai napig sokszor továbbra is ezt várja el tőlük elsődlegesen. Ha pedig nagy a nyomás a nőkön és a közösség konzervatív, akkor a sztereotípiákban megjelenő valóság tovább él.

Bolemant Lilla (2015) a társadalmi nemi szerepek kapcsán említi tanulmányában a magán és a nyilvános szférát, amelyek a mai társadalomra jellemző módon különválnak a nemi szerepekhez köthető módon. A nyilvános szféra/közszféra a munka világát, a tárgyi és anyagi javak termelését jelenti, ez a férfi terepe, míg a magánszférához a család és a gyermeknevelés kapcsolódik, amely női színtér. Ahhoz, hogy a nők a magánszférában megfelelően helyt álljanak, rendelkezniük kell egyes tulajdonságokkal, amik a társadalomban elvártnak számítanak, és amit általánosan „női attribútumnak" tekintenek. Ezek a következők: gyengéd, finom, gondoskodó, támogató, felelősségvállaló, megbocsájtó, hűséges. Emellett a közszférában megjelenő férfiaknak is van egy jellemző tulajdonságlistája. Ezek a „férfiasság jellemzői", melyekkel, ha nem rendelkezik valaki, nem tesz eleget a nemi normának, melyet a társadalom épített ki számára: racionalitás, munkabírás, önbizalom, önállóság, logika, céltudatosság, felelősségteljes magatartás, professzionalizmus (Bolemant 2015, 77-78).

A kialakult nemi szerepek miatt tekintik a nőket a munkaerőpiacon „gyengébbik" nemnek, illetve ez az oka az üvegplafon hatás kialakulásának is. Ez azt jelenti, hogy egy bizonyos szint után nem engedik feljebb lépni a nőket a ranglétrán, a nemi szerepekre vonatkozó sztereotip elképzelések és a társadalmi egyenlőtlenség miatt. Az indok az lehet, hogy az adott nő gyermeket fog vállalni, elmegy szülési szabadságra, és a gyermeke, családja lesz az első számára. Ezért előnyben részesítik a férfiakat a magasabb pozíciók betöltésénél, mert ez a veszély náluk nem fenyeget. Így a nők, egész életükben diszkriminálva vannak, ami a munka piacát illeti; amíg nincs gyerekük azért, mert majd lesz, ha pedig iskoláskorú vagy felnőtt gyerekeik vannak, és visszamennének dolgozni, akkor azért, mert már nem megfelelő munkaerők a koruk vagy a gyereknevelléssel töltött kihagyott éveik miatt.

Az iskolának lenne az a szerepe, hogy a gyerekeknek az egyenlő bánásmód, és egyenlő esélyek biztosításának fontosságát megtanítsa, viszont jelenleg ebben a közegben is csak tovább él a sztereotip képek szerinti nevelés és oktatás. A tankönyvek a nőket és férfiakat egyértelműen sztereotipizált szerepeik szerint mutatják be.

„A férfi az alkotó, az irányító, a külvilág cselekvője, önérvényesítő, agresszív, határozott, a nő passzív, engedelmes, gondoskodó, intuitív, a család összetartója. A férfihatalom képes legyőzni és irányítani a természetet, a nő pedig behódol neki, mivel a szaporodásban betöltött biológiai szerepe miatt a természethez közelebb áll" (Bolemant 2015, 85).

Bolemant (2015) leírja, hogy különböző kutatások azt mutatják, a felsőoktatásban jellemzően több lány vesz részt, mint fiú, és nagyobb arányban is fejezik be tanulmányaikat sikeresen. Ehhez képest eltéréseket lehet tapasztalni a doktori képzésekben és a munkaerőpiacon. Bár a lányoknak jobb végzettségük van, mégsem találnak jól fizető munkát, a fiúk ezt alacsonyabb végzettséggel is elérik (Bolemant – Szapu 2015)[26].

Közösségben elvárt szerepek

Az interjúalanyok arról számoltak be, hogy már gyerekkorukban megvolt a rendje annak, hogy egy lánynak mi a feladata, illetve elmondásaik alapján egy fiúval teljesen máshogy bántak, különböző neveltetést kaptak, az esetek többségében pedig ugyanezt a mintát adták, adják tovább saját gyerekeiknek is. A lány minden esetben a háztartást vezeti, összetartja a családot, megteremti az otthon melegét, neveli a gyerekeket, míg a férfi a családfő, aki azért dolgozik, hogy kielégítse a családja szükségleteit, ételt tegyen az asztalra. Azonban már sok nő maga is dolgozik, hogy segítsen a megélhetésben, könnyebb fizikai munkát végeznek, közmunkán dolgoznak, takarítói állást töltenek be, de van olyan nő is, aki szociális területen helyezkedett el. Viszont amellett, hogy a nő is dolgozik egyes családoknál, a ház körüli teendőket és a gyereknevelést ugyanúgy neki kell elvégeznie. Fontos megjegyezni, hogy ez egyetlen nőnek sem okoz problémát, természetesnek gondolják, hogy segítenek pénzt keresni a férjeiknek, de úgy gondolják a gyereknevelés, főzés, takarítás ugyanúgy az ő dolguk. A családon belül általában női feladatnak tekintettek közül egyedül a fiúk szexuális nevelése kapcsán nyilatkozták az interjúalanyok, hogy az a férfi feladata (lenne).

> *„A példamutatás az biztos, hogy ő hogy beszél egy nőről, vagy hogy néz-e pornót, vagy hogy viselkedik a nővel, az mindenféleképpen. Meg nem tudom. Azért szerintem nem csak az ő feladata, de az övé is."*
>
> *„Megmondom neked ezzel őszintén, tudom mi a kérdésed, hát itten a legfőbb az anyának, hogy a gyermekének átadja. Ha van fiúgyermeked, az*

26 In.: Balogh Adrienn (2017, szakdolgozat): A romák törekvései a médiában – Buvero Roma Női Médiatábor.

meg már az apának a feladata. De van benne is abban, hogy anya is egy kis tapasztalatot adjon át a fiúnak, de jobban az apjának kéne, apja-fia."

„Igen, én úgy gondolom, hogy a saját neme. Tehát egy apa a fiúval beszélje meg, egy anya pedig a lányával. Szerintem te se vagy én se fordultam volna oda apukámhoz, hogy figyelj már apa, mi a szex? Tehát nem mondunk ilyet. De ezt lehet csak mi nálunk romáknál van így, lehet egy magyar családban ez teljesen nyitott dolog."

„Én mikor elkezdtem a Norbikának, ugye tudja, hogy mi az a védekezés, elmagyaráztam. Meg ugye a vejecskémnek is mondtam. És akkor ugye nem csak anyának kell elmagyarázni, ugye könnyebben a fiú elfogadja az apjától. Nem szégyen, de azért anya előtt szégyenlős. Egy fiú szégyenlősebb."

„Szerintem kötelessége neki is ugyanúgy, hogy beszéljen a gyerekével, főleg fiú gyerekével az apa. Jó, már lánnyal nem mondom, hogy beszélgessen a fogamzásgátlóról, persze, vagy a menstruációról, de van olyan apa, aki még erről is beszél a lányával. Ez ritka, de szerintem az a jobbik eset, amikor mindenki tud beszélgetni nyíltan."

„Velem szemben a férjem annyira nyitott, hogy ha én mondom neki, hogy jaj, szaladj már be a boltba, hogy hozzál már tampont, ő nekem hoz. Ő azt mondja, hogy ez természetes dolog. Jó, nem így fogja behozni, hogy mindenki lássa, de őneki ez természetes, hogy nekem van ez. Most például tegnap, mert mondta a gyerek, hogy ne szóljál senkinek [megjött az első menstruációja]. A férjem is azt mondja, miért mentél be a fürdőbe? Hát tudta, hogy már valami lesz. De most ő nem fogja a gyereket megkérdezni, mert most hogy mondja neki, hanem majd engem megkérdez, hogy na most mi van vele, mert nem akarja megszégyeníteni a gyereket. A fiúval neki másabb a kapcsolata. Jó, engem is szeret a gyerek, mert nem arról van szó, hogy nem szeretjük egymást, de valahogy közvetlenebb vele a kapcsolata, és azt gondolom, hogy nekik ez természetes lesz. Mert bemegy vele fürödni, vagy mondom neki, hogy mosd már meg neki, vagy meddig jön fel, mert vittem egyszer-kétszer az orvoshoz, hogy jaj, valami lesz a kis kukijával. Tudod, féltem, hogy most meddig kell neki feljönni, vagy mit tudom én. És akkor ő bement, megmondta neki, megmutatta, hogy hogy kell, kész. Azért mondom, hogy vele teljesen más, és akkor a fiú nem érezte magát feszengve, hogy apa ott van. Úgyhogy azért gondolom, hogy ha vele majd valami történik, el fogja az apjának mondani, ők olyan kapcsolatban vannak. Nekem nem fogja, mert engem kiküld a fürdőszobából, ha ő bemegy. Vagy hogyha be akarok menni, akkor szól,

hogy ne gyere be, mert itt vagyok. Érted? Előttem szégyellni fogja magát. De az apja előtt, az apja előtt simán leáll fürödni. Tehát apának is fütyije van, és kész."

Ezek a normák, vagy szerepkörök, amik családon belül kialakulnak, a társadalomban is ugyanúgy helyet kapnak. Megvannak azok a szerepek, melyeket a társadalom elvár tőlünk, nőktől és megvannak azok, amiket pedig a férfiaktól. Ugyanakkor felmerülhet a kérdés bennünk, hogy ez mennyire helyes. Milyen mértékben alapszik mindez sztereotípiákon? Valamint amennyiben megtöröm ezeket a normákat, mik lesznek a következményei? Hogyan fog viszonyulni hozzám a társadalom, amelyben élek, ha én roma nőként nem „csak" a konyhában szeretnék állni és végezni ott a dolgom?

Interszekcionalitás

Az interszekcionalitásnak még ma sem létezik egységes meghatározása. Rengeteg külföldi szakértő, kutató alkotta meg a saját definícióját az egyenlőtlenségi faktorok metszéséről, s ha megpróbálnám egyszerűen definiálni akkor azt mondanám, hogy többszörös elnyomása, megkülönböztetése, hátrányos megközelítése az egyénnek.

Az interszekcionalitás fogalmát[27] Kimberly Crenshaw (1991) feminista jogásznő honosította meg, elméleti koncepciója a feminista ismeretelméletben az 1990-es években állt össze új elméleti keretté. Ekkor jelentek meg a nyugati fekete feminista mozgalmak, és megfogalmazódott a posztkolonialista gender kritikája a nyugati fehér társadalom etnocentrizmusával és rasszizmusával kapcsolatban. A roma polgárjogi mozgalmat nagyon sok esetben párhuzamba állítják az amerikai fekete polgárjogi mozgalommal. Mindkét mozgalom a faji, etnikai csoport elleni intézményesült diszkriminációt kívánja felszámolni (Kóczé 2010).[28]

27 „Ez a fogalom arra utal, hogy az egyének élethelyzetét egyszerre több tulajdonságuk is meghatározhatja, mint nemük, nemzetiségük/etnikumuk, életkoruk, társadalmi-gazdasági státuszuk, társadalmi osztályhoz való tartozásuk, bőrszínük, szexuális orientációjuk, lakóhelyük, egészségi állapotuk, iskolai végzettségük stb. Az ezekből eredő hátrányok összefonódhatnak, egyedi helyzeteket létrehozva az érintettek számára (Balogh – Gellér 2019). A roma nők roma származásuk és női mivoltuk miatt is hátrányos helyzetben vannak a társadalomban, és egyidejűleg tapasztalják az előítéleteket, diszkriminációt, rendszerszintű jogsértéseket, amelyeknek sem a roma férfiak, sem a többséghez tartozó nők nincsenek kitéve" (Ignácz 2023, 8).

28 In.: Balogh Adrienn (2017, szakdolgozat): A romák törekvései a médiában – Buvero Roma Női Médiatábor.

Az interjúalanyok között volt olyan, akinek egyetemi végzettsége ellenére bolti, vagy eladói munkakörben kell dolgoznia, mert nem talál számára megfelelő munkát, vagy ha talál, akkor végül nem őt választják ki. Nem túlzás azt gondolni, hogy a bőre színe, vezetékneve és neme ebben mind szerepet játszik, sőt, ahogyan említettem korábban, az is, hogy van-e gyermeke, illetve házas-e.

A tapasztalatok azt mutatják, legyenek azok az interjúalanyok beszámolói vagy a saját tapasztalataim, hogy az állásinterjúk többségében úgy zajlanak, hogy alaposan végigmérik az embert, majd olyan kérdéseket is beszúrnak, amelyek a betölteni kívánt pozíció szempontjából teljesen irrelevánsak. Egy olyan társadalomban, ahol az egyenlőségre törekszünk, ideje lenne ezeket a kérdéseket, illetve hozzáállást meghaladni és valóban az ember kvalitását, kompetenciáját számításba venni egy állásinterjú során.

Szexuális nevelés régen és ma roma női szemmel

> *„Az iskolában volt erről szó, de így otthon nem. Na, cigányoknál ez tabutéma, nem beszéltünk ilyenekről, nem. Még a lányokkal inkább. Na, hát az én korosztályom, persze, tini magazinok, tudod."*

Az általunk megkérdezett nők nagy része úgy nyilatkozott, hogy az iskolában hallott először a menstruációról, vagy a szexről – hiszen akkoriban még volt felvilágosító óra az általános iskolákban. Ma azonban a szexuális felvilágosítás az oktatási intézményekben változó mértékben jelenik meg, és több tényezőtől függ (az iskola típusa, a tanárok hozzáállása, a helyi közösség és a szülők véleménye). Emellett nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy az adott településen milyen politikai hatalom van jelen, hiszen azok nézetei is befolyással bírnak. Az igazsághoz viszont hozzátartozik, hogy gyakorlatilag nincs valódi, megalapozott tudásra és egyenlőségre épülő szexuális felvilágosítás az iskolákban – a megszokott biológia órákon kívül, amikor a gyerekek a genitális szervekkel ismerkednek meg.

Politikai kontextus[29]

Magyarország kormányára azt szokták mondani, hogy egyrészt keresztény, másrészt családbarát, hiszen mindennél fontosabb számára a családok jól(l)éte, köztük a gyermekvédelem is.

Ma két törvény is úgy van jelen a közbeszédben, hogy az gyermekvédelmi:

- Az 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról[30] címet viseli, és a törvény megállapítja az államra, helyi önkormányzatokra és a gyerekek védelmét ellátó természetes és jogi személyekre, szervezetekre vonatkozó gyermekvédelmi szabályokat, ellátásokat és intézkedéseket. A gyermekvédelmi törvény elvként rögzíti „a gyermek mindenek felett álló érdekét" és elismeri a gyermekjogokat.
- A 2021. évi LXXIX. törvényt a pedofil bűnelkövetőkkel szembeni szigorúbb fellépésről, valamint a gyermekek védelme érdekében egyes törvények módosításáról[31] 2021. június 15-én fogadta el az Országgyűlés. Erről a 2022-es választásokkal egy időben egy népszavazás is zajlott, amely a nagy mennyiségű érvénytelen szavazatok miatt maga is érvénytelen lett (köszönhetően többek között egy civil kezdeményezésnek[32]). A törvény ettől függetlenül hatályban maradt, mely összesen csak 25 paragrafusból áll, de 11 hatályos törvényt is módosított úgy mint a gyermekvédelmi, a szabálysértési, a reklám-, a média-, a köznevelési törvényeket, a Munka Törvénykönyvét és a Btk.-t is. A törvény tiltja a szexuális és nemi kisebbségek megjelenítését és „népszerűsítését", valamint „a szexualitás öncélú ábrázolását" az iskolákban, a médiában, a reklámokban, de még a könyvesboltokban is. A törvény hatása többek között azért is nagyon káros, mert gyakorlatilag kiszorította az iskolákból a szexuális felvilágosítást.[33]

29 A kutatás 2024-ben zajlott, a tanulmány 2024–2025-ben készült, így a politikai kontextus az akkori magyar kormányzati és szabályozási környezetet tükrözi.

30 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700031.tv#lbj4ida951

31 2021. évi LXXIX. törvényt a pedofil bűnelkövetőkkel szembeni szigorúbb fellépésről, valamint a gyermekek védelme érdekében egyes törvények módosításáról https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A2100079.TV

32 https://merce.hu/2022/03/04/ket-iksszel-allitanak-meg-a-kormanyt-amely-a-haboru-arnyekaban-is-homofob-kampanyt-folytat/

33 Gyermekvédelmi törvény: hogyan szigorították? https://helsinki.hu/gyermekvedelmi-torveny/

Az új szabályok ugyanis vonatkoznak a szexuális felvilágosításról szóló foglalkozásokra is, az azonban nincs részletezve, hogy mi számít „népszerűsítésnek". A TASZ[34] (Társaság a Szabadságjogokért) jogvédő szervezet álláspontja szerint, ha egy intézményben változatlan tartalommal folytatják a szexuális felvilágosításra szolgáló foglalkozásokat, nem vonhatók felelősségre, azonban az intézményvezető kiadhatja, hogy ezt a témát kerülni kell, vagy az adott tanárt felelősségre vonhatja, akár fegyelmi eljárást is kezdeményezhet ellene. A köznevelési törvény módosítása következtében szexuális kultúrával, nemi élettel, nemi irányultsággal, szexuális fejlődéssel, a kábítószerfogyasztás káros hatásaival, az internet veszélyeivel és egyéb testi és szellemi egészségfejlesztéssel kapcsolatos foglalkozást csak meghatározott személyek tarthatnak: az intézmény alkalmazottja, iskolaorvosa, megállapodással rendelkező állami szerv, illetve a miniszter által nyilvántartásba vett személy vagy szervezet. Ez azt jelenti, hogy az intézmény tanárai továbbra is tarthatnak szexuális felvilágosító órát, illetve azok a külső szakemberek, civil szervezetek, akik bekerülnek az említett nyilvántartásba. Azonban továbbra is kérdés, hogy ezek a személyek, szervezetek kik lehetnek, ugyanis a kormány mai napig nem állította össze a megígért listát.[35]

A jelenlegi törvényi keretek között az oktatási intézményen múlik, hogy a tanárai tartanak-e szexuális felvilágosítással kapcsolatos órát, foglalkozást, hívnak-e meg bárkit beszélgetni a gyerekekkel, aki jártasabb a témában, vagy sem. Az interjúalanyok tapasztalatai szerint ma már ez a gyakorlat jellemzően eltűnt az iskolákból. Bár mindannyian úgy gondolják az iskolának is feladata volna, hogy ebben segítse a szülőket.

> *„Én valamilyen szinten az iskolában is kötelezőnek tenném, hogy kezdjük el minél hamarabb ezt a felvilágosítást, foglalkozni a gyerekekkel, mert tanítani kell a gyerekeket."*

> *„Én azért gondolom úgy, hogy az iskolában erről azért többet kellene, mert azért ott másabb, mint hogyha egy szülő most így leül, és akkor nem meri kimondani, mert most ez csúnya, vagy nem tudom mi, úgy gondolom. Na most, ott meg legalább hallják, hogy miről van szó."*

34 https://tasz.hu/

35 TASZ: Homo- és transzfób propagandatörvény – Közoktatás: óvodák, iskolák https://tasz.hu/homo-es-transzfob-propagandatorveny-kozoktatas-ovodak-iskolak/

„Szerintem a legfontosabb megfelelő érettségi időszakban elmondani egy gyereknek ezeket a dolgokat, mert ha túl kicsi, akkor félvállról veszi, és olyan dolgokat tud meg, amire az ő kis agya, kis dolga még nincs kész. De az se jó, hogy például mint magamat mondom, hogy 15 évesen tudtam meg először, hogy a fütyi és a punci hogy működik együtt. Tehát fogalmam sem volt erről. Én biztos, ha lenne lányom, egy 13-14 éves korában már elmondanám neki, vagy lehet épp egy menstruáció időszak megjelenésekor, mert nem tudom, hogy reagálna rá. […] Az iskolában is több programokat készítenék ezekkel kapcsolatban, mert az a másodlagos szocializációs közeg, ahol a gyerek megtanul dolgokat, és én ezen a kettő csoporton kívül nem javasolnék."

„Én kötelezővé tennék például olyan oktatást, hogy tényleg ez a felvilágosítás, és nem az, hogy most egyik jön, egyik nem, hanem minden lány, aki betölti mondjuk a 11 éves kortól vagy 10 évestől, az mondjuk minden héten lenne egy ilyen oktatás, és igenis jöjjön, és igenis tanulja meg azt, hogy mi az, hogy most fiúval lenni, vagy mi az a védekezés, vagy tényleg, hogy mi jó ebben, vagy mi a rossz tapasztalat."

„Meg hogy akkor lehetne mondjuk egy ilyen iskolai szexuális felvilágosítás, bár már ugye ilyen nincs."

„Azt gondolom, hogy elsősorban családon belül lenne fontos feladat, de mivel ez nem történik meg, […] ami ebben tudna segédkezni az iskolák, hiszen minden gyermek tanköteles. Így azt gondolom, hogy iskolán belül, mint ahogy egy tanóra is megtörténik, és fontosnak tartják a matematika órát, hát ezek ugyanolyan, sőt, azt gondolom, fontosabb anyagok lehetnének."

„Szerintem jó lenne, ha valaki leülne velük beszélgetni ilyenekről. Én úgy tudom, hogy például az iskolákban már nincsenek ilyen felvilágosítós dolgok. De hogy például az szerintem jó lenne, hogyha valaki lenne, aki leülne velük beszélgetni erről. Hogy majd amikor ők felnőttek lesznek, és ők anyává, meg apává válnak, akkor ez már ne legyen kérdés."

„Több órát kellene, hogy eltöltsenek ilyennel. Meg a gyerekek nagyon sokat amúgy meg tudnak nézni interneten, ha akarnak, a kíváncsiságukat ott is ki tudják elégíteni, de szerintem iskolában több ilyen órának kellene lennie."

„Most ahogy látom, a mai gyerekek hamar benne vannak az internet világában, olyanokat dob fel az internet, hogy az kriminális, szóval lehet, hogy már jó lenne alsó tagozatban a felvilágosítás, mert egy gyerek, én úgy látom, inkább a cigánylányok körében, az én lányom is biztos, hogy nem hallgatná végig, hogyha én elkezdeném felvilágosítani a szexuális életről, mert elszégyellné magát, hogy 'jaj, anya, hagyjál már erről, ne beszéljél velem'. Szóval egy idegentől lehet jobban fogadja, egy tanártól úgymond, vagy mit tudom én, de mindenki másnál jobban fogadná, mint tőlem."

Mai lányok – avagy képzelt(?) szabadság

Mint ahogyan az egész tanulmányban taglalom, a cigány nők (akárcsak a többségi társadalom tagjai) a szexualitással és a nőiességgel kapcsolatos komplex és ellentmondásos elvárásokkal néznek szembe. A saját tapasztalataik, megéléseik kibeszélése után, a zárókérdések során megkértük a nőket, hogy mondják el, hogyan látják a mai lányokat, mi a véleményük róluk. A válaszokban a tradicionális értékek és a modern társadalmi hatások keveredését lehet megfigyelni.

„Hát ki vannak fordulva önmagukból teljesen a mai lányok. Amúgy a szexuális térben mozognak, anélkül, hogy tudnák szegények, mit művelnek a Tik-tokon. Szóval az, ahogy kinéznek, ahogy viselkednek, ahogy néznek, a kézemelés is, már minden a szexualitás körül forog. Szóval ez, ez már szörnyű. Én sokszor látok egy magyar nőt, és sokkal elfogadhatóbb a kinézete, a viselkedése, mint egy roma lánynak, egy cigánylánynak. […] Egy magyar nő, úgy van felöltözve, mint egy cigánylány. Miniszoknya, kint van a hasuk, a mellük, mindenük, hát azért álljon meg a menet, feltöltött száj, hát ilyen hol volt? Szóval nem, nem. Most már ez így elfajult. Kevés olyan kislányt találni, aki tisztességes úgymond. Úgyhogy igen, elfajultak."

A modern világ média adta lehetősége, mondjuk a televízió, de ma már inkább az internet, nagyobb hatást generál egy fiatal lány életére, viselkedésére, mint a család, értem itt a szexualitásának alakulását is. Mint ahogy az idézetben is elhangzik a TikTok és más közösségi platformok már szinte minden korosztály számára ingyenesen elérhetők, és olyan normákat közvetítenek, melyek leginkább a felületességen alapszanak. Túlságosan gyakran bukkan fel a személyre szabottan ajánlott videók között olyan tartalom, amely az esztétikai elvárásokra, a testünk megmutatására, „kiállítására" és a szexi viselkedésre fókuszál. Ezek a megjelenési formák pedig (miniszoknya, kivágott ruhák, kacér darabok, amik nem sokat rejtenek el a testből) alapvetően ellentmondanak a hagyományos cigány családok erkölcsi normáinak.

„Például férjhezmenetel előtt nincs senkivel szexualitás téren, és nem is fiúzik, max lehet írogatni, mert abból baj nem lesz, írogatni lehet, de testi kapcsolata úgymond ne legyen. Én is olyan menyecskét szeretnék magamnak, aki úgymond tisztességes. De már, ha már odáig eljutok, hogy nem baj, ha nem szűz, de legalább ne menjen ezer fele. De most már nehéz lesz ilyen kislányt találni. […] Most már a cigányság el kell jusson arra a döntésre, hogy ezt a szüzességet valahogy most már el kell fogadni azt, hogy nem lesz olyan sok szűz kislány, cigány kislány, mert odáig fajult a világ, hogy beleestek a fiatal lányok. Szabadabbak, mehetnek, jöhetnek, nem tudják a szülők úgy féken tartani már a lányokat, hogy ők tisztességben maradjanak."

„Én azt látom, hogy egy ilyen okosabbak, felvilágosultabbak, nem tudják már annyira ezzel a szerelem témával becsapni a fiúk, vagy elcsábítani őket, hogy 'jaj, te azt szeretném, hogy te legyél a gyermekeim anyja'. Mert például nekem ezt mondták."

„Szerintem most már túlságosan is kitálalják a tinik a magánéletüket. Nagyon szabadak a lányok, szabadabbak, mint a fiúk, rámenősebbek, szemtelenebbek. Nem kell már a fiúnak udvarolni. Udvarolnak a lányok."

„A jó dolog az, hogy azt látom, hogy elkezdtek ők is fejlődni a világgal. Mondhassuk azt, hogy a legtöbbje már úgy gondolkodik, hogy nem mint az én időmben, hogy nem megyünk férjhez 14 évesen, hanem megpróbálunk iskolát szerezni, többet járni iskolába, legyen valami szakmánk. Már most gondolkoznak olyanban is, hogy először munkahely, lakás stb. És utána a gyerekvállalás. Szerintem ez most már nagyon jó dolog. Én örülök neki, hogy sokan így gondolkodnak. Szerintem teljesen másképp gondolkoznak a mai gyerekek, mint az én világomban mondjuk visszanézve a '80-as években, vagy mondjuk az anyáékéban, mert akkor még hagyomány volt, hogy férjhez megyünk, és kötelesek vagyunk egy embernél, de már nem ez a világ van. Teljesen fejlődnek a korral szerintem a romák is."

A cigány közösségekben a szüzesség a mindent jelenti, a legnagyobb erénynek számít, és úgy tartják, a lány addig értékes, tiszta, amíg szűz. Éppen emiatt a szüzesség megtartása iránti elvárás különösen erős, egészen a házasságig, a nászéjszakáig érintetlennek kell maradnia a lánynak, akkor érdemli meg a fehér menyasszonyi ruha viselését és a lagzit is. Régebben, a nagyszüleink történetei alapján, az egyes, igazán hagyományőrző, konzervatív cigány családok a nászéjszaka után elkérték a fehér lepedőt, hogy lássák a bizonyítékul szolgáló piros pecsétet rajta, hogy valóban szűz volt-e a lány. A hagyományos értékek szerint a lányok tisztességesek maradnak

és tabu számukra a szexualitás egészen a házasságig, s ez az egész nem csak a nők méltóságát tükrözi, hanem az egész család, sőt a közösség becsületét is. Viszont a társadalom nagyon gyorsan változik és a szexualitásról való beszéd már egyre nyíltabbá válik, valamivel kevésbé számít már tabunak egyes helyeken, és a fiatal lányok ezért már más mintát is látnak, mert nem csak a családjuk példája, útmutatása szolgál mankóul, hanem az imént említett internet is, ezáltal megtapasztalhatnak egyfajta szabadságot. A közösségi médián keresztül gyakran találkoznak a szexualitás másfajta kifejezésmódjaival, és sokan közülük nyitottabbak, bátrabbak lesznek, már nem szégyellik megosztani tapasztalataikat[36].

„Meg ez a viselkedés, tehát ez, hogy kirakják magukat, hogy odadobják magukat, ez szomorú. Most pont hallgattam a Pécsi Ritának vannak ilyen előadásai és ez konkrétan azt mondja, hogy amikor az apukától nem kapja meg a kislány azt a Te vagy a királynő érzést, tudod, amikor az apuka imádja a kislányát, és te vagy a hercegnő, meg te vagy a legszebb, nem kapja meg a kislány ezt a figyelmet az apjától, akkor majd tinédzser kortól úgy mondjam, hogy akkor koldulja ezt."

„Én úgy látom, a lányok, a mostani lányok már bátrabbak, én úgy gondolom, hogy felvilágosultabbak, és nem szégyellik már annyira a dolgokat. Most már nem tabu, én úgy látom, hogy tudnak ezekről beszélgetni, akár egymás közt, a lányok körében, és bátrabbak, nyitottabbak, én úgy gondolom, hogy mintha egy korszak véget ért volna, és egy új korszakot kezdtünk volna most ezekkel a lányokkal. Én úgy látom, és én úgy is gondolom az egészet, mert nem szégyellik magukat és beszélnek bizonyos dolgokról. Nyitottabbak, érettebbek a lányok."

„Hát már 13 éves kortól már a mostani kislányok, kislányok?! Már [...] többet tudnak, mint mi. Semmi erkölcs, semmi tisztelet. Az a baj, hogy már nincsen tisztelet, mert ha lenne tisztelet, akkor lenne erkölcs. Sajnos elvesztették. Mert most már csak telefon, most már ők okosabbak, mint mi, mert már tudják kezelni a telefont. Azért okosabbak, mert ők már mindent tudnak. Tisztelet, semmi nincs. A felnőtteket semmibe nem nézik. Az öregeket még jobban. Azt mondják, hogy buták, azok semmit nem tudnak. Sajnos. És így vesztettek el mindent. De ez tényleg így van.

36 Az online források használata ugyan bővítheti az információhoz való hozzáférést, ugyanakkor torz vagy félrevezető tartalmakhoz is vezethet. Különösen a lányok esetében jelenthet problémát a testképre, szexualitásra és beleegyezésre vonatkozó irreális vagy sztereotipikus ábrázolások hatása.

A cigány kislányok már nem tudják, mi az, hogy cigány kríszi, patyiv, nem tudják. Nem is tudják, csak ismerik a szót, de nem tudják, hogy mit jelent. Még mi tudjuk. Szerintem mi vagyunk az utolsó generáció, akikben még benne van az, hogy mit szabad, meg mit nem."

„Nehéz a dolguk, talán nehezebb, mint az én időmben volt, szerintem támogatásra szorulnak, mert olyan kapuk nyílnak ki körülöttük, amikhez nem elég érettek, és nincsenek eléggé védve."

„Nagyon félek a mai lányoktól. Főleg azért, mert két fiam van. Egy jól szituált család vagyunk, és nagyon félek, hogy a mai lányoknak három dolog a legfontosabb: a pénz, az öltözködés és a kinézet. Ha ez a három nincs meg valakinek, akkor egy eredeti senkinek hiszik. Szerintem hamarabb érnek, mint a fiúk, ami nem jó, lehet jó, lehet nem, de szerintem nem jó, mert túl nyitott szemmel járnak, és elveszítik azt a nőiességet az én szememben, hogy az alázat, a kedvesség, a nyugalom, a mai lányok menők, vagányak, ráindulnak a fiúkra, és szerintem nem jó úton haladunk. Nagyon negatív irányba haladunk."

„A mi generációnk, meg az ő generációjuk sok mindenbe különbözik. Mind elvek, mind szolidaritás, mind érzelmi, minden téren másabb lett."

Az idézetekben többször is előfordult az „elfajult" kifejezés, mely arra utal, hogy a nők félnek attól, hogy ez a változás a lányok esetében szexuális autonómiához, vagyis önállósághoz vezet, mely eltér a család és a közösség által elfogadott szerepektől. Az interjúalanyok életében ez ismeretlen, hiszen ők másként szocializálódtak. Az ismeretlentől pedig mindig félünk. Tudniillik ez a fajta félelem vagy feszültség nem csak a cigány közösségben, más társadalmi csoportoknál is jelen van.

Az idézetek arra is utalnak, hogy a mai lányok sokkal bátrabbak, nyitottabbak, és gyakran a barátnőikkel osztják meg tapasztalataikat, miközben egyesek a társadalmi elvárásoknak való megfelelés és az önálló női identitás közötti határvonalon egyensúlyoznak.

A cigány lányok szexualitásával kapcsolatos diskurzusok nemcsak a társadalmi tabuk, hanem a megfelelő szexuális edukáció hiánya miatt is problémásak. A fiatalok nem kapnak elég információt, tanítást vagy támogatást a szexualitásról. A hagyományos családi keretek között gyakran nem beszélnek a test változásairól, a szexualitás egészséges megéléséről, és az önálló döntéshozatal fontosságáról. Ennek következményeként a lányok gyakran nem rendelkeznek megfelelő eszközökkel ahhoz, hogy saját magukat védjék, és helyes, biztonságos döntéseket hozzanak szexualitásuk terén.

Tehát nemcsak egyéni szinten, hanem közösségi szinten is fontos lenne a szexualitásról nyíltan és őszintén beszélni azért, hogy a jövő generációja rendelkezzen megfelelő támogatással, hogy életüket (testüket, lelküket, szexualitásukat) biztonságban formálhassák.

Befejezés

A tabukat feloldani még mindig nem számít könnyű feladatnak, pláne ha a nők szexualitásáról, testéről van szó. A bevezetőben a nőiességről, szexualitás és a társadalmi normák szoros kapcsolatáról fogalmaztam meg néhány gondolatot, melyek rávilágítanak arra, hogy nekünk nőknek nem csupán a testünk, hanem a közösségünk, a társadalmunk által ránk kényszerített elvárások is tabu témákat hoznak létre. A társadalom számára kényelmetlen kérdéseket, mint a szexualitás, vagy akár a szegénység és a mentális problémák, rendre elnyomnak bennünket, miközben éppen ezen elhallgatott problémák okoznak hatalmas társadalmi feszültségeket. Vajon miért érdemel különös figyelmet a cigány nők helyzete? Azért, mert nem csak a nemi szerepekkel és a szexualitással kapcsolatos tabuknak kell megfelelni, hanem a saját kultúránk és közösségünk elvárásainak is. Az interjúkból kiderült az, amit már eddig is sejtettünk, tudtunk: a szexuális edukációs kérdések még kevésbé kerülnek szóba otthon, pedig megfelelő tudás, tájékoztatás és támogatás nélkül nem tudják a roma nők megteremteni saját autonómiájukat és az egészséges szexualitásukat.

A társadalom ugyanúgy elvárja, hogy megfeleljünk a hagyományos női szerepeknek, miközben nem ad teret a szexualitás, a test, és a női identitás szabad kifejezésének.

Ez a tanulmány igyekezett felhívni a figyelmet és elgondolkodtatni a tabuk káros szerepéről a társadalomban, azon belül a cigány nők szexualitására és szexuális edukációs perspektíváira koncentrálva. Minden, ami ma Magyarországon tabunak számít a nők szexualitásáról, testük változásáról vagy akár a női szerepekről, nem csak egyéni, hanem össztársadalmi szinten gátolja meg az előrehaladást. Bár a szólásszabadság az egyik vesszőparipám, mégsem ez a legfontosabb, amiért a társadalomnak rá kell ébrednie a tabuk feloldására, hanem azért, hogy lehetőséget adjon a nőknek – különösen nekünk, cigány nőknek – arra, hogy ne csak beszélhessenek szexualitásukról, hanem saját testük felett is teljes kontrollt gyakorolhassanak. A szexuális edukáció kulcsfontosságú ahhoz, hogy a jövő generációi képesek legyenek önálló döntéseket hozni, saját testük és identitásuk formálásában. Ideje, hogy a nők – legyen szó roma, nem roma vagy teljesen más etnikumú nőről – megkapják a megfelelő oktatást és támogatást ahhoz, hogy egészséges testben, egészséges szexualitásuk alakulhasson ki. Át kell törnünk a tabukat, mert így lehetőség nyílik arra,

hogy nemcsak a roma nők, hanem minden nő megszabaduljon a rájuk nehezedő súlyos társadalmi és kulturális elvárások láncaitól, s ezáltal egy olyan jövőt alakítsanak ki, amely valóban az ő hangjukat és döntéseiket tükrözi.

Ez az értekezés nem csupán egy kutatás, hanem egy felhívás is arra, hogy minden társadalmi rétegben, minden közösségben, és minden egyes ember számára biztosítani kell a lehetőséget a nyílt kommunikációra, a tabuk ledöntésére, és az igazság kimondására. Nem csak mi, cigány nők, hanem mindenki megérdemli, hogy a szexualitásuk, testük és identitásuk tiszteletteljes, szabad legyen és tisztességes módon legyen kezelve. Ahhoz, hogy ez a társadalom ebbe az irányba változzon, közös erőfeszítésre van szükség.

Zárásul pedig itt egy újabb csokor idézet a kutatásban részt vevő nőktől, hogy milyen érzés volt nekik ezekről a témákról nyíltan, ítéletmentesen, egy biztonságos környezetben beszélgetni. Ennél jobban nem is lehetne érzékeltetni, mennyire fontos, hogy nyíltabbá váljon a kommunikáció ezekről a témákról.

„Furcsa, hogy ennyi minden volt bennem. Furcsa. És olyan dolgokat elmondtam, hogy olyan dolgokat, nem is az, hogy elmondtam, hanem olyan dolgok feltörtek bennem, amikről nem is emlékszek már, hogy megtörtént, de ugye megtörtént. Furcsán érzem magam, hogy ez így kijött belőlem."

„Jól vagyok, megkönnyebbültem. Nem tudom, az, hogy ugye amiket én nem osztottam meg senkivel, azt most elmondhattam."

„Nem az, hogy megkönnyebbültem, én most egy kicsit feszült vagyok. Tudod, hogy én most ilyen dolgokat meséltem, nem is tudom, hogy hogy jöttek ezek a gondolatok most nekem, meg ilyesmi. Jól is esett, megismerhettelek, meg minden ilyesmi, de én olyan furcsán érzem magam. De miért?"

„Kicsit furcsa, mert soha nem szoktam így kitárulkozni. Ennyire még soha életemben senkinek. Érdekes, mert már úgy érzi az ember, hogy még beszélne erről, pedig én nem vagyok egy ilyen ember. Nagyon zárkózott vagyok ezen a téren, de valahogy úgy most megindult a nyelvem."

„Jól esett ezeket kimondani. Szóval, hogy lehetett volna nyitottabb a mi kapcsolatunk is anyuval, de valószínű az övé se volt olyan az ő anyukájával. És akkor én meg nem akarom ezt tovább vinni, mert tudom azt, hogy na most én először meg akarom ezt törni, hogy az én gyerekem ne ezt élje

már meg, amit én éltem át, hanem többet beszélgessen, már legyen már egy olyan kapcsolatunk, hogy ha van valami, akkor meg merje majd tőlem kérdezni. Mert én anyutól hiába."

„Jól éreztem magam, és most úgy feljött bennem sok minden, hogy mondjuk az, hogy mi lehetne másképp, feljött bennem az, hogy tényleg az embernek legyenek álmai. Attól függetlenül, hogy roma nő, legyenek álmai, legyen bátor."

Tabuktól az intimitásig
Szerelem, párkapcsolat és szexualitás roma női közösségekben

Szegedi Edit

Bevezető

A MARA Kör projekt személyesen és szakmailag is mély hatást gyakorolt rám, mint roma származású segítő szakemberre. Részt venni egy olyan kezdeményezésben, amely egyedülálló, kifejezetten roma nőket céloz meg, és amelynek középpontjában a szexuális és reproduktív egészség kihívásai állnak, különleges élmény volt számomra. Az, hogy egy roma női közösség részeként közösen tanulhattunk és mélyülhettünk el ezekben a témákban, megerősítette bennem azt az érzést, hogy a saját történetünk megértése és ápolása mekkora erőt adhat. A névadó, Oláh Mara[37]. A roma festőművésznő eszmeiségének, a projekt azonosításának és szellemiségének különös jelentősége van. Az Ő öröksége emlékeztetett arra, hogy a roma kultúrát áthatja a művészi érzékenység, az önkifejezés és az erő. A projekt közösségi és kulturális háttere erősen kapcsolódott ehhez a kutatáshoz is, mivel a résztvevő nők megéléseinek hallgatása közben ismét lehetőséget adott nekünk saját tapasztalataink, történeteink felszínre hozatalában.

Jelen elemzés célja, hogy feltárja, miként befolyásolják a tabusított témák a roma nők ismereteit és tapasztalatait a szexualitás terén. Az interjúk rávilágítanak arra, hogy a szégyen és titkolózás miatt ezek a nők gyakran hiányos ismeretekkel rendelkeztek/rendelkeznek testük működéséről és a szexualitásról, különösen első szexuális élményük idején. Emiatt pedig nehéz helyzetbe kerülnek akkor, amikor gyermekeiknek szexuális felvilágosításról kellene beszélniük, hiszen nekik sincs elegendő tudásuk és tapasztalatuk ezen a téren. Az elemzés ezekre a kihívásokra összpontosít, és arra, hogyan hat mindez a roma nők és gyermekeik életére.

Az interjúk során bepillantást nyerhettünk abba, hogy a roma nők miként élik meg a romantikus kapcsolatok összetett világát. A fiatal szerelem izgalmától kezdve a szülői szerep kihívásain át, a nők tapasztalatai sokféle érzelmet és nézőpontot tükröznek,

37 http://www.omara.hu/

amelyek gyakran a közösség kultúrájával és hagyományaival való kölcsönhatásban alakulnak. E párkapcsolatokban megjelenik a bizalom, a kölcsönös tisztelet és a szeretet, de számos kihívás is, amelyeket a társadalmi normák és a családi elvárások támasztanak.

Sztereotípiák és láthatatlanság

A szerelem, párkapcsolat és szexualitás témái szorosan összefonódnak a roma női közösségek identitásával és társadalmi kapcsolataival. Ezek nem csupán egyéni élmények, hanem olyan kulturális és közösségi hatások, amelyek meghatározzák a nők mindennapjait és lehetőségeit.

A kisebbségekről szóló szakirodalomban a nők sokszor alárendelt vagy láthatatlan szerepben jelennek meg, gyakran csupán eszközként vagy „beszélő szerszámokként" említik őket (Forray – Hegedűs 2003, 182). Ez az ábrázolás az identitásuk és a szexualitásuk elnyomását is tükrözi, és rámutat arra, hogy a kisebbségi nők társadalmi helyzete mennyire alá van rendelve a többségi narratíváknak.

Ez a megközelítés azonban éles ellentétben áll azzal, amit az interjúk feltártak. A roma női közösségekben a szexualitás, a szerelem és a párkapcsolatok kifejezetten fontosak, bár sokszor társadalmi normák és tabuk kereszttüzében jelennek meg. A beszélgetések során a nők beszámoltak arról, hogy a többségi társadalom sokszor sztereotipikus és leegyszerűsítő módon tekint ránk, amely rímel Forray és Hegedűs (2003) állítására, miszerint a kisebbségi nőket gyakran nem tekintik komplex, saját vágyakkal, identitással és önálló szexualitással rendelkező egyéneknek.

> *„Úgy érzem, hogy minket, roma nőket, sokan csak anyának vagy feleségnek látnak, de az, hogy mit érzünk, mit akarunk, az senkit sem érdekel."*

Azonban míg az idősebb generációk gyakran elfogadták az alárendelt szerepet, a fiatalabbak – különösen azok, akik magasabb szintű oktatáshoz fértek hozzá – egyre inkább megkérdőjelezik ezeket a normákat.

> *„Anyukám mindig azt mondta, hogy a szerelem fontos, de soha nem mondta el, hogyan beszéljek róla a férjemmel. Én viszont a lányomnak azt tanítom, hogy álljon ki magáért, és mondja el, mit szeretne."*

> *„Minálunk meg az a szokás, hogy ha na, most együtt voltál valakivel, lefeküdtél vele, akkor vele is maradsz. Tehát ez így történt. […] Azért én még próbálom arra rávezetni [a lányomat], hogy még van ideje az egészre,*

nincs veszíteni valója. Nem mondom, hogy egy fiú legyen az életébe. De nem kell persze száz se, de az se kell, hogy na most én egy fiúval lefekszek, és akkor vele élem le az életem, mert ez a legnagyobb hülyeség. Persze azt mondom, hogy ha egy-kettő, vagy max. hárommal megpróbálja."

Ezek a beszámolók is világosan mutatják, hogy a szexualitás és a szerelem témái hogyan kerülnek egyre nyíltabb megvitatásra, megtörve a korábbi csendet, amit a roma közösségeken belüli és kívüli elvárások erősítettek.

A tabuk és izoláció hatása a roma nők nevelésére és párkapcsolati életére

Forray és Hegedűs (2003, 182) megállapítása szerint a roma közösségek nevelési gyakorlatai sokszor tabukkal és fétisekkel terheltek, ami nemcsak szociálisan, hanem térben is zárttá és izolálttá teszi ezeket a közösségeket, még akkor is, ha fizikai értelemben mobilisak. Ez a zártság különösen érzékelhető a szexualitás és a párkapcsolatok témakörében, amelyeket gyakran tabuként kezelnek, és amelyekről nem nyíltan, hanem közvetett módon kommunikálnak. Ez az izoláció több interjúból is visszaköszönt.

„Nálunk a családban a szerelemről nem beszéltek, anyukám csak annyit mondott, hogy majd megértem, ha idősebb leszek. Amikor a férjemmel először szóba került, hogy mit várunk a házasságtól, olyan zavarban voltam, hogy nem tudtam mit mondani."

Ez az idézet jól mutatja, hogy a tabuk által áthatott nevelési környezet hogyan alakítja a párkapcsolatokban való kommunikációt, különösen a szexualitással és az érzelmekkel kapcsolatban. Az ilyen zárt kommunikációs formák gyakran tovább erősítik az izolációt, mivel a nők nehezen kérnek segítséget vagy osztják meg érzéseiket a közösségükön kívül. A közösség zártsága pedig nemcsak szimbolikus, hanem térbeli értelemben is jelen van, még akkor is, ha a családok fizikailag elköltöznek, vagy új környezetbe kerülnek. Ez az elszigeteltség gyakran megnehezíti az új – adott esetben kívánt – normák átvételét.

„Hiába költöztünk be a városba, a családunk ugyanúgy él, mint a faluban. Nem megyünk el másokhoz, és sokszor azt érzem, hogy csak egymással tudunk beszélni."

A tabukkal terhelt nevelési gyakorlatok szorosan összefonódnak a roma nők társadalmi és érzelmi elszigeteltségével. Ez nemcsak a közösség belső dinamikáját, hanem a párkapcsolati kommunikációt és a szexualitás kifejezését is meghatározhatja. Az interjúkban többen említették, hogy az érzelmek és a szexualitás kifejezésének tanulása gyakran az élet későbbi szakaszában, házasságuk során történt meg, mivel a családban ezeket a témákat nem beszélték meg. És az interjúk rávilágítanak arra is, hogy ezek a minták hogyan alakítják a roma nők párkapcsolati életét, és hangsúlyozzák a nyíltabb kommunikáció szükségességét a közösségen belül és kívül egyaránt.

> *„Hát maga az, hogy a szó [szex], hallottam, de az, hogy ilyen konkrétabban, hogy pontosabban mit jelent ez?! Soha, nem. Csak akkor, amikor szembesültem ezzel. Mert mondom, hogy a tévébe nem láthattuk, mert nem engedték, se a nagyszüleim, se anyámék."*

Szocializáció – a roma nők szerepe a közösségben

A felnőtté válás, a női szerepekre való felkészülés/felkészítés és a közösségi normák jelentősen befolyásolják, hogy hogyan alakul ki a roma nők párkapcsolati dinamikája, szexualitása.

A roma közösségekben a felnőtté válás folyamata gyakran gyorsabban zajlik, és nem feltétlenül követi a biológiai érettség ütemét. Már 11-12 éves kor körül elkezdődhet a „felnőtté érés", amely a közösség normái és szokásai szerint inkább társadalmi-kulturális folyamat, mintsem biológiai. A gyerekek apró engedményeken és kötelességeken keresztül tanulják meg a felnőtt szerepeket, miközben a közösségi normák által meghatározott szabadságok és kötelességek illetik meg őket (Forray – Hegedűs 2003, 178-179). Ez a korai felnőtté válás több interjúban is visszaköszön.

> *„Már 13 évesen azt mondták nekem, hogy figyeljek a viselkedésemre, mert lány vagyok. Nem volt szabad sokáig kint maradnom, és mindig arra tanítottak, hogy a családom legyen az első. Ezért amikor férjhez mentem, ez már természetes volt számomra."*

Ez az idézet jól szemlélteti, hogy a közösség által elvárt női szerepek már fiatal korban elkezdenek formálódni és alakítják a lányok önképét, illetve párkapcsolati viselkedését. A korai szerepelvárások miatt a roma lányok sokszor nem tudják megélni a gyermekkorukat, hanem már kora tinédzserkorban „felnőtté érnek".

A roma nők szerepének és életútjának alakulását jelentősen meghatározzák a közösségi normák és a hagyományos elvárások. Forray és Hegedűs (1990) szerint a

lányok és nők valamivel nagyobb eséllyel érnek el előrehaladást az oktatás terén, mint a férfiak, azonban a közösség erős féltése és zártsága gyakran akadályozza őket abban, hogy tovább haladjanak ezen az úton. A közösség attól tart, hogy az akulturálódás (a többségi társadalomhoz való igazodás) gyengítené a közösség kohézióját és a tradicionális családi szerepek fenntartását (Forray – Hegedűs 2003). Ez egy ellentmondásos helyzet, amiben a közösség addig támogatja a lányok oktatásban való részvételét, amíg az nem veszélyezteti a tradicionális szerepeket.

> *„Az iskolát szerettem, és jól is tanultam, de anyám azt mondta, hogy egy nőnek nem az a dolga, hogy okos legyen, hanem hogy gondoskodjon a családról. Így aztán abbahagytam az iskolát, amikor férjhez mentem."*

Az oktatás által nyújtott lehetőségek és a közösség elvárása közötti feszültség a roma nők életében gyakran egy központi konfliktus, amelynek „feloldása" a tradicionális szerepek megerősítésével történik.

> *„Már kislányként arra tanítottak, hogy legyek szép és tiszta, mert az a dolgom, hogy tetszem majd valakinek. Ez akkor még játék volt, de később komoly lett."*

Ez az idézet arra is rámutat, hogy a „nőies viselkedés", a „nőiességre" való felkészítés, akár szándékosan, akár ösztönösen már korai életszakaszban elkezdődik. Ez nemcsak az önkép, hanem a párkapcsolati elvárások kialakulására is hatással van.

A korai házasságok – amelyek nemcsak egyéni döntések, hanem a közösségi normák és elvárások szerves részei – is megjelentek az interjúk során. A roma nők szerepe, mint feleség, anya és később nagyanya, kulcsfontosságú a család és a közösség összetartásában.

A korai házasságok a többségi társadalom számára nehezen érthetők, azonban a roma közösség szempontjából ezek a házasságok a kohézió fenntartását és a női (és férfi) szerepek átörökítését szolgálják. Az interjúkban gyakran előkerülő mondatok mutatják, hogy a korai házasságokat a közösségben nem csupán elfogadják, hanem a közösség fennmaradásának és szilárdságának alapvető elemeként értékelik.

> *„Tizenhat évesen mentem férjhez. Anyám azt mondta, hogy itt az idő, nehogy vénlány maradjak. De őszintén, nem volt más választásom, mert akkoriban mindenki így csinálta, és a közösségben ez volt a szokás."*
>
> *„Nálunk ez így szokás, a lányok hamar férjhez mennek, és ezzel nincs is semmi baj, mert így a családunk erős marad."*

Ezek a tradicionális normák pedig a párkapcsolatok és a házasságok működését is meghatározhatják.

> *„Azt tanították nekem, hogy a férjem a fejem. Ha valami nem tetszik, akkor is neki van igaza, mert ő a férfi, és ez így van rendjén."*

Hogyan kapcsolódik a szégyen fogalma a szerelem, a párkapcsolat és a szexualitás témáihoz?

A szégyen az egyik legösszetettebb és legmélyebb érzelem, amely a társadalmi normák és az egyéni önkép közötti összefeszülésből származik. Ezen érzelem sajátossága, hogy szinte kivétel nélkül másoktól tanuljuk meg – a külvilág visszajelzései, a társadalmi közeg normái és a közvetlen környezet reakciói által internalizálva. A folyamat gyökere azonban nem csupán egyéni, hanem kollektív is. A szégyen magatartásmintái, az elvárásokhoz igazodó viselkedésformák generációkon keresztül öröklődnek, szinte láthatatlanul szabva meg az egyén viselkedését és önértékelését. A családi minták mellett a társadalmi normák és a kulturális kontextus is fontos szerepet játszik. Egy patriarchális társadalomban például a nők számára előírt viselkedési követelmények – legyenek visszafogottak, alázatosak, ne legyenek túl hangosak – olyan mértékű szégyenérzetet válthatnak ki, amely egy életre határozza meg az önértékelésünket. Ezek a kulturális, szociális minták és elvárások pedig éppúgy öröklődnek, mint a biológiai jellemzők.

Az interjúalanyok szinte mindegyike említette a szégyen érzését, amikor a szexualitásról, menstruációról kérdeztük őket, sőt, még a szerelem kapcsán is beszéltek szégyenről. Nagyrészük azért, mert ezt internalizálták felnövekedésük során. Ahhoz, hogy másként közelítsünk ezekhez a témákhoz, mint ahogyan azt anyáink és nagyanyáink tették, biztonságos környezetre, tudásra és tudatosságra van szükség. Az öröklött minták levetkőzése, átírása és megreformálása általában több generáción át tart, mivel a változás nemcsak egyéni alkalmazkodást igényel, hanem közösségi támogatást is.

A szégyen a legtermészetesebb érzések, események során, mint például a szerelem, szexualitás, több okból is megjelenhet, melyek közül a legfontosabbak a kulturális és vallási normák, illetve a társadalmi kontroll. A szerelem védtelenné, sebezhetővé teszi az embert, és máris karnyújtásnyira találhatjuk magunkat a félelemtől, szégyentől. Az emberek hajlamosak szégyent érezni, amikor sebezhetőségük kiderül, mert félnek az ítélkezéstől vagy az elutasítástól.

Szerelem, szexualitás

> *„A szerelem az egyetlen, ami engem igazán szabaddá tett, mert az volt az én döntésem, nem másé."*

A kutatás során nem intim részletekre voltunk kíváncsiak, nem vájkáltunk az interjúalanyok szexuális életében, hanem roma női közösségek tagjaival a szexualitással kapcsolatos benyomásaikról, érzéseikről beszélgettünk, különösen arra összpontosítva, hogy milyen forrásokból és milyen módon kaptak tájékoztatást ezekről a témákról életük során. A kérdéseink célja az volt, hogy feltárjuk, mikor és kitől hallottak először a szexualitásról, és hogyan alakult ki az ezzel kapcsolatos attitűdjük, tudásuk, illetve milyen érzelmekkel találkoztak ezen a területen, akár családi, akár közösségi szinten.

A kérdések sorában például arra is rákérdeztünk, hogy milyen érzés volt számukra az első szerelem, és hogy ha szüleik vagy más felnőttek nem segítették őket a szexuális edukációban, hogyan hatott ez rájuk, illetve, hogy a saját gyermekeikkel most tudnak-e beszélni a szexualitásról. Fontos célkitűzés volt feltérképezni, hogy generációról generációra változott-e, és ha igen, hogyan, a szexualitáshoz való hozzáállás, valamint, hogy a roma közösségekben miként alakul a szexuális edukáció szerepe. Ezek az összefüggések pedig arra is rávilágíthatnak, hogy mennyire erős és meghatározó a családi minta és a közösség elvárása ezen a területen.

> *„Hát izgalmas amúgy, a szerelem az izgalmas, és hál' Istennek én pont megkaptam azt, hogy szerelmes voltam vele, és ahhoz is mentem hozzá, akibe szerelmes lettem. Sokan nem olyan szerencsések. Hát, izgalmas, tele vagy idegességgel, szorongással, mert vagy engedi apád, vagy nem, sunyiba találkozz. Szóval, na. Izgalmas."*

Talán nem okozok meglepetést azzal, hogy mi roma nők nem leszünk másként szerelmesek, mint a nem roma nők. A szerelemnek nincs etnikai specifikuma. A szerelem egyetemes, univerzális. A tapasztalatok és a kifejezésmód talán formálódhatnak a kulturális háttér alapján, de az érzelmek – mint a vágy, a kötődés, a szeretet – alapvetően emberiek és mindenki számára elérhetők. Így a szerelem érzése független minden etnikai vagy kulturális különbségtől, mert a mély, bensőséges kapcsolódás vágya minden emberben ott él.

„Anyukámmal erről nem igazán tudtunk. Egy ideig én magam távolodtam el tőle és az erről való kommunikációtól, majd később édesanyám zárkózott el teljes mértékben, tanáraim között volt olyan, akivel említettük ezt a témát. [És te tervezel majd erről beszélni a gyerekeiddel?] *Igen. Mindenféleképpen fontosnak tartom a magam tapasztalásai miatt is. Mivel szociális asszisztensként dolgozom, és szociális munkát tanulok. Sok más fiatalon is látom, hogy ez fontos, vagy éppen mennyire nagy kárt okoz, hogyha ez nem történik meg. Úgyhogy igen, nagyon fontosnak tartom."*

Az interjúalany felismerte, hogy a kommunikáció hiánya és a tabuk mennyire ártalmasak lehetnek, így fontosnak tartja, hogy a saját gyermekeivel őszintén beszéljen a szexualitásról. Ez a hozzáállás arra is utal, hogy az ő generációja már elmozdulhat a hagyományos tabuk világától, és a nyílt kommunikáció fontosságát hangsúlyozza a következő generációk egészséges fejlődése érdekében, amely hozzájárulhat a szexualitásról szóló tabuk lebontásához és a pozitív, egyenlőségen alapuló szexuális szemlélet kialakulásához.

„[Beszéltél a szexről a szüleiddel?] *Dehogy! Nem beszéltem róla velük sajnos. Mert ez olyan kényes téma, amit, mint ahogy mondtam az elején, ilyen genetikai dolog. Mivel a szüleim velem nem beszéltek, szerintem én is amiatt nem beszéltem a lányommal. Bár ő elég nyitott, de valahogy mégsem osztja meg velem, mert szerintem benne is van egy ilyen szemérmesség, egy ilyen valami, nem szoktunk erről szabadon beszélni."*

Az interjúalany megfogalmazása világosan utal arra, hogy a szexualitásról való beszélgetés nem csupán egyéni döntés kérdése, hanem mélyen gyökerezik a családi és kulturális hagyományokban. A „genetikai dolog" kifejezéssel arra utalhat, hogy a kommunikációs szokások, a tabuk és a szégyenérzet generációról generációra öröklődnek. A szülők mintaként szolgálnak a gyermekeik számára, és ha a szexualitásról való diskurzus hiányzik a családban, az nehezen alakítható át a következő generációkban. Az interjúalany nemcsak a saját tapasztalatait említi, hanem a kulturális kontextust is, amely befolyásolja a gyermekek szexuális nevelését. A „szemérmesség" kifejezés arra mutat rá, hogy a beszélgetés tabutéma, amely szégyent és kényelmetlenséget vált ki; a „nem szoktunk erről szabadon beszélni" pedig jelzi a társadalmi normákat és elvárásokat, amelyek akadályozzák a nyílt kommunikációt a szexualitásról. Ez a szemérmesség nemcsak az interjúalany saját érzéseit tükrözi, hanem a lánya viselkedésén is megfigyelhető, aki bár nyitott, mégis nehezen osztja meg a tapasztalatait.

„Gyermek voltam még családon belül, testvérektől hallottam, de nem értettem, hogy miről van szó. Majd később kerültem ezzel kapcsolatba jobban képbe, amikor már serdültem és szerelmes lettem. Volt, aki elviccelte, és volt, aki egy szörnyű dolognak állította be."

Az interúalany gyermekként testvéreitől hallott először a szexről, de ezek az információk nem voltak egyértelműek számára, ráadásul ellentmondásosak is voltak. Ebből adódóan bizonytalanság és zavarodottság alakult ki benne, és mivel sem a családjában, sem más felnőttek körében nem volt lehetősége tisztázni a kérdéseit, ezek a negatív érzések idővel elmélyültek. Az, hogy a szexualitást tabuként kezelték arra késztette, hogy magába zárkózzon, és ne keressen válaszokat az őt érintő kérdésekre.

„Hát a szüleim egyáltalán, ők ebben még nagyon tartják ezt a szokást, hogy nem beszélnek gyerek előtt ilyenről. A suliban hallottam legelőször, mert volt ilyen szexuális felkészítő óránk ötödikben. De hát ott hallottunk erről először és úgy, hogy a tanár tudta, hogy mi romák vagyunk, és mi nem beszélünk ilyenekről. Így úgy is mondta a tanár, hogy ha szeretnétek, bent maradhattok, ha szeretnétek kimehettek. Nektek nem muszáj bent maradni az órán. De hát mi erre azt mondtuk, hogy mivel óra, mi bent maradunk, végighallgassuk. Amúgy is fontos dolog. Mondom a szüleink is csak örülni fognak neki, hogy nem ők mondták el, nem nekik kellett, nem nekik lesz kellemetlen. És így ezt onnan hallottuk először."

Ez az interjúrészlet azt érzékelteti, hogyan szövi át a szexualitás témája a személyes élményeket, ugyanakkor a szégyen és a kommunikáció hiánya mennyire meghatározó. Az interjúalany elbeszéléséből kirajzolódik, hogy bár egy fiatal számára az intimitás és a szexuális kapcsolatok korai szakasza gyakran a kíváncsiságról és a tapasztalatszerzésről szól, a közösségi normák miatt mégsem volt lehetősége a bizalmon alapuló, nyílt kommunikációra sem a családban, sem a közvetlen környezetében.

„Voltak ilyen gyerekkori szerelmek, na. Hát ugye akkor az ember gyerekként, nem tudom, valahogy jobban elhatalmasodik rajta a szerelem. De végül is, amikor úgy igazából a szexuális része volt – 19 éves voltam – a nagyobbik lányomnak az apjával, vele volt az első, és akkor így. […] *Az az első élmény, amivel.* […] *Hű, nehéz megfogalmazni. Emlékszek rá, persze, hogyne emlékeznék, az volt az első. Igazából 19 éves voltam, amikor megtörtént, már a háromnegyed része a barátnőimnek már nem volt szűz. És ők így meséltek róla, hogy ők hogy élték át, milyen volt. Hát én is úgy kíváncsi voltam rá, hogy milyen. Végül is szerelemből történt meg*

ez az egész. Ugye ő volt nekem az első, és akkor hát […] *egy jó pár hónap után történt meg ez az egész eset.* […] *Igen, az, hogy már nem vagyok szűz, már átestem rajta, megtörtént, fura volt, fura volt az érzés.* […] *Igen, az érzések furák voltak, minálunk meg az a szokás, hogy ha na most együtt voltál valakivel, lefeküdtél vele, akkor vele is maradsz. Tehát ez így is történt. Egy jó pár évig, igen, aztán a sors mégsem így akarta."*

Ahogyan ebből az idézetből is látszik, a közösségében a szexualitás gyakran összefonódik az elköteleződéssel, amely hozzáállás tükrözi azt az elvárást, amelyek a szexualitás és elköteleződés kapcsolatát hangsúlyozzák, és egyúttal a társadalmi normák erőteljes befolyását is jelzik, amelyek hatással lehetnek a szexuális életre.

„Mi egymást felvilágosítottuk."

Ez a mondat arra enged következtetni, hogy a megkérdezett személyek nem kaptak elégséges információt sem az iskolától, sem a családtól. Ehelyett saját közösségükön belül, kortársaikkal osztották meg az ismereteiket és tapasztalataikat, vagyis saját kezükbe vették a szexualitásról szóló információk megszerzését, mivel nem kapták meg azokat más forrásokból. Azt gondolom, hogy bár a közösségi felvilágosítás rugalmas, és bizalmi módon működhet, nem képes teljeskörűen pótolni a tudományos alapú felvilágosítást és a biztonságos, családi kommunikációt, melyek nélkülözhetetlenek lennének a szexualitással kapcsolatos egészséges és konstruktív megértés kialakításához.

Szexualitás és intimitás

Esther Perel (2015, 67) New York-i párterapeuta, Szeretkezés fogságában – A szexualitástól az erotikáig című könyvében az alábbiakat írja az intimitásról: „Az intimitásról szóló modern diskurzusok mind a szüleim számára, mind a generációjukhoz tartozó más párok számára teljesen ismeretlenek voltak. Kapcsolatuk távol állt attól, hogy tökéletes legyen – számos okuk lett volna arra, hogy terápiába járjanak – az a gondolat, hogy 'intimitást kell teremteni' a kapcsolatukban, teljesen idegen lett volna számukra".

Perel az intimitás fogalmát a szexualitással szoros kapcsolatban tárgyalja, hiszen a kettő elválaszthatatlan egymástól egy egészséges párkapcsolatban. Az intimitás nem csupán érzelmi közelséget jelent, hanem a szexualitás szempontjából is alapvető szerepet játszik a partnerek közötti kapcsolat minőségében. Ideális esetben az intimitás magában foglalja a testi vágyat és az érzelmi kötődést is, így a két fogalom összeolvad, és egy komplex élményt alkot.

A múltban azonban, a világ különböző pontjain, a szexualitás számos kultúrában tabuként jelent meg, amely gátat vetett az intimitás szabad kifejezésének. Ez a jelenség nem csupán a roma közösségekre vagy a kapitalista, patriarchális társadalmakra korlátozódik, hanem globálisan, különböző kultúrákban és földrajzi területeken is észlelhető. A tabusítás mögött gyakran mélyen gyökerező társadalmi, kulturális és vallási normák és hagyományok állnak, amelyek a szexualitást és az intimitást az elfogadottság határain kívül helyezik. Ezek a normák gyakran a szégyen, a bűntudat és a stigma érzéseivel társulnak, amelyek elnyomják a szexualitásról és az intimitásról való nyílt beszélgetést.

Perel megjegyzései arra is rávilágítanak, hogy a generációk közötti eltérések, valamint a társadalmi és kulturális változások hogyan alakítják a párkapcsolatokat. Míg a korábbi generációk esetében az intimitás fogalma idegen volt, a mai világban egyre nagyobb hangsúlyt kap az intimitás és a szexualitás közötti kapcsolat megértése és elfogadása (Perel 2015). Ahhoz, hogy a fiatalabb generációk szabadon beszéljenek ezekről a témákról, szükséges a tabuk lebontása, amely a társadalmi diskurzus megváltoztatásával és az oktatás révén valósulhat meg.

A szexualitás és az intimitás közötti kapcsolat megértése tehát elengedhetetlen a boldog és egészséges párkapcsolatokhoz, és a tabuk megszüntetése lehetővé teszi, hogy a jövő generációi szabadon élvezzék az intimitást és a szexualitást, egy egészségesebb, nyitottabb közegben.

> *„Hát odáig jutottunk* [a férjével]*, hogy 12 év elteltével, hogy most már olyan baráti a kapcsolatunk, megbeszélünk mindent. Még most is van, amiben nem értünk egyet, de sok mindent megbeszélünk, a nagyobb dolgokat. Szóval erre az időre már kialakult egy olyan kapcsolat, hogy nem csak házasság és nyúzzuk egymást, mert még az első időszak erről szólt. Most már úgy barátok is vagyunk, megosztjuk egymással a problémáinkat, és próbálunk együttérezni, vagy segíteni, ha tudunk."*

A család hatása felnőttkori szerelmi életünkre

„Intézmények egész sora képviseli az érdekeinket. A vallás, a kormány, az orvostudomány, az oktatás, a média és a tömegkultúra fáradhatatlanul próbálja meghatározni és szabályozni szexuális jóllétünk paramétereit. A testi érzékiséget ösztönző és tiltó szabályokat szinte anyatejként szívjuk magunkba a társadalomban. Amit a szexről megtanultunk, annak nagy részét az utcán, a filmekből, a televízióban és az iskolában sajátítjuk el. De mindenekelőtt a családunk van ránk hatással. Egy társadalom tagjai vagyunk, ugyanakkor a szüleink gyermekei is. Fontos leszögezni,

hogy a család fogalmába bele kell értenünk a nagyszülőket, mostohaszülőket, illetve bárkit, akinek a gondjaira van bízva korai jóllétünk. Semminek sincs olyan erőteljes hatása felnőttkori szerelmi életünkre, mint az elsődleges gondozóinkkal közösen megélt történetek" (Perel 2015, 143).

A család szerepe alapvető a szexualitás megértésében és megélésében, hiszen itt lenne az elsődleges tér arra, hogy a fiatalok kérdéseiket feltegyék, biztonságos válaszokat kapjanak, és egészséges viszonyt alakítsanak ki a saját testükkel és intimitásukkal. Amennyiben a családban nyíltan lehet beszélni a szexualitásról, az erősíti a bizalmat, és segíthet a megfelelő kapcsolati minták kialakításában, hiszen a fiatalok nem a társadalmi elvárások tükrében, hanem saját kérdéseik és szüleik válaszai révén alakítják ki viszonyukat az intimitással.

A magyarországi roma női közösségekben azonban a szexualitásról való beszélgetés gyakran tabunak számít. Az interjúkból világosan kiderült, hogy sok nő egyáltalán nem kapott felvilágosítást a szüleitől, mivel ezt a témát szégyen és hallgatás övezi. Ennek a szégyenérzetnek az oka gyakran az, hogy a közösségek normái és elvárásai a szexualitást veszélyes vagy tiltott dologként kezelik, amit kerülni kell. Így a családi közegben épp az a fajta támogatás és útmutatás hiányzik, amely segíthetne a nőknek abban, hogy később biztonságosan és természetesen élhessék meg szexualitásukat. Ehelyett gyakran külső forrásokra – például filmekre vagy az iskolai pletykákra – hagyatkoznak, amelyek viszont sokszor félrevezetőek lehetnek vagy torzíthatják a valóságot.

„Meséld el, hogyan szerettek, s én elmondom, hogyan szeretkezel" (Perel 2015, 143). Az elsődleges családi kapcsolatok, az érzelmi minták és a szexualitáshoz való viszony alapvetően meghatározzák, hogyan élik meg a nők felnőttként az intimitást. Amikor a szexualitást övező szégyen nem engedi meg a nyílt beszélgetéseket, az ezzel kapcsolatos elvárások és megértés sokszor nem a bizalomra, hanem a szorongásra épül.

Szexuális egyenlőség, egyenlőtlenség?

> *„Szerintem ez változó. Ez attól függ, hogy milyen állapotban van egy nő. A férfi szerintem jobban élvezi, mivel szexuális téren inkább nagyobb az étvágya, mint egy nőnek. Nem azt mondom, hogy a nő nem élvezi a szexet, de ez állapottól függ, hogy a nő mennyire fáradt, mennyire van kimerülve, milyen stressz érte. Akarja-e egyáltalán. Természetesen kívánja a férjét, de egyszerűen van olyan nap, vagy perc, vagy bármi, hogy nincs rá hangolva a szexre."*

A szexualitás kérdése a női szerepek és az érzelmek összefüggésében mély társadalmi és kulturális rétegeket tár fel. Gyakran tapasztalható, hogy a női szexualitás tárgyiasul, a nő csupán a szex „elvégzőjévé" válik, akinek teste az élvezet eszközévé silányul. Ez a jelenség a médiában és a pornóiparban is jól tetten érhető, ahol a női testet túlszexualizált módon ábrázolják, háttérbe szorítva a szexualitás érzelmi és intimitáshoz kötődő dimenzióit. A nők (és férfiak) szexualitásának redukálása mechanikus funkcióra nemcsak az érzelmi kapcsolatok mélységét korlátozza, hanem a nők identitását is sérti, mivel az érzelmek és vágyak megélése helyett egy külső elvárásnak kell megfelelniük.

> *„Hát szerintem, ha szeretetből megy végbe, akkor mind a kettőnek az kell, hogy legyen. Ha csak testi dolog és lelki nincs benne, akkor csak az, aki a testre vágyik. Aki vezet, ha a nő vágyik jobban a testre, a nő, ha a férfi, a férfi. Ez az, amikor csak szex. De ha szeretkezés, és beleteszed a lelkedet, mert szereted, és ő is szeret, ha azonos, akkor az mind a kettőnek jó kell legyen, mert lelkileg van egy kapocs, nem testileg. Most testileg mindennap cserélgethetnéd a partneredet."*

A válaszadó nagyon érthetően és érzékletesen fejezte ki a véleményét a szexuális kapcsolatok mélységéről. Válaszában hangsúlyozza, hogy a szex élvezete nem csupán a testi vágyakról szól, hanem szoros kapcsolatban áll az érzelmi kötődéssel is. Az a gondolat, hogy ha a szex szeretetből fakad, akkor mindkét fél számára élvezetesebb, mintha csupán fizikai aktusról van szó, különösen fontos. Ez a nézőpont a női vágy és a férfi vágy közötti egyenlőséget is hangsúlyozza, arra utalva, hogy a szexuális élvezet mindkét fél számára egyaránt lehetséges és szükséges.

Konkluzió

A kutatás rávilágított arra, hogy a roma női közösségekben a szexualitásról és a párkapcsolatokról folytatott beszélgetések gyakran hiányosak és korlátozottak. Az iskolai és családi felvilágosítás elégtelensége miatt a közösségi felvilágosítás válik a legfőbb információforrássá, ami gyakran nem rendelkezik megfelelő minőségű és mennyiségű információval. Ezen hiányosságok miatt a szexuális tudás és egészség kérdései komoly kihívást jelenthetnek a közösség tagjai számára.

Ebben a kontextusban a Mara körök és hasonló szerveződések kiemelt szerepet játszhatnak a helyzet javításában. Képesek lehetnek olyan oktatási programok és tájékoztatási lehetőségek biztosítására, amelyek célzottan bővítik a roma női közösségek szexuális egészséggel kapcsolatos ismereteit. A Mara kör, mint közösségi kezdeményezés, hozzájárulhat ahhoz, hogy a szexualitásról való nyílt és

tudományosan megalapozott beszélgetések a közösségek mindennapi életének részévé váljanak. Olyan bizalmi tereket biztosíthatnak, ahol a tagok biztonságban érezhetik magukat a nyílt beszélgetések során.

Továbbá, az ehhez hasonló kezdeményezések szerepe nemcsak a felvilágosításban és tudatosításban merülhet ki, hanem támogató szolgáltatásokat is kínálhatnak a szexualitás és párkapcsolatok egészséges megélése terén. Ezáltal hozzájárulhatnak a szexuális jóllét és a párkapcsolati egészség fenntartásához, segítve a közösségi tagokat abban, hogy tudatos döntéseket hozzanak saját szexuális életükkel kapcsolatban. Ezek a szerveződések kulcsszerepet játszhatnak a roma női közösségek szexuális tudatosságának és egészségének erősítésében. Támogatásuk, oktatási programjaik és támogató szolgáltatásaik hozzájárulhatnak a közösségi tagok információhiányának csökkentéséhez, valamint ahhoz, hogy a szexualitás és a párkapcsolatok témaköre elfogadottabbá váljon a közösségi diskurzusban.

Gondolatok a roma nőkkel szembeni diszkriminációról

Kutatásunk során szinte minden interjúalany megosztott olyan személyes történetet, amikor megtapasztalta az előítéleteket és a kirekesztés súlyát. Ezek az élmények érintették a társadalmi kapcsolataikat, a munkavállalásukat, valamint az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférésüket. A diszkriminációval való találkozás nemcsak fájdalmas, hanem olyan kihívás is, amely ellen közösségi és egyéni szinten is fel kell lépni.

„Az összes cigány, amint megszületik, bűnös az emberek szemében." (Lakatos László, humorista)

Ez az idézet fájdalmasan tükrözi a roma emberek – különösen a roma nők – helyzetét. Már születésünk pillanatától fogva előítéletekkel szembesülünk, amelyek alapja nem a személyes tetteinkben, hanem a társadalom mélyen gyökerező sztereotípiáiban rejlik. Ez az alapvető igazságtalanság végigkísérhet minket az élet minden területén, különösen azokban a helyzetekben, amikor a legnagyobb védelemre és tiszteletre lett volna, lenne szükségünk.

A roma nők gyakran kettős elnyomással szembesülnek: egyrészt a nemi alapú, másrészt az etnikai diszkriminációval. Ez különösen az egészségügyi rendszerben érhető tetten, ahol a kiszolgáltatottságuk maximális, és ahol a tisztességtelen bánásmód nemcsak testi, hanem lelki sérüléseket is okozhat. Ezek az élmények nemcsak az adott pillanatban romboló hatásúak, hanem hosszú távon is meghatározhatják a nők és családjaik életét.

Az egészségügyben a roma nők gyakran tapasztalnak megalázó bánásmódot, amely nemcsak őket, hanem gyermekeiket is érinti. Ezek az élmények mély nyomot hagynak bennük, és csökkenthetik az intézmények iránti bizalmukat. Közösségi kísérőként úgy vélem, hogy a legfontosabb feladatunk kiállni a roma nők méltóságáért és biztosítani számukra azokat a feltételeket, amelyek minden ember alapvető jogai közé tartoznak.

Egy világ, ahol mi nők szabadon döntünk magunkról, a testünkről és a sorsunkról
Roma nők szexuális egészségről, fogamzásgátlásról, abortuszról

Bálint Boglárka, Balogh-Szabó Kitti, Kupcsok Julianna

Bevezetés

Miből lesz a cserebogár? – kérdezte Balázsné Szűcs Judit[38], és én is ezt kérdezem magamtól, amikor arról gondolkodom, hogyan jut el a nagybetűs Nő az első menstruációtól az anyává válásig. Milyen az az út, amit bejár? Vagy, ami még fontosabb, hogyan érzi magát közben? Milyen gondolatai vannak? Ki(k) a társa(i) ezen az úton? Kinek teheti fel a kérdéseit?

> *„Szóval mindig van az emberben egy olyan érzés, hogy nem engedhetem meg magamnak azt cigány nőként, amit mondjuk egy férfi megengedhet magának. Nem tudom, érted-e, hogy mire gondolok. Szóval sok-sok mindent hoztunk otthonról, ami azt mutatja, hogy mi cigányok vagyunk, nekünk ezt nem szabad, egy cigány nőnek ezt nem szabad."*

A kutatásunk során lehetőségem nyílt a környezetemben élő nőknek feltenni néhány ezekhez hasonló kérdést, amik mentén megismerhettem az ő személyes történeteiket kislány koruktól, egészen mostanáig. Felemelő, illetve fájdalmas történeteket is hallottam tőlük, amik által csak további kérdések merültek fel bennem, és bennük is.

Elsősorban azért, mert ezelőtt soha senki nem tett fel nekik ilyen és ehhez hasonló kérdéseket a nővé válásról, menstruációról, az anyaságról, szülésről, terhességről, fogamzásgátlásról – igazából semmiről. Hogy lehet tehát az, hogy most valakit mégis csak ők érdekelnek? Bizonytalanság és bizalmatlanság jellemezte az első néhány percet minden látogatásom alkalmával, hiszen ahonnan én jövök, ott furcsán néznek

38 Kárpáti Andrea (1995): Balázsné Szűcs Judit. Miből lesz a cserebogár? vizuális nevelés 2-8 éves korig. Iskolakultúra, 5(1-2), 158–160. https://www.iskolakultura.hu/index.php/iskolakultura/article/view/29870

rád, ha szorongatsz egy diktafont, miközben személyes kérdéseket teszel fel. Sőt, itt, ha valaki sokat kérdezősködik, az biztosan valamiben mesterkedik, illetve, ha éppen a legérzékenyebb pontjaikat tapogatja a kérdéseivel, azt könnyen lehet, hogy seprűvel kergetik el. Ezért köszönetet kell mondanom minden nőnek, aki részt vett a kutatásban és személyes története elmesélésével segítette mindannyiunk közös munkáját.

> *„Háziasszony is kell, hogy legyél, meg most már dolgoznak a cigányasszonyok, úgyhogy dolgozni is kell, meg a háztartást is vezetni, gyerekeket nevelni."*

Feminista nőként azt vallom, hogy fontos, hogy a nők megfelelő információt és támogatást kapjanak a női jogok, az autonómia és a reproduktív egészség megőrzésének és védelmének kapcsán. Sok roma nő szembesül a reproduktív egészségügyi szolgáltatásokhoz való korlátozott hozzáféréssel. Ez különösen igaz lehet a vidéki területeken, ahol a szolgáltatások hiányosak, vagy ahol az orvosi személyzet nem mindig érzékeny a roma kultúrára. A nők gyakran tapasztalnak diszkriminációt az egészségügyi ellátás során, ami megnehezíti számukra a szükséges információk megszerzését és a szolgáltatások igénybevételét. Ezt a hátrányos helyzet súlyosbíthatja. Pedig Magyarországon az egészségügyi törvény[39] alapján minden beteg számára biztosítani kellene: az egészségügyi ellátáshoz való jogot, az emberi méltósághoz való jogot, a kapcsolattartás jogát, a tájékoztatáshoz való jogot, az önrendelkezéshez való jogot, az ellátás visszautasításának jogát, az egészségügyi dokumentáció megismerésének jogát, az orvosi titoktartáshoz való jogot, illetve az intézmény elhagyásának jogát[40].

Ami engem illet: 25 éves, vidéken élő roma nő vagyok, két fiúgyermek édesanyja, főiskolai hallgató, feminista aktivista[41]. A nők, akiket megkérdeztem a kutatás során, mind hasonlóak hozzám, néhányuk elbeszélése helyenként akár az enyém is lehetne, így a történeteik „elemzése" és összefoglalása számomra egy személyes vallomás, amiben bevallom egy világnak, hogy roma nőként mennyi nehézség árán adunk életet, nevelünk gyerekeket, vagy próbáljuk megelőzni a nem tervezett terhességet. A következőkben a megkérdezett roma nők fogamzásgátláshoz és terhességmegszakításhoz köthető egészségügyi ellátásban szerzett tapasztalatait ismertetem.

39 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700154.tv

40 Lásd bővebben: https://tasz.hu/tudastar/jogok-az-egeszsegugyben/

41 A bevezetőt Bálint Boglára írta; a tanulmány többi része Kupcsok Juliannával és Balogh-Szabó Kittivel közös munka volt.

„Én büszke vagyok arra, hogy cigány nő vagyok. Ez azt jelenti, hogy fontos a család, egy erős támasz vagyok a férjemnek, a gyerekemnek, hogy mindig ott vagyok mellettük, amikor szükségük van rám."

Reproduktív egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés

Az Egészségügyi Világszervezet[42] (WHO) meghatározása szerint családtervezés az, amikor egyéneknek és pároknak megvannak a lehetőségeik ahhoz, hogy tudatosan meghatározhassák és el is érjék az általuk kívánt gyerekszámot, miközben dönthetnek a gyerekek születése közötti eltelt időről is[43]. A definíciónak megfelelő családtervezés jelentős előnyökkel jár az egyének, családok és társadalmak számára. Segít megelőzni a nem kívánt terhességeket, csökkenti a szexuális úton terjedő betegségek terjedését, és hozzájárul a meddőség arányának csökkentéséhez is. A nemek közötti egyenlőség tekintetében is előnyös ez a rendszer, hiszen a megfelelő családtervezés elősegíti a nők és lányok oktatási és gazdasági lehetőségeit, hozzájárul a szegénység csökkentéséhez, és javítja a közegészségügyi mutatókat.

Családtervezésnek nevezzük, pedig valójában az ezzel kapcsolatos életesemények leginkább a nők testi autonómiáját és életét befolyásolják igazán: ők esnek teherbe, s amennyiben ezt nem akarják, aktívan védekeznek ellene, nekik kell a rendszerben kiszolgáltatva szülni vagy adott esetben terhességet megszakítani, és jelenleg a gyereknevelésben is ők azok, akik inkább kiveszik a részüket. Mindeközben pedig a hozzáférés nehézségeivel is szembe kell nézniük: a vidéken élőknek kevesebb, vagy egyáltalán nincs választási lehetőségük egészségügyi ellátóval kapcsolatban, a szegregált településen élők a közlekedésnek is ki vannak szolgáltatva, a több gyerekes nőknek pedig további probléma lehet a még intézménybe nem járó gyerekek felügyeletének megoldása is és még folytathatnánk a sort. Pontosan ezek miatt a nehézségek miatt lenne szükség a családtervezésre, mint nőközpontú rendszerre.

„Nem igazán szeretek oda se járni. […] Hát, nem tisztelik az embert. Én adom a tiszteletet, vissza nem kapom."

42 Family Planning – A Global Handbook for Providers, 2022 https://cdn.who.int/media/docs/default-source/reproductive-health/contraception-family-planning/family-planning-a-global-handbook-for-providers-2022

43 Overview of Family Planning in the United States: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK215219/#:~:text=According%20to%20the%20World%20Health,and%20timing%20of%20their%20births.

A családtervezés azonban nem felnőttkorban és nem egy orvosi vizittel kezdődik. Ehhez szorosan kapcsolódik az átfogó szexuális nevelés (CSE), amely hozzájárulhat a gyermekek védelméhez azáltal, hogy növeli tudatosságukat, fejleszti kritikus gondolkodásukat és erősíti önbecsülésüket. Ezek a készségek pedig segíthetnek nekik felismerni és elkerülni a kockázatos helyzeteket, valamint támogatják őket abban, hogy egészséges döntéseket hozzanak saját testükre és kapcsolataikra vonatkozóan (Campbell et al. 2025). Ha a gyerekek megkapják azt a tudást, információt és gondolkodásmódot, amire szükségük van felnövésük során, akkor tudatosabb döntéseket hozhatnak felnőttként is a testükre, életükre vonatkozóan. Ahhoz azonban, hogy ezt megtehessék, megfelelő szexedukációs foglalkozásokra van szükség, illetve az egészségügyi rendszerben bekövetkező változások is elengedhetetlenek.

Málovics és munkatársai (2009) kutatásukban az orvos-beteg kommunikáció két különböző modelljét, a paternalista és a közös döntéshozatali megközelítést vizsgálta a magyar egészségügyi rendszerben. A paternalista, vagyis a hagyományos orvos-beteg kapcsolatban az orvos tekintélyelvű szereplőként dönt a beteg helyett, minimális figyelmet fordítva annak preferenciáira. A beteg passzív szerepet tölt be, és általában követi az orvos utasításait. Míg a közös döntéshozatal (Shared Decision-Making, SDM) egy modernebb megközelítés, amelyben az orvos és a beteg egyenrangú felekként működik együtt. Az orvos nemcsak tájékoztatja a beteget a lehetséges kezelési lehetőségekről, hanem figyelembe veszi annak preferenciáit, értékeit és élethelyzetét is. A kérdőíves felméréseken és interjúkon alapuló kutatás eredményei szerint a magyar egészségügyben még mindig az orvos dominanciájára épülő rendszer az uralkodó – és ezt „nem csak az orvosok, hanem a páciensek is elfogadják, jónak tartják […] és többségük az orvosra bízza a döntést, elfogadva a köztük lévő tudásbeli aszimmetriát" (Málovics et al. 2009, 262). Az Európa Tanács ajánlásából azonban kiderül, hogy a közös döntéshozatal bevezetése többek között hozzájárulhat az egészségügyben tapasztalható egyenlőtlenségek csökkentéséhez is[44]. Ahhoz viszont, hogy egyáltalán kommunikáció alakulhasson ki orvos és páciens között, el is kell jutnia az embernek a rendelőbe, kórházba – s vannak, akiknek már ez nehézséget okoz.

Az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférést több tényező is nehezítheti, mint például az alacsonyabb iskolai végzettség, a munkanélküliség, a lakhatás vagy az ellátásban tapasztalt nem megfelelő bánásmód. A negatív tapasztalatok pedig egy-egy közösségben elterjedve, generációkról-generációkra képesek meghatározni az ott élő emberek egészségtudatosságát, ami rendszerint az orvos elkerülésében jelenik meg. Fokozottan igaz lehet ez a jellemzően kistelepülési, zárt roma közösségekre.

44 Shared decision-making regarding treatments and care https://www.coe.int/en/web/human-rights-and-biomedicine/shared-decision-making-regarding-treatments-and-care

"[Védőnőhöz jártál a várandósság alatt?] *Amúgy nem nagyon akartam. Mindenkitől csak a rosszat hallottam egyébként róla.*"

A reproduktív egészséghez kapcsolódó jogok olyan alapvető emberi jogok, amelyek döntő fontosságúak a nők autonómiája, egészsége, egyenlősége, valamint a diszkriminációtól és az erőszaktól való védelme szempontjából. Minden nőnek joga van a számára szükséges, tiszteletteljes egészségügyi ellátáshoz.

A 2024. nyarán végzett közösségi kutatásunkban megkérdeztük a nőket, mikor mentek először nőgyógyászhoz, s döntő többségük arról számolt be, hogy ez az első várandóssága idején történt meg, és akkor is kizárólag a kötelező vizsgálatokra mentek el. Emellett voltak, akik a menstruációjukhoz kapcsolódó problémákkal, mások pedig fogamzásgátlás miatt keresték fel az orvost. Az első nőgyógyászati látogatás kapcsán többen számoltak be zavartságról, félelemről, bizalmatlanságról és arról, hogy nem tudták mi fog történni ott velük. A leginkább megjelenő érzés, ami a beszámolókból kivehető, az a szégyen.

„Hát, az igazság az, hogy én nagyon szégyellős vagyok, és azt se tudtam, hogy mi fog történni. És az a zavartság, meg maga az, hogy megvizsgálnak, azért az egy fájdalommal jár. Meg rémisztő."

„Nagyon szégyelltem magam. Le kell vetkőzni ott az orvos előtt. Úristen! És meg kell mutatni magam. És ráadásul egy férfinak kell levetkőzni. Nagyon rossz érzés volt. Nagyon szégyelltem magam. Az első dolog, ami nagyon bennem maradt, az az, hogy tudom, hogy nem ilyen hosszú ruha volt rajtam, hanem egy ilyen póló meg nadrág, és mivel úgy kell bemenni az öltözőből, hogy le kell venni az alsó ruházatot, ezért egy szál pólóban álltam ott az orvos előtt, aki írta a papírt. És ez nekem nagyon kellemetlen volt. Hogy én ott álltam, alulról így meztelenül, vagy így félmeztelenül, és meg kellett várnom, amíg kiadja a papírt, és csak utána tudtam menni átöltözni. Az rossz volt. Azóta, hogyha megyek mondjuk vizsgálatra, vagy például a terhesség alatt a vizsgálaton voltam, akkor ebből tanultam, és mindig úgy mentem, hogy hosszított ruha vagy szoknya volt rajtam, amit csak felhúztam, és amikor ott kellett állni, akkor leengedtem, hogy ne legyen kellemetlen. Akkor az rossz érzés volt nagyon."

„Hát, szégyen. Nem tudtam, hogy le kell vetni a bugyit, meg hogy felülni az ágyra, meg szégyelltem magamat. Nagyon kellemetlenül éreztem magam az orvos előtt, hogy ezt ő is láthassa, nem csak mondjuk, akivel én élek. Ez nem volt jó. Szégyelltem magam nagyon."

„Rossz mint állat. Nagyon. Hát ugye nem tudtam, hogy mi hogy működik. És akkor mikor mondták nekem, hogy na, feküdjél fel az ágyon, és akkor ugye bugyiba. 'Igen? Bugyiba? Hát bugyiba foglak én megvizsgálni?' [orvos] *Azt is le kell tenni?* […] *Annyira szégyelltem magamat. Ó, Istenem! Mondom Istenem, hova jöttem én?!"*

„Hát nagyon rosszul éltem meg. Én eleve, hogy nőgyógyász, meg hogy vizsgálat, fú, meg hogy ez, hogy szégyenlősség, mert hát ugye idegen előtt ott és férfi, hát én rosszul, nagyon rosszul éltem meg. Nem, nem, én nem is tudom, milyen undort éreztem, hogy jaj, engem ne „pityizáljanak", tudod, de hát muszáj volt, mert volt egy cisztám, és muszáj volt elmenni. De nekem ez nem jó élmény volt."

A szégyent úgy definiálhatjuk, mint az identitás egészét érintő, az én egészének kudarcát kifejező érzést, amely átélőjében azt váltja ki, hogy ő nem megfelelő, elfogadhatatlan, értéktelen mások és önmaga szemében is – ebből következik, hogy a szégyenérzés átélése és az azzal való megküzdés hatással van az önértékelésünkre (Giddens 1991; idézi: Sík 2013, 133).

De miért éreznek a nők szégyent a nőgyógyászati vizsgálaton? A női test átszexualizálása folyamatosan és nagy mértékben jelen van a társadalomban, miközben a nők testi folyamataival, reproduktív egészségével kapcsolatos témák még a mai napig sokszor illetlennek, tabunak vagy adott esetben érdektelennek számítanak. Ez abból is látszik, hogy még a modernkori orvosi kutatások nagy részében is előfordul, hogy a vizsgált személyek között nincsenek nők, a kizárólag a női test összefüggéseiben értelmezhető megbetegedések vizsgálatai pedig kimondottan hiányosak (O'Donnell 2021).

Mairead O'Donnell (2021) esszéjében többek között azt járta körül, hogy a nők testi autonómiájának és érzelmi hitelességének történelmi elutasítása hogyan alakult át a nők orvosi szükségleteinek tartós elhanyagolásává. A kutató kiemeli, hogy az orvosi közösség hajlamos a nők tüneteinek lekicsinylésére vagy elbagatellizálására, különösen a krónikus fájdalommal vagy reproduktív egészséggel kapcsolatos esetekben, ami esetenként téves diagnózishoz is vezethet. A nők egészsége gyakran tabutémának számít, ami O'Donnell (2021) szerint a mélyen gyökerező szexizmusra vezethető vissza. A nők tisztaságára, visszafogottságára és alárendeltségére vonatkozó társadalmi elvárások az egészségügyi ellátásban is megjelennek: sok nő nem mer nyíltan beszélni testi problémáiról, mert attól tart, hogy túlságosan érzékenynek vagy „hisztérikusnak" bélyegzik. Ennek következményeként számos betegség felismerés nélkül marad, pedig időben diagnosztizálhatók lennének. „Bár elsőre nem

egyértelmű, a nők szexualizálása – közvetlenül vagy közvetve – szintén hozzájárul ahhoz, hogy ők több egészségügyi problémával küzdenek, mint a férfiak" (O'Donell 2021, 87).

Az elhanyagolás mellett az ellátásban tapasztalható nem megfelelő bánásmód is hozzájárul ahhoz, hogy a nőkben van egyfajta gátlás, negatív érzés a nőgyógyászati vizsgálatokkal kapcsolatban. A roma nők esetében pedig ehhez hozzájön még az is, hogy a kisközösségekben a női testhez kapcsolódó tabuk talán még erősebben vannak jelen, mint a többségi társadalomban. Az egészségügyi ellátórendszertől való távolmaradás hátterében ugyanakkor a rendszerszintű problémák mellett állhat éppen a nem tudásból, a szexuális nevelés hiányából adódó félelem, és zavar is. Hiszen ha nem tudom, mi, miért, hogyan történik a testemmel például egy nőgyógyászati vizsgálat során, az az egész szituációt egy merev, félelemmel és szégyennel teli helyzetté képes alakítani. Míg ha pontosan tisztában vagyok a testi folyamatokkal, valamint az orvosi vizsgálatok menetével, és fontosságával, ugyanezt az orvosi vizitet tekinthetem pragmatikusan egy szükséges és hasznos dolognak. Ettől persze az „élmény" nem lesz kellemesebb, de talán a tudás magabiztossága csökkentheti a vizsgálatokkal járó kellemetlen érzetek mértékét a nőkben.

> *„Én nagyon emlékszem az elsőre, amikor elmentem egy nőgyógyászhoz anyuval, én erre nagyon emlékszem. Ez olyan rossz volt, én előtte is sírtam, meg utána is. Szerintem ez […] városban volt, még Anyu elvitt. 15 évesen estem teherbe, és ott bunkó volt az orvos, nagyon lekezelő volt."*

> *„Hát elég furcsán, elég furcsa érzés is volt, amit csináltak. Meg maga az a szék, amibe bele kellett ülni, hát az nekem nagyon furcsa volt, hogy így ki kellett rakni a lábakat, főleg, hogy férfi is volt az orvos. Így elég kényelmetlenül is éreztem magam, hogy úristen, meg hogy én most mit csinálok."*

> *„És hogy énnekem ez nagyon traumatikus dolog volt, hogy végig kellett nézzék azok a férfi rezidens orvosok, és ezt olyan bunkóságnak tartom, mert tekintettel kellett volna legyen a doktornő arra, hogy én igenis nekem ez az első vizsgálatom, és hogy ne kérje meg anyut ilyen szívességre, mert anyu meg azt se tudja, merre áll. Meg anyunak is ez azért eszébe kellett volna legyen, hogy ez kellemetlen nekem, és hogy mondja azt, hogy ne szégyellje magát az orvos előtt, hanem mondja azt, hogy hát most doktornő ne haragudjon, de nem. Meg amúgy is fizettünk ezért a vizsgálatért, hát nehogy már."*

A megkérdezett 48 nő közül 43-an válaszoltak a nőgyógyászati ellátással kapcsolatos kérdésekre. Közülük 65% kifejezetten negatív élményekről számolt be, 19%-uk semlegesnek írta le a vizsgálatot, míg 16%-uk értékelte pozitívan legalább egy nőgyógyászaton való megjelenését. Fontos azonban megjegyezni, hogy a semleges vagy pozitív tapasztalatokat bizonyos esetekben a negatívumok meg nem jelenésével fejezték ki a nők.

> *„Rendes volt. Vigyázott rám, mert látta, hogy kicsi vagyok."*

> *„Cisztám volt, és abból adódóan jártam, nekem muszáj volt. Nagyon aranyos volt, nem tudom már, hogy ki volt, de nagyon értette a dolgát, megműtöttek, helyrejöttem, aztán tovább ment az életem. Ahogy kellett."*

> *„Hát én amikor először felmásztam arra a szülőágyra, vagy mi az, ahol vizsgálnak. Én leestem az ágyról. És azt mondta nekem a doktor úr, hogy ne vicceljek már, hogy nem tudok felszállni erre az ágyra. Mondom, doktor úr, higgye el, még én életemben nem voltam itten, úgyhogy sajnos ez megtörtént, hogy így lebukkantam róla. Kedves volt, rendes volt. Megértette, hogy ugye én még akkor vagyok először ilyen vizsgálaton. […] [Azóta jársz rendszeresen vizsgálatra?] Hát nem nagyon. Jaj, hát úgy már voltam ilyen, mit tudom én, mikor már nagyon régóta nem voltam rákszűrésen."*

Nőgyógyászati szakrendelést nem csak konkrét panasz vagy várandósság esetén, hanem szűrés céljából is ajánlott felkeresni. A rendszeres nőgyógyászati szűrővizsgálat kiemelten fontos a női egészség megőrzéséhez, melynek elsődleges célja a fertőzések és szervi elváltozások kiszűrése mellett a rák megelőző állapotainak időben történő észrevétele és kezelése. A negatív tapasztalatok miatt azonban a nők igyekeznek a nőgyógyásszal való találkozást minimálisra csökkenteni. Azok a nők is, akik évente rendszeresen járnak szűrésre – nem azért mennek, mert kizárólag jó tapasztalataik voltak, hanem mert muszáj.

> *„Hát így van, mert terhes lettem, és muszáj volt, hogy menjek. Az élménye, eléggé ijesztő, hogy az ember nem tudta, mire vár. A szívem azt hittem kiugrik, és akkor vártam, hogy mi történik csodálkozva, de hát túlestem rajta végül is, és aztán már tudtuk, hogy mi fog következni. […] Én nem szeretek, de a muszájságból azért egy évben egyszer elmegyek a rákszűrésekre, muszáj. De szerintem egy nő soha nem megy oda olyan élménnyel, hogy jaj, most örülök neki, hogy nőgyógyászhoz megyek."*

„Hát olyan feszélyeztetve érzi magát az ember. Pedig a szűrések is nagyon fontosak, a rákszűrés. […] Hát hogy ott fekszel az ágyon, és akkor ott az idegen orvos ott vizsgál, még ha nem is úgy idegen, hogy először látod, mert hogy ő az orvosod, mindig hozzá szoktál menni, akkor is. Én mindig feszélyeztetve érzem magam."

A roma nők egészségügyi rendszerhez kapcsolódó kutatásának elemzésekor nem mehetünk el az intézményes rasszizmus fogalma mellett. A rendszerszintű, strukturális és intézményes rasszizmus kifejezéseket, illetve az ezekhez szorosan kapcsolódó fogalmakat először társadalomtudósok használták. David Williams szociológus és munkatársai a kulcsfogalmakat W. E. B. DuBois neves társadalomtudósig vezették vissza, aki (1900 körül) arról írt, hogy a faji megkülönböztetés a társadalom több szektorában intézményesült és önfenntartó (Braveman et al. 2024, 172).

A rasszizmus nem mindig tudatos, szándékos vagy egyértelmű – gyakran rendszerszintű és strukturális formában jelenik meg, amely mélyen beágyazódik a társadalmi rendszerekbe, törvényekbe, írott vagy íratlan szabályokba, politikákba, bevett gyakorlatokba, valamint a normákba, hiedelmekbe és attitűdökbe, amelyek a színesbőrűekkel szembeni széleskörű igazságtalan bánásmódot eredményezik, elnézik és állandósítják (Bonilla-Silva 1997; Jones 2000; Braveman et al. 2024, 171). A társadalmi berendezkedésben mélyen gyökerező rendszerszintű és strukturális rasszizmus pedig negatív hatással van a marginalizált emberekre, azok családjára, foglalkoztatására, mentális és fizikai egészségére, a büntető igazságszolgáltatási rendszerrel való interakciókra és még sok másra is[45]. Az intézményes rasszizmus is ebbe a halmazba tartozik: egy szervezeten belüli olyan hallgatólagos vagy kifejezett szabályokra és előírásokra utal, amelyek diszkriminálják a marginalizált közösségeket. Ez gyakran bizonyos embercsoportok iránti vagy azokkal szembeni előítéletességben nyilvánul meg, az adott csoportra vonatkozó sztereotípiák alapján[46]. A magyar egészségügyi rendszerben erősen jelen van az intézményes rasszizmus a roma emberekkel szemben (Kupcsok et al. 2024), amelyet a nők beszámolói is megerősítenek.

„Nagyon rossz, nagyon rossz. Az orvos úgy kezelt, mint egy darab fadarabot, fájdalmat okozott, és akkor még neki állt feljebb, hogy ez fájt? És mondtam, hogy igen. Úgyhogy rossz volt. […] Nem sokat változott a világ, tehát ugyanolyan, az orvosokban van egy ilyen, a cigány nőkkel

45 YWCA: Types of Racism: Internal, Interpersonal, Institutional, and Structural https://www.ywcaworks.org/blogs/ywca/types-racism

46 YWCA: Types of Racism: Internal, Interpersonal, Institutional, and Structural https://www.ywcaworks.org/blogs/ywca/types-racism

kapcsolatban egy ilyen lekezelő, egy ilyen bármennyire vagy ápolt, bármennyire vagy okos, bármennyire vagy talpraesett, látják rajtad, hogy jól beszélsz, tisztán beszélsz, normális vagy, tisztán vagy felöltözve, rendezett vagy, akkor is valahogy úgy bánnak az emberrel, mintha valami, és annyira kiszolgáltatott ez az egész helyzet, meg annyira megalázó, hogy az ember olyan zavarban van, hogy meg se tud nekik válaszolni. Meg hát ugye nem is akar, mert akkor attól függ a kezelésed, hogy hogy beszélsz, vagy hogy megbántod-e őket, mert akkor lehet, hogy nem írják fel azt a gyógyszert, amire éppen szükséged van. Tehát ez borzalmasan felháborító, és nagyon-nagyon ritkán, akármilyen beteg is voltam, mindig a legutolsó percre hagytam. Talán ezért is lett nekem ez a nagy műtétem. Mert én mindig csak a legutolsó, és pontosan emiatt a rossz élmények miatt."

„Engem szó szerint leordibáltak. Nagyon. Sose fogom elfelejteni. Első vizsgálaton voltam. Akkor mondták meg, hogy Zsoltikával 8 hetes terhes vagyok. És meghallották, hogy fiatal vagyok. És ráadásul, hogy roma. Ez a kettő egyben úgy volt, hogy van egy orvos, a mai napig emlékszem a nevére is, az arcára is, mindenére. És úgy tett, hogy mit keresek én itt mocskos cigánynő, kislány létemre? Már azonnal vetessem el ezt a gyereket, és nem kell magának megtartania. Mi jogon szülök én 15-16 évesen egy gyereket? Maga fel tudja ezt nevelni? Ez volt a vizsgálaton. És olyan szinten durva volt, hogy szinte véreztem már a vizsgálat után is. Azelőtt nem jött a menstruációm, de amikor ő hozzám nyúlt, ott annyi, vége volt. És három napig vérzéscsillapítótól, betéttől kezdve mindent használnom kellett, mert olyan szinten pocsékolta meg az embert, hogy azt hittem, hogy nem jövök ki onnan élve."

„Nagyon nehéz élmény volt számomra, utána sokáig nem is jártam nőgyógyászhoz, csak már felnőtt koromban. Megalázást tapasztaltam és rosszul bánást, mert megítéltek a korom miatt és amiatt, hogy mivel kerültem oda. Megalázó volt."

A strukturális rasszizmus egy rejtetten, mégis mélyen ható erő, amely a törvényhozás, a közintézmények, a média és a közbeszéd szintjén is újratermeli az etnikai kisebbségeket sújtó egyenlőtlenségeket[47]. Ha egy társadalomban egy adott csoportot – például a roma embereket – intézményesen hátrányos helyzetbe hoznak, az

47 YWCA: Types of Racism: Internal, Interpersonal, Institutional, and Structural https://www.ywcaworks.org/blogs/ywca/types-racism

nemcsak az életkörülményeikre és lehetőségeikre, hanem a társadalom egészének gondolkodására is hatással van. Így a rasszizmus sokszor azokban is belsővé válik, akik egyébként nem tekintik magukat előítéletesnek.

A szegregáció a strukturális rasszizmus egyik legláthatóbb megnyilvánulási formája (Braveman et al 2024). Magyarországon ez gyakran a települések szélén kialakított, úgynevezett „cigánytelepekben" érhető tetten. Ezeket a területeket nemcsak az különbözteti meg a település többi részétől, hogy szinte kizárólag roma emberek lakják, hanem az is, hogy alapvető infrastrukturális hiányosságokkal küzdenek: gyakori a vezetékes víz vagy áram hiánya, a közlekedési lehetőségek korlátozottak, az utak állapota rossz, a közszolgáltatások pedig vagy egyáltalán nem elérhetők, vagy lassabban reagálnak ezekre a területekre. Ez nem csupán a mindennapi életet nehezíti meg, hanem súlyos egészségügyi kockázatokat is jelent.

A szegregált életkörülmények közvetlen és közvetett módon is hatással vannak a reproduktív egészségügyi ellátáshoz való hozzáférésre. A roma nők számára gyakran elérhetetlen a megfelelő nőgyógyászati ellátás, a fogamzásgátlási lehetőségekhez való hozzáférés, vagy a biztonságos abortusz. A közlekedési nehézségek miatt a kórházak sokszor fizikailag is távol vannak, az ellátás során pedig intézményes rasszizmussal és szexizmussal találkoznak. Egészségügyi dolgozók részéről gyakori az előítéletes, kontrolláló hozzáállás: a roma nőket egyszerre bélyegzik meg azért, mert „túl sok" gyereket szülnek, és azért is, ha abortuszhoz folyamodnak. A fogamzásgátlásról szóló döntéseiket pedig elavult szabályok alapján nem ritkán korlátozzák. Olyan előítélet ez, mely össztársadalmi szinten is megjelenik, és a közbeszédben gyakorlatilag megbélyegzi a roma nők anyaságát, eliminálva ezzel annak valódi értékét.

Ez azt mutatja, hogy a probléma valójában nem feltétlen az, hogy a roma nők milyen döntéseket hoznak a reproduktív egészségük terén – hanem az, hogy ők roma nők. Az etnikai hovatartozásuk önmagában válik az ellátórendszer és a társadalom kontrolljának és megítélésének tárgyává.

Az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférést sok esetben könnyítheti meg, ha a nő nincs egyedül vagy ha megvannak azok az információi, amikre előzetesen szüksége van ahhoz, hogy biztonságban és kompetensnek érezze magát a vizsgálatok során. Ezért kiemelten fontos, hogy a fiatal lányok időben adekvát, naprakész információkhoz jussanak a saját testükkel, annak folyamataival kapcsolatban. Az iskolai „felvilágosítás" kiiktatása a rendszerből beláthatatlan következményekkel bírhat, és amíg nincs rá rendszerszintű megoldás, más utakon kell ezt megtennünk. Itt nagyon nagy szerepe lehet a civil kezdeményezéseknek, női közösségek összefogásának.

„Nőgyógyászat, amikor az elsőt szültem 2010-ben. […] Nekem az nagyon szar volt, mert fölnyúltak. […] Engem nem kellett kíséri, én elmentem. De anyu mindig ott volt a lábnyomomban, úgyhogy az mindig mellettem volt, mert az nagyon aggódó anya. Komolyan, ott volt a szülészeten is, minden, úgyhogy tényleg le a kalappal anyámmal. Én sokat kívánok ilyen embereket, mint anyu, sok mellé."

„Felnőttként úgy gondolom, hogy fontos az, hogy egy nő járjon nőgyógyászhoz. És éves szűrővizsgálatokra is szükséges elmenni, mert sokan vannak, akik nem mennek el, nem tartják be ezt a dolgot. Szerintem vagy azért, mert szégyellik magukat, vagy bármi ok miatt, mert nőknél meg roma nőknél, hogy igen, szégyellik az ilyen dolgokat, mint orvosoknál is, hogy elmennek, beszélnek róla, vagy mondjuk van olyan ismerősöm, vagyis volt, hogy mellrákja volt, és nem mert, már szégyellt orvoshoz menni, és a szégyen miatt sok minden történik egy nőnek, egy roma nőnek az életében, ebből kéne változzanak, változzunk. És vannak a rákszűrések, és akkor volt, aki nem tudta, és közben méhnyakrákja volt. És az azért volt, mert nem ment orvoshoz, mert szégyellte azt, hogy ő férfihez megy orvoshoz. […] Az a baj, tudod, hogy mi közöttünk nagyon. Én úgy tapasztalom, és azt érzem, hogy ha van egy olyan, hogy roma, akkor azt csak romának fogja elmondani, hogyha neki gondja van, panasza van, és ezt tapasztaltam is. Ha van egy olyan orvos, vagy olyan védőnő, vagy olyan bárki, aki roma, egy roma nő, ahhoz jobban tud viszonyulni, jobban tud közeledni hozzá, nyitottabb lesz. Mert úgy gondolom, hogy olyan fajta, mint én, megérti, hogy én mit akarok mondani, vagy megérti azt, hogy én mit szégyellek, vagy megérti azt, hogy nekem mi a nehézségem. És én úgy gondolom, hogyha orvosok is lennének, roma orvosok, roma nőgyógyászok, roma származású nővérek, meg ilyen dolgok, akkor ahhoz én magam is nyitottabb vagyok, és jobban tudok neki beszélni dolgokról, mert tudja azt, hogy mit kérdezhet meg, tudja azt, hogy mit fogok válaszolni, és tudja azt, hogy egy nőnek milyen dolog az, amikor ilyen vizsgálatokra el kell menni. […] Hát ehhez arra lenne szüksége mindenkinek, mint most, ahogy mi leülünk és elbeszélünk. Hogyha lennének ilyen nők, ilyen asszonyok, mint ti vagytok, hogy jönnének, és akkor csoportokban lehetne beszélgetni. Felvilágosítani őket, hogy ez evvel jár, és ez nem szégyellnivaló. Emberek vagyunk, és ezt megteszik, mindenki. Úgy, ahogy egy nem románák is meg kell tenni minden dolgokat. Csak ehhez mondom, olyan emberek kellenek, mint ti vagytok, akik tudnak nekik beszélni ezekről a dolgokról."

A közösség ereje, egy járható út: Közösségi Dúlaszolgálat Alsózsolcán

Az Emma Egyesület által működtetett Közösségi Dúlaszolgálat célja, hogy helyi roma nők számára nyújtson érzelmi, praktikus és információs támogatást a szexuális és reproduktív egészségügyi ellátásokhoz való hozzáférés során. A programban jelenleg hét képzett dúla dolgozik, akik komplex esetkezelést biztosítanak a várandósság, a szülés, a fogamzásgátlás és a terhességmegszakítás területein. A dúlák helyi hátrányos helyzetű nők személyes kísérését vállalják nőgyógyászati és szülészeti ellátások igénybevételekor, ezáltal csökkentik azokat a félelmeket, amelyeket sokan korábban az egészségügyi intézményekben tapasztaltak.

A dúlák a gazdasági hátrányok kompenzálása érdekében menstruációhoz és termékenységhez kapcsolódó termékeket és fogamzásgátló eszközöket is biztosítanak a hátrányos helyzetű roma nőknek. Emellett ifjúsági női körök formájában fiatal lányok számára szerveznek tudományosan megalapozott szexuális edukációs foglalkozásokat, amelyek során a lányok tanulhatnak a testükről, ahol a korábban tabunak számító témákról nyílt párbeszéd valósulhat meg. Mindez hozzájárul a reproduktív jogokkal és a nemi alapú erőszakkal kapcsolatos tudatosság növeléséhez.

A program hatására a roma nők magabiztosabban és önállóbban tudnak eligazodni a reproduktív egészségügyi ellátórendszerben. A közösségi dúlák megbízható, hiteles támogató szereplőkké váltak, akiknek jelenléte nemcsak az egyéni ellátási élményeket javította, hanem közösségi szinten is változásokat indított el: a szüléshez, fogamzásgátláshoz és terhességmegszakításhoz való hozzáállás fokozatosan átalakul, és csökkennek a szülészeti erőszak élmények és az egészségügyi diszkrimináció előfordulása.

A dúlák közösségi beágyazottsága révén aktív szereplőivé váltak a szélesebb társadalmi változásoknak is. Rendszeresen felszólalnak rendezvényeken, konferenciákon, képzéseken és kampányokban, ahol láthatóvá teszik az intézményi visszaéléseket, megkérdőjelezik a stigmatizáló narratívákat, és szolidaritási hálózatokat építenek a helyi közösségekben. A program sorstársegítésen alapuló, kulturálisan érzékeny modellje jól példázza, hogy a marginalizált közösségekben mekkora átalakító erő rejlik az alulról szerveződő, közösségi támogatási formákban.[48]

48 https://emmaegyesulet.hu/kozossegi-kiserok/kozossegi-kiserok-dulaszolgalat-alsozsolcan/

Fogamzásgátlás

A rendszerben való magabiztos tájékozódáshoz megfelelő ismeretekre van szükség, amit nem csak az iskolarendszerből hiányzó szexedukáció nehezít meg, hanem esetünkben például a roma közösségek kulturális normái és hagyományai is befolyással lehetnek a női reproduktív egészségről és jogokról való gondolkodásra.

> *„Gyógyszert soha nem szedtem, mindig féltem tőle, azt nevelték belém, hogy az nem jó, káros, ártalmas, nem szabad, így én mindig az óvszert használtam."*

A roma lányokat hagyományosan már fiatal koruktól készítik – s ők maguk is készülnek – a házasságra. Annak ellenére azonban, hogy kifejezetten „reproduktív célokat" jelölnek ki számukra, a közösségen belüli elvárások és tabuk sokszor megnehezíthetik a nyílt beszélgetéseket nemcsak a testiségről, szexualitásról, hanem a reproduktív egészségről is, ami információhiányhoz és/vagy téves információk berögződéséhez vezethet. A külső támogatás hiánya és a környezeti nyomás miatt pedig a lányok és nők nehezen érezhetik magukat biztonságban döntéseik meghozatalakor. Ez pedig leginkább a fogamzásgátlással kapcsolatos tudást és attitűdöket érinti. Ezeket az összefüggéseket az interjúalanyok által elmondottak is alátámasztják. A megkérdezett roma nők a saját reproduktív egészséggel kapcsolatos tudásuk alapjait leginkább a valamivel idősebb kortárscsoport tagjaitól tudták meg. Néhányuknak volt még iskolai szexedukációs foglalkozásban része, de ez nem volt teljeskörű, a szülők pedig nem igazán beszéltek erről a gyerekeikkel.

A fogamzásgátlók elterjedésének és használatának kulturális, vallási és természetesen anyagi tényezői is vannak, ahogy az sem mindegy, mennyire elérhetők az egyes eszközök. Ha az európai helyzetet nézzük, akkor kiderül, hogy Magyarország az egyik leginkább elmaradott ország a fogamzásgátlás területén. Az Európai Parlament „Szexuális és reproduktív jogok" fórumának képviselői által készített „Fogamzásgátlási Térkép"[49] 46 európai országot rangsorolt az alapján, hogy mennyire könnyű vagy nehéz fogamzásgátló eszközhöz jutni, és milyen lehetőségek vannak a születésszabályozásra, mennyire részletesen tájékoztatják a nőket ezekről, és milyen anyagi terhet jelent a készítmények, eszközök beszerzése. Magyarország a 43. helyen áll, hozzánk képest csak Lengyelországban, Oroszországban és Fehéroroszországban rosszabb a helyzet.

49 European Contraception Policy Atlas, 2023: https://www.epfweb.org/node/89

„Nem igazán hallottam senkitől. De, hallottam, de szerintem az iskolában. Az iskolában is, otthon is, de egyik sem olyan, mint amilyen igazából."

„Nem a szülőktől, hanem a suliban, ahogy beszélgettek, hogy a nagyobbak, nem az én korosztályom, ugye a nagyobbak, akik már nyolcadikosok voltak, vagy mondjuk a hetedikesek, akiknek volt már benne részük, azt így fél füllel hallottuk, hogy mi az."

„Úgy igen, emlékszem, hogy a biológia tanár elmondta, hogy mi van, hogy van, meg ugye mi lesz abból, ha nem védekeznek. Nekünk ezeket mind elmondta a tanárnő. Sőt, külön be voltak hívva a lányok, és ilyen felvilágosítást kaptak annak idején. Külön a lányoknak kellett menni. Úgy, hogy nincs ott senki, csak a biológiatanár meg a lányok, és akkor a tanárnő elmagyarázta, hogy mit kell, hogy kell. Ugyanúgy a menstruációt is elmagyarázta a biológia tanár, sőt betétet is kaptak a lányok. […] Úgy, hogy anya elmondta, úgy nem."

„Hát ezt is a sulihoz tudom kötni. Ugye mert mi ezt tanultuk, és ott ugye mi órán beszéltünk róla. Otthon nem igazán."

Abortusz

A terhességmegszakítás kérdése a reproduktív egészség egyik legérzékenyebb és leginkább átpolitizált területe, amely egyszerre érinti a nők testi autonómiáját, az egészségügyi ellátórendszer működését, valamint a társadalmi normákat és előítéleteket. Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) meghatározása szerint a biztonságos abortusz olyan egészségügyi beavatkozás, amelyet megfelelően képzett szakember végez, korszerű módszerekkel és megfelelő körülmények között, minimalizálva a fizikai és pszichés kockázatokat[50]. Ezzel szemben a nem biztonságos abortusz világszerte jelentős egészségügyi kockázatot jelent, és a nők halálozásának egyik megelőzhető oka (Ganatra et al. 2017).

Magyarországon a terhesség megszakítását a magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvény szabályozza[51], amely meghatározott feltételekhez köti az abortusz igénybevételét, például a „válsághelyzet" fennállásához, valamint kötelező tanácsadási folyamaton való részvételhez. Bár a jogszabály formálisan biztosítja az

50 World Health Organization: Abortion care guideline, 2022: https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/59a704cc-4024-412a-97d9-55d86d139602/content

51 https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99200079.tv

eljárás lehetőségét, a gyakorlatban számos strukturális és intézményi akadály nehezítheti a hozzáférést – különösen a marginalizált helyzetű nők számára. A 2022-ben bevezetett, köznyelvben „szívhang rendeletként" ismert szabályozás tovább módosította a magyarországi abortuszhoz való hozzáférés feltételeit azáltal, hogy előírja a magzati életfunkciók meghallgatásának kötelezettségét a beavatkozást megelőzően. Bár a rendelkezés hivatalos indoklása szerint a cél a nők tájékozott döntéshozatalának elősegítése, kritikus megközelítések rámutatnak arra, hogy ez az előírás érzelmi nyomást gyakorolhat az érintettekre, és nem tekinthető orvosilag indokolt elemnek az ellátásban. A szabályozás így nem csupán információátadásként, hanem normatív eszközként is értelmezhető, amely befolyásolhatja a nők reproduktív döntéseit, és potenciálisan korlátozhatja testi autonómiájuk érvényesülését. Különösen fontos szempont, hogy az ilyen típusú intézkedések aránytalanul nagy terhet róhatnak a marginalizált helyzetű nőkre – köztük a roma nőkre –, akik számára az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés már eleve strukturális akadályokba ütközhet, így a rendelet tovább mélyítheti a meglévő egyenlőtlenségeket.

A kutatásban részt vevő nők közül 22-en estek már át abortuszon. Beszámolóik alapján az abortuszhoz kapcsolódó tapasztalatokat erősen átszövi a szégyen, a bűntudat és a külső megítéléstől való félelem és hangsúlyosan a megbánás. Ezek az érzések nem kizárólag az egyéni döntésekből fakadnak, hanem abból a társadalmi környezetből is, amelyben a női reprodukciót morális kontroll alatt tartják, és a terhességmegszakítást gyakran stigmatizálják (Kumar et al. 2009).

> *„És arra keltem fel, hogy mint akit megöltek, szétkaszaboltak, hát tiszta vér voltam az ágyban, minden, ahogy tudtam magamhoz térni."*

> *„És akkor elvetettem, de utána megbántam, mert ez a mai napig nyomja a szívemet."*

> *„Hát, elmesélem neked. Hát, figyelj, ez úgy történt, hogy még kicsi volt az egyik babám, meg alapból nem szerettem volna többet, és elvetettem, de aztán megbántam. […] Aztat olyan szinten megbántam, hogy én az egész utat végigsírtam, és még egy hétig is sírtam utána, hogy csóri babám."*

A stigma nemcsak a közösségen belül, hanem az egészségügyi ellátás során is megjelenhet. A roma nők az abortusz iránti kérelmük során lekezelő, ítélkező vagy éppen paternalista bánásmódban részesülhetnek, ami tovább erősítheti kiszolgáltatottságukat. Ez összhangban áll nemzetközi kutatásokkal is, amelyek szerint az abortuszhoz kapcsolódó egészségügyi ellátásban gyakran jelen van a morális ítélkezés és a nők döntéseinek megkérdőjelezése (Coast et al. 2018).

„Hát, hogy a kedves férjem széjjelszaggatta [a papírt, amivel mehetett volna abortuszra], *azt mondta, nem, nem, hagyjuk meg, és megváltozik. De végül is nem változott meg."*

A roma nők esetében mindezt tovább súlyosbíthatja az intézményes rasszizmus jelenléte. Az egészségügyi dolgozók részéről tapasztalható előítéletek és sztereotípiák – például a roma nők „felelőtlen" gyermekvállalására vonatkozó narratívák – gyakran befolyásolják az ellátás minőségét és hangnemét[52]. A nők beszámolói alapján előfordul, hogy egyszerre éri őket nyomás a gyermekvállalásra és az abortusz elutasítására, miközben más helyzetekben épp ellenkezőleg: a terhesség megszakítására próbálják rábeszélni őket.

Ez a kettős mérce jól mutatja, hogy a roma nők reproduktív döntései nem csupán egyéni választásokként jelennek meg, hanem a társadalmi kontroll és előítéletek keresztтüzében értelmeződnek. Ahogyan azt több kutatás is kiemeli, a reproduktív igazságosság megközelítése szerint nem elegendő a jogi hozzáférés biztosítása: figyelembe kell venni azokat a társadalmi, gazdasági és kulturális tényezőket is, amelyek befolyásolják a nők tényleges döntési lehetőségeit (Ross – Solinger 2017).

„12 éves volt a lányom, mikor teherbe estem, és én úgy gondoltam, hogy nekem az a gyerek már akkor nem fér bele az életembe azért, mert dolgoztam. Én úgy gondoltam, hogy be kell segítsek a férjemnek a családomat eltartani, és egy kisgyermek mellett nem tudtam otthon maradni. Megbeszéltük a férjemmel és meghoztuk a döntést, és akkor ezt megtettem. Igaz, hogy sajnáltam, mert tiszta szívemből sajnáltam, mert ugye a vallásom miatt is. És tudtam, hogy ez bűn, tudtam, hogy ezt nem szabad, de viszont akkor a pásztor asszonyommal megbeszéltem. Megkérdeztem az ő véleményét, és mondtam neki, hogy most adjál nekem tanácsot ebben, hogy mit csináljak. Most megtartom, és akkor megnézem azt, hogy a másik három gyermekemnek sem tudom megadni azt, amire szüksége van, vagy elvetetem, és akkor imádkozunk érte, és akkor megtesszük, amit kell Isten felé, de akkor tudom, hogy a háromnak meg tudom adni azt a lehetőséget, meg azt, amit meg tudok keresni, hogy nekik már a mindennapi élet meglegyen. És megbeszéltük, és így döntöttem, hogy inkább akkor ne legyen, de akkor a háromnak legyen meg, ami kell."

52 Second European Union Minorities and Discrimination Survey – Roma women in nine EU Member States, 2021: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-eu-minorities-survey-roma-women_en.pdf

„Az első abortuszom akkor volt, mikor a kisfiú 1 éves volt. Ugye még nagyon kicsinek tartottam ahhoz, hogy én szüljek másodikat. Meg hát közben tanultam is. Nem fért bele az életembe egy második gyerek egyáltalán."

A hozzáférést gyakorlati akadályok is nehezíthetik. Ilyen például a földrajzi távolság az ellátó intézményektől, az utazás költsége, a gyermekfelügyelet hiánya, valamint az információhiány.

A megfelelő tájékoztatás és a támogató környezet hiánya különösen kiszolgáltatottá teszi azokat a nőket, akik már eleve hátrányos helyzetből indulnak. A közösségi alapú kezdeményezések – mint például a közösségi dúlaszolgálatok vagy női körök – ebben a helyzetben kulcsszerepet játszhatnak az információk átadásában, az érzelmi támogatás biztosításában és az önrendelkezés megerősítésében.

Összességében elmondható, hogy az abortuszhoz való hozzáférés nem csupán jogi kérdés, hanem mélyen társadalmi beágyazottságú jelenség. A roma nők tapasztalatai is rámutatnak arra, hogy a reproduktív döntések szabadsága csak akkor valósulhat meg ténylegesen, ha az egészségügyi ellátás egyenlő, tiszteletteljes és diszkriminációmentes módon működik, valamint ha a nők rendelkeznek azokkal az információkkal és erőforrásokkal, amelyek szükségesek saját testük és életük feletti döntéseik meghozatalához.

Gyermekvállalás

A korai gyermekvállalás megfelelő idejéről, minden közösség másképp gondolkodik. A korai gyermekvállalás „problémájáról" Magyarországon leginkább a roma lakossággal kapcsolatban szoktunk beszélni. Éppen ezért azt gondolhatnánk, hogy ez egy etnikum specifikus dolog, vagyis a roma nők hamarabb, akár 18 éves koruk előtt szülnek. Ezt persze a köznyelv általában azzal „magyarázza", hogy a roma kamaszok – de főleg a lányok, hiszen általában a lányok/ nők felelősségének tartják a fogamzásgátlást – felelőtlenek és tudatlanok a szexualitással kapcsolatban, amihez még hozzákapcsolódik a roma lányok túlszexualizálása is. Vagyis azért szülnek a roma lányok hamar, mert szexelni akarnak, de nem tudják hogyan kell védekezni. S mindezért ők a felelősek, nem pedig a társadalom, amely egyrészt megágyaz a fiatal lányok és nők testének átszexualizálásának, illetve nem tartja elsődleges célnak, hogy a benne élő gyerekek megfelelő tájékoztatást kapjanak a testükről, szexualitásukról és reproduktív egészségükről. S habár ez látszódhat etnikum specifikus jelenségnek, valójában az oka a strukturális rasszizmus, amely a roma embereket diszkriminálja és ennek köszönhetően sok esetben szegénységben és szegregált helyen tartja, aminek köszönhetően még kevesebb lehetőségük van akárcsak a megfelelő ok-

tatáshoz, nem beszélve a szexedukációról. Mindeközben ezekkel a rasszista és szexista magyarázatokkal azt is elveszik a roma nőktől, hogy ők önálló, életüket tudatosan tervező egyének, akik igenis korán szeretnének gyereket vállalni. Minden „elméletet" a roma nők gyermekvállalásáról kívülről határoznak meg, ahelyett, hogy megkérdeznék őket, hangot adnának nekik és az ő válaszaikat ugyanolyan valósnak fogadnák el, mint a többségi társadalomhoz tartozó fehér, középosztálybeli nőkét, akik adott esetben csak később, a húszas éveik végén vagy a harmincas éveik elején vállalnak gyereket. Egy bizonytalan társadalmi-gazdasági rendszerben, a reprodukció lehet egy „biztos pont". A roma közösségeken belül a gyermekvállalás egy valódi áldás a legtöbb esetben, és egyben a felnőtté válás egy fontos része is. A roma fiataloknak ez egy természetes folyamat, és bár valóban nem minden esetben ugyanarról a családtervezési folyamatról beszélhetünk, mint a többségi társadalom esetében, gyermekeiket nagy szeretettel és odaadással várják, és nevelik. A roma nők anyasága tehát éppen olyan értéket hordoz, mint bárki másé, fontos azonban, hogy az összetett hátrányos helyzetből adódó gátakat hidakká formáljuk. Ne az előítéletek mentén gondolkodjunk a romák gyermekvállalásáról, és végképp ne hangoztassuk kinek, hány gyereket kellene vállalnia. Segítsünk abban, hogy minden fiatal roma nőhöz és férfihoz is eljussanak a naprakész és pontos információk a szexuális és reproduktív egészséggel és jogokkal kapcsolatban, és így felelősebb, határozottabb döntéseket hozhassanak a testükről és végső soron az életükről. És ne féljünk kérdezni. Hallgattassék meg a másik fél is, tartja a mondás, kérdezzük meg a roma nőket, férfiakat, fiatalokat és időseket, mit gondolnak és éreznek ők valójában.

Phenav tuke[53]
Roma nők vallomásai, „amikről senkivel nem beszélünk"

Balogh Marianna

Bevezető

> *„Ha pedig a föld le fog szakadni, én azt a gyereket akkor is megszülöm. És visszamentem és megszültem."*

Ez a kutatás nekem egyfajta visszaemlékezés is volt életem egy meghatározó szakaszára, ugyanis roma nőként, anyaként volt szerencsém (ha nevezhetjük annak) szülészeti-nőgyógyászati osztályon dolgozni, így mindkét szemszögből – az egészségügyi dolgozók és a szülő nők szemszögéből is – megtapasztalhattam a szülés alatt átélt eseményeket. Igaz, csak később, de végül rájöttem, hogy nagy mértékben hozzájárult ez az 5 év, és a szülészeti osztályon szerzett sokszor traumatikus tapasztalatom ahhoz, hogy most roma aktivistaként dolgozom, és állok ki elsősorban a roma nők jogaiért, illetve segítem őket egészségügyi ellátórendszerben megélt sérelmeik feldolgozásában, kezelésében.

Tapasztalatból merem kijelenteni, hogy a roma nők – többek között a kultúránkból adódó gátlások, roma társadalmunk által ránk erőltetett viselkedési normák miatt – nagyon ritkán beszélnek személyes, nőiségükhöz kapcsolódó témákról, még bizalmas női körökben is. Sokszor inkább a „tudatlanságot" választjuk, mint hogy megszégyenüljünk roma társaink előtt, ugyanakkor később sopánkodva ismerjük el azt a tényt, hogy: „milyen jó lett vóna, ha valaki ezt nekem elmongya annak idején". Ezért is kiemelten fontos, hogy kutatásunk során a várandósság, szülés és gyermekágyas időszak tapasztalatairól is megoszthatták élményeiket az általunk megkérdezett nők.

Roma származású gyermekorvosi asszisztensként sokszor elveszettnek érzem magam a romák és az egészségügyi ellátórendszer kapcsolatából kinőtt erdő sűrűjében, ugyanis egyszerre vagyok mindkét oldalon, ami sokszor mégis olyan érzést kelt bennem, hogy nem is igazán tartozom sehová. Nagyon nehéz racionális döntéseket hozni

53 Elmondom neked

az érzelmi és a társadalmi érintettség miatt, de úgy gondolom holtáig tanul az ember, és nem véletlen, hogy ott vagyok, ahol vagyok.

A következőkben szeretném bemutatni kutatásom témáját, a roma nők szülés körüli tapasztalatait, az általam megkérdezett nők elmondásai, saját tapasztalataim, valamint a rendelkezésünkre álló szakirodalmak, eddig elvégzett kutatási munkák alapján. Az együtt töltött idő alatt sok nővel nagyon érzékeny területeket érintettünk, sokszor nagyon mélyen, ami egyfajta érzelmi hullámvasútra ültetett fel minket, melyen közösen utaztunk végig. Sokat sírtunk, sokat nevettünk, ami egy életre szóló élmény marad számomra, és elmondásuk szerint számukra is.

Roma nők a közösség és az egészségügy határán

> *„Nekem ő volt a példakép egyébként, anyukám, így láttam, hogy hogy nevel bennünket, meg próbál bennünket tényleg mindig a jóra nevelni, és valahogy ez bennem maradt, és azt mondtam, hogy ha én is majd egyszer anya leszek, én is ilyen anyuka leszek, mint amilyen te vagy."*

A roma lányok példaképe általában az a női személy, aki neveli őket, gondoskodik róluk. Ez általában az anya, de a többgenerációs együttélés miatt lehet akár a nagymama, vagy nagynéni, nagyobb lánytestvér is, hiszen a szerepek nem feltétlen úgy alakulnak egy roma családban, mint a többségi társadalomban jellemző családmodellben (anya-apa-gyermek). Azért mindenképpen női személy, mert a kultúrából adódó gátlások miatt a lányok néha még édesanyjukkal, női ismerőseikkel, rokonaikkal sem, édesapjukkal pedig pláne nem beszélnek intim, női, vagy érzelmes témákról.

> *„Látni láttam, mert volt sok példa előttem, ott voltak a nővéreim.* [...] *Maga az a nevelés, hogy hogy kell a gyereket ápolni, meg gondozni. Már ezeket tudtam. Hiába voltam kicsi, hát Anikót meg Norbit én neveltem fel, meg Malvinát* [testvérei] *teljesen."*

Az anyák támogatják, segítik lányaikat, a fiatal anyákat, s a felmenőiktől, példaképeiktől tanult minták egyfajta utat mutatnak számukra. Minden anya a legjobbat szeretné a gyermeke számára, és a legjobb az, ami biztonságos. Biztonságos pedig az, amit ismerünk, amit mi magunk már megtapasztaltunk, átéltünk.

A példaképek mindamellett, hogy támogatást nyújtanak a fiatal, adott esteben tanácstalan lányoknak, anyáknak, sajnos sok esetben, természetesen nem szándékosan, de mégis negatív hatást gyakorolhatnak bizonyos élethelyzetek során. Ha visszagondolunk a húsz, huszonöt évvel ezelőtti világra, láthatjuk, hogy a körülöttünk

lévő dolgok, mindennapok mennyit változtak, akár az egészségügyet, akár bármilyen más területet veszünk alapul. Nem meglepő tehát, hogy az idősebb generációtól érkező, az ő tapasztalataikon alapuló tanácsok ma már nem mindig megfelelőek. Ennek ellenére a példaképek jelentős szerepet töltenek be mind az anya, mind pedig a lány életében.

> *„Tudtam, mit hogy kell csinálni, ha meg nem, anya segített, nagyon sok mindenben segített.* [...] *Mindent megtanultam tőlük, hogy hogyan kell anyává válni, az életet, hogy hogyan kell beosztani a pénzt, hogy hogyan kell megtervezni az életet, beosztani, vásárolni, hogyan kell spórolni. Mindent meg kellett tanulnom.* [...] *Figyelj, hát az én környezetemben mindenki szült több gyereket is, mindegyiknek 5-6 gyereke van, úgyhogy én erről mindent tudtam, amit kell.* [...] *Belecsöppensz, aztán nem úgy van, ahogy te elgondolod, mert mikor anyu, meg apu, meg a család, mindenki segít, az nem olyan, de mikor egyedül maradsz, és akkor neked kell megtanulni, az már egy kicsit komolyabb téma, na és akkor igen, hát muszáj, muszáj, hogy megtanuld az életet."*

> *„Ugye anyu mondta, hogy költözzünk nála, mert régen mi volt a szokás, megszült a lány, költözzön haza, mert ott mindent segítek."*

A roma társadalom szemléletmódját jelentős mértékben meghatározza az idősebb emberek irányába mutatott tisztelet. Ez jelentős szerepet tölt be mindennapjainkban, életünk minden momentumánál. Ennek alapján evidencia az, hogy egy olyan fontos esemény során, mint a gyermekáldás, anyáink, nagyanyáink szava a mérvadó, iránymutató számunkra. Ez azonban részben hasznos csupán, mert a feléjük fordított mindenen túlmenő bizalom felülírhatja, megkérdőjelezheti a modern orvoslás kezelési módjait, ezáltal szükségtelen kockázatnak kitéve saját magunk és gyermekünk egészségét, konfliktushelyzetet kialakítva az orvossal, egészségügyi személyzettel. Ennek kialakulásában – és napjainkban is ilyen nagy mértékű fennállásában – azonban jelentős szerepet játszik az egészségüggyel szemben fennálló bizalmatlanság az ellátások során szerzett negatív tapasztalatok, élmények miatt.

A roma emberek egy része az orvos megjelenését összeköti a halál, a félelem gondolatával. Ezt kiegészítik az egészségügyi ellátások során szerzett negatív tapasztalataik, szüleik, ismerőseik negatív tapasztalatai. Mindezek mellé társul még a szociális helyzetből adódó alulinformáltság, ismerethiány, és végül megkoronázza az egészségügyi ellátórendszer részéről tanúsított barátságtalan, negatív, sok esetben rasszista viselkedés. Mindezek eredménye egy örök életre szóló negatív vélemény, melyet továbbadnak ismerőseiknek, rokonaiknak, barátaiknak, gyermekeiknek, és kezdődik a körforgás elölről.

Személyes véleményem, élet- és munkatapasztalatom alapján elmondhatom, hogy a többségi társadalom és a romák közti problémák, kialakult konfliktushelyzetek jelentős részének okozója a kommunikáció hiánya, vagy nem megfelelő minősége, valamint a dezinformációk, melyekből bőségesen akad mindkét csoport tarsolyában a másik félre vonatkoztatva. A felek nem értik meg egymást, elbeszélnek egymás mellett, ezzel problémát problémára halmozva, mely kellemetlenséget, nehézségeket, sok esetben pedig akár traumát is okozhat a konfliktusban részesülő felek számára. A 21. században, ebben a modernizált világban számomra hihetetlen felismerés az, hogy mennyire nincsenek megfelelően kiépülve az emberek közti kommunikációs csatornák.

Roma kultúránk alapvetően egy nagyon misztikus, hagyományokkal, hiedelmekkel, idősek által elmesélt történetekkel teli életforma. Hasonlóképpen van ez a szüléssel, várandóssággal, gyermekágyas időszakkal kapcsolatban is.

Kutatási munkám során azt tapasztaltam, hogy a roma kultúrában még mindig nagy szerepet tölt be a hiedelem, a babona – akár a modernkori orvoslás vívmányaival szemben is. A mai cigány nők is széles körben alkalmazzák a várandósság vagy a szülés és a gyermekágyas időszak alatt a régi praktikákat, időseink által ismert, elfogadott és megtanított tevékenységeket.

> *„Meg kell fogadni mindig a szülő szavát. Ne térjenek le a helyes útról, ne fogadják el azt, amit most tanít ez a világ."*

A megkérdezett roma nők mindegyike azt mondta, hogy nem járt nőgyógyásznál, csak mikor az első várandóssága esedékessé vált (kivételt képeznek azon esetek, mikor valamilyen nőgyógyászati probléma merült fel már gyermekkorban), és gyermekét sem szándékozik nőgyógyászhoz vinni, amíg nincsen valamilyen egészségügyi problémája, vagy esetleg nem lesz terhes.

Ennek egyik oka, hogy a roma kultúra babonái szerint a nőgyógyászati vizsgálat során a lány elveszíti a szüzességét, ezért „nem helyénvaló" egy lánynak csak spontán, például nőgyógyászati szűrés kapcsán nőgyógyászhoz menni. Valószínűleg nagy mértékben közrejátszik ebben az is, hogy a magyar nőgyógyászok jelentős része férfi.

> *„Maga az a szék, amibe bele kellett ülni, hát az nekem nagyon furcsa volt, hogy így ki kellett rakni a lábakat, főleg hogy férfi volt az orvos."*

Szülészeten végzett munkám során is azt tapasztaltam, hogy a tehetősebb roma családok, akik megengedhetik maguknak a magánorvosi ellátást, szinte mindig egy női nőgyógyászt preferálnak, akikből pedig viszonylag kevés van ma Magyarországon.

Roma nőként a kultúra erőteljes berögződését teljes mértékben megértem, és átérzem, ugyanakkor egészségügyi szakemberként sokszor elszomorít, hogy számtalan esetben ezzel megnehezíthetik saját életüket. Remek példa erre a fiatal, még szűz roma lányoknál a tampon használatának mellőzése. Megrögződésük, hogy a tampon használatával elveszítik a lányok szüzességüket. Ez például egy olyan hiedelem, amiről egy roma lány, vagy anya véleményét megváltoztatni nagyon nehéz feladat.[54]

Interjúalanyaink különböző településekről, különböző szociális- és társadalmi körülmények közül érkező roma nők voltak, ennek ellenére nagyon kevés volt azon nők száma, akik ne számoltak volna be szülészeti- vagy nőgyógyászati vizsgálataik, kezeléseik, ellátásaik során szerzett negatív tapasztalataikról. Leggyakrabban a közöny, a nemtörődöm viselkedés volt említve, de több nő számolt be megkülönböztető, rasszista szóbeli bántalmazásról is. És sajnos nem állhatunk meg a szóbeli bántalmazásnál, mert sok nő mesélt traumatikus, fizikai fájdalmat okozó, erőszakos viselkedésről az egészségügyi személyzet részéről. A roma nők tapasztalatait, munkám során szerzett saját megéléseimmel sajnos alátámaszthatom. Igenis jelentős mértékben jelen van a szülészeti ellátórendszerben is a származásból adódó megkülönböztetés, a rasszizmus. Ez egy rendkívül szomorú tény, tekintve, hogy ártatlan életekről, életet adó, szülő nőkről és pici, újszülött gyermekekről van szó, akik éppen hogy megérkeznek erre a világra, és bár nem érzékelik még, máris tapasztalatot szereznek a származásból, rasszból adódó negatív viselkedésformákról. Az egészségügyi ellátórendszer részéről pedig ez egy hatalmas felelőtlenség, ugyanis munkájuk nem megfelelő minősége meghatározó tényező lehet a nő, a gyermek és így az egész család későbbi életminőségére.

Az egészségügyi rendszerben a roma nőkre, mint felelőtlenül gyermeket vállaló, „halomra szülő gépezetre" tekintenek, és ezt a negatív sztereotípiát kivetítik minden roma nőtársunkra, és sajnos újszülött gyermekeinkre is egyaránt. Ha egészségügyi ellátásra kerül sor, első körben minden cigány nőnek „bizonyítania" kell olyan alapvető dolgokat, mint hogy igenis van saját elképzelése életéről, tudatosan tervezte gyermekvállalását, tud megfelelően kommunikálni, teljesíti az orvos utasításait ugyanúgy, mint nem roma nőtársai, ahhoz, hogy megfelelő minőségű ellátásban, megfelelő minőségű kommunikációban részesüljön. Ez számomra elkeserítő és felháborító felismerés volt.

54 Szüzességmítosz, lásd: 19. oldal

Korai gyermekvállalás és a szexuális edukáció hiánya

„A zártabb, hagyományosabb, elsősorban roma közösségekben a házasélet korai megkezdése a mai napig elfogadott és elterjedt: a fiatalok akár már 15 éves korukban 'összeházasodnak', a hamar megfogant első gyermeket megtartják, és a nagycsalád segítségével nevelik fel. A gyermekvállalás, a gyermeknevelés, a fiatal nő anyává válása közös családi ügy, ezen belül elsősorban a nők ügye" (EMMA Egyesület 2016, 7). Az általunk megkérdezett 48 interjúalany közül 40 arról nyilatkozott, hogy fiatalon, 18 éves kora körül szülte meg első gyermekét.

Munkám és mindennapi életem során szerzett személyes tapasztalataim alapján azt mondhatom, hogy nagy szerepet játszik a kultúra és a hagyomány a roma nők/lányok korai gyermekvállalásában. Ennek több oka is van, kiemelném viszont, hogy esetenként nem magával a korai fogantatással kapcsolatban van a legnagyobb hatása, hanem a már megfogant gyermek megtartásával.

A cigány családok legnagyobb értéke, legféltettebb kincse a gyermek. Mindezek mellett a romák egy része rendkívül istenfélő és vallásos közösséget alkot, ezáltal bűnnek, helytelen, etikátlan cselekedetnek tekintik a már megfogant terhesség megszakítását. Mindezek mellett a roma anyák (és a roma apák is) sokszor nehezen élik meg azt, hogy tudomást szereznek arról, hogy lánygyermekük szexuális kapcsolatot létesített. Ezen tényezők együttesen egy felfokozott érzelmi állapotot hoznak létre, mely során olyan döntések születnek (főként a szülők döntései), melyek nem feltétlenül jól átgondoltak a várandós lányok jövőjét tekintve.

A roma kultúrában még a mai napig fontos szerepet tölt be a lánygyermekek érintetlensége, emiatt a leginkább tabuként kezelt kérdéskör a szexuális együttlét és a fogamzásgátlás. Az anyák általában nem beszélnek lányaikkal ezekről a témákról, mert tisztességtelennek, nem illőnek tartják. Úgy gondolják, ha nem tudnak róla gyermekeik, nem is fogja érdekelni őket, a felvilágosítással csak felhívnák a figyelmüket a témára. Emiatt a cigány lányok csak saját magukra hagyatkozva, tapasztalat alapján szerzik meg ismereteiket. Ez a gondolatmenet pedig generációról generációra megy tovább.

> *„Ilyenekről nem beszélgetünk a szüleinkkel."*
>
> *„Na, cigányoknál tabutéma, nem beszéltünk ilyenekről, nem."*
>
> *„Mert ez nálunk, ez tabu volt, ez nálunk szégyen lett volna, hogyha mondjuk, én például ilyet kérdezek a szüleimtől. Abban az időben mi ilyesmit nem mertünk megkérdezni."*

„Nem. A kislánnyal nem, még erről nem meséltem, nem mondtam neki."

„Igazából nem igazán beszéltem róla senkinek."

„Én mindig nagyon szégyelltem magam, ez nem olyan téma, amiről az ember mer beszélni."

„Ez romáknál, szülőktől, szexuális dolgokról nem nagyon szeretnek beszélni, nagyon ritka, hogy felvilágosítja a gyermekét."

A cigány kultúrában sokszor tabuként kezelik a szexuális felvilágosítás témakörét, a gyermekek ezáltal csupán annyi információval rendelkeznek a témával kapcsolatban, amennyit saját tapasztalatukból szereznek. A felvilágosítás hiánya miatt pedig nyilván sokkal gyakoribb lehet a nem kívánt terhességek kialakulása. A kultúra, a hagyományok – és olyan tévhitek, mint hogyha az első terhességet elvetetik, nem lehet többet gyerekük – miatt a már megfogant terhesség sok esetben nem megszakítható, így azt cigány nőként (mert hogy a szexuális együttlét után már nem lány, hanem nő) kötelessége kihordani és felnevelni. Meg kell itt említeni természetesen azt is, hogy mindez nem csupán a szülők erőltetéséből fakad, a fiatal nők maguk is szeretnék megtartani a magzatot. S habár a fogantatás nem „tudatosan" történt, a nők nagy része örül az új életnek, és várja, hogy anya lehessen. Sok esetben ez azért is lehet így, mert az idősebb nők körében is azt látják, hogy fő feladatuk az anyaság, a gyereknevelés, ami egyfajta példa számukra az életük tervezésével kapcsolatban.

Az interjúk során számos roma nő számolt be arról, hogy az oktatási rendszeren keresztül tájékozódott a gyermekvállalásról, fogamzásgátlási módszerekről, így sokkal tájékozottabban tudta elkezdeni szexuális életét. Az oktatási rendszer aktív bevonása, felelősségvállalása nagy segítség lehetne a szexuális edukáció terén. Jelenleg azonban az iskolákban egyre ritkábban zajlik szexuális felvilágosítás, tájékoztatás, ami nagy mértékben hozzájárul a gyermekek tájékozatlanságához. Nagyobb tudással, tájékozottsággal hatékonyabban alkalmazhatnák a roma lányok/nők is a pozitív és negatív családtervezés lehetőségeit[55].

55 A családtervezés a születés szabályozását, a terhesség vállalásának időzítését jelenti. Pozitív családtervezésről beszélünk, amikor a teherbeesés létrejöttét segítjük, s negatív családtervezésről, amikor különböző fogamzásgátló eljárások, eszközök alkalmazásával megakadályozzuk a teherbeesést.

Roma nők élménye a várandósságukról

Az interjúban részt vevő nők közül többen úgy nyilatkoztak az első várandósságukról, mint egy jó élményről, akár egy csoda megéléséről. Csodálkozva szemlélték testük változásait, érezték gyermekük első mozdulatait.

Általában véve a megkérdezettek köréről elmondható, hogy azzal a férfival kezdik el a családalapítást, akivel az első szexuális együttlétet élik meg. Ez a személy pedig általában az első gyermekkori szerelmük. Az első szerelmi élmény a lányok életében rendkívül heves és nagy érzelmekkel járó folyamat. Abban az esetben pedig, ha gyermek is születik a szerelmi beteljesülésből, egy kisgyermekkortól elképzelt mesevilág kel életre a cigány lányok számára.

> *„Ez az anyaság olyan volt, hogy ezt nem lehetett leírni. Vártuk minden hónapban, hogy nő a hasam, hogy most fiú lesz, vagy lány lesz, izgatottan vártuk, és így készültünk fel folyamatosan."*

> *„Jól éreztem vele magamat. Igaz, hogy bekerültem vele a kórházba, ott feküdtem vele két hétig bent, terhesség alatt, de jó, jó volt."*

> *„Az egész terhességem nagyon-nagyon könnyű volt. Nem éreztem azt, hogy nekem fájna valami. […] Nagyon örültek neki. Tehát mind a két részről első unoka, örültek neki nagyon, meg úgy az ismerősök, barátok, családtag, mindenki örült neki. Szerintem ennek mindenki örül."*

> *„A várandósság az egy gyönyörű dolog. […] Hát olyan szép kerek a hasam, olyan szépen gömbölyödök, tudod, ahogy rugdos, ahogy mocorog, és akkor te beszélsz neki, és olyan, mintha válaszolna. Hallja a hangodat, de nem tud válaszolni, de viszont rugdos, forgolódzik, és érzed azt, hogy egy élet van benned. Én imádom amúgy."*

A szép megélések mellett sajnos azonban megjelennek a negatív tapasztalatok is. Ezek viszont általában nem a személyes megélésekhez, hanem az egészségügyi rendszerhez kötődnek. Korábban már beszéltem róla, hogy a roma nők jelentősen nagy részénél az első nőgyógyászati vizsgálati élmények megszerzése a várandósságuk megállapításával egy időpontra esik. Ez fokozottan traumatikus lehet számukra, mert egyrészt nem tudják mi vár rájuk (nem kapnak róla előtte semmilyen információt), másrészt már nem csak saját maguk miatt aggódnak, hanem gyermekük miatt is[56]. Így hatványozott aggodalmakkal, félelmekkel telve vágnak bele az ismeretlenbe,

56 Roma hiedelem, hogy ha megvizsgál a nőgyógyász, attól elmehet a gyermek.

mikor elindulnak első nőgyógyászati vizsgálatukra. Mindez, ha nem lenne elég, hozzátevődik még az egészségügyi ellátó személyzet rasszista, megkülönböztető, flegmatikus és lekezelő viselkedése. Voltak olyan megkérdezettek is, akiknek valódi jogsértő magatartást, gyermekük életének veszélyeztetését kellett megélniük csupán roma származásuk, identitásuk miatt.

> *„Engem szó szerint leordibáltak, sose fogom elfelejteni, akkor mondták meg, hogy Zsoltikával 8 hetes terhes vagyok.* […] *És meghallották, hogy fiatal vagyok, és ráadásul, hogy roma. Ez a kettő egyben."*

> *„Úgy tett, hogy mit keresek én itt mocskos cigánynő, kislány létemre?! Már azonnal vetessem el ezt a gyereket, és nem kell magának megtartania. Mi jogon szülök én 15-16 évesen egy gyereket?! Maga fel tudja ezt nevelni?! Ez volt a vizsgálaton. És olyan szinten durva volt, hogy szinte véreztem már a vizsgálat után is. És három napig vérzéscsillapítótól, betéttől kezdve mindent használnom kellett, mert olyan szinten pocsékolta meg az embert, hogy azt hittem, hogy nem jövök ki onnan élve."*

Roma nők megélései a szülésükkel kapcsolatban

„A nők alapvető emberi joga, hogy […] megőrizhessék a szexuális és a reprodukciós egészséggel kapcsolatos egészségüket, kényszertől, erőszaktól és megkülönböztetéstől mentesen élhessenek vele, és kontrolálhassák azt" (EMMA Egyesület 2015, 4). A szülés egy természetes folyamat, nem betegség vagy kórság. Minden nőnek, így minden roma nőnek is alapvető joga lenne, hogy szülését zavartalanul és háborítatlanul élhesse meg.

A szülés egy nő életének jelentős mérföldköve. Véleményem szerint akkor tud a szülő nő aktív részese lenni saját szülésének, ha ezalatt végig önmaga maradhat, s ha segítséggel, támogatással maga irányíthatja a történéseket. Ezzel szemben a megkérdezett roma nők abszolút nem úgy írják le szüléseiket, mint egy általuk kontrollált folyamatot, sokkal inkább rossz értelemben vett katartikus, mihamarabb elfelejtendő traumaként élték meg azt. A saját testünk feletti irányítás elvesztése egy olyan kontrollvesztett állapotot idéz elő, mely során elveszítjük ítélőképességünket, így megfosztódván a szülés élményként való megélésétől. „A 20. században tért hódító technokrata orvosi szemlélet általánossá és normává válásának egyik negatív következménye az volt, hogy a nőktől elvette a szülés feletti kontroll lehetőségét" (EMMA Egyesület 2015, 8).

A háborítatlan szülés, mint álom szülés mondhatjuk úgy „nagy divat" napjainkban. A nők többsége úgy véli, a szülés egy természetes folyamat, ami fájdalommal jár, de a fájdalom megélése, átvészelése, a szülésre való tudatos felkészülés segítségével pozitív élményként élhetik meg gyermekük világrajöttét. Ezzel szemben a roma kultúrában a szülés „jó" megélése nem kap nagy jelentőséget, inkább a gyermekágyas időszakra fektetik a hangsúlyt, mondván: a gyermek megszületése kompenzál a szülés alatt elszenvedett fájdalmakért, az átélt szenvedésért.

Interjúalanyaink ritka esetekben számoltak be olyan szülésélményről, ami a háborítatlan szülés fogalmát képviselné, vagy a szülést, mint egy pozitív csendéletet festené meg. Az interjúk során megkérdezett anyák véleménye, tapasztalata megoszlik a szülésélmények tekintetében. Az első szülésről az interjú során megkérdezett 48 nő közül 44 nyilatkozott úgy mint rossz élményről.

> *„Nem tudja az ember, hogy mit vár, csak tudja, hogy szeretné, de fogalma sincs, hogy milyen."*
>
> *„Hát igen, az első az katasztrófa volt."*
>
> *„Jaj, hát az első, ugye azért, mert nem tudtam, mire számítsak, és nem is gondoltam volna, hogy ez ennyire fájdalmas, tényleg."*

A kutatási munka során a kérdésekre válaszolók közül kevés olyan cigány nő volt, aki úgy ment szülni, hogy volt akár egy kis sejtése is arról, hogy mi fog vele történni. Mi a normális? Mi nem az? Milyen természetes folyamatokkal, tünetekkel, panaszokkal jár egy szülés? Milyen lehetőségei vannak a fájdalma csillapítására? „Az ismeretlentől való félelem egy részről természetes, azonban leküzdhető, de legalábbis megszelídíthető lenne, ha az ellátórendszer jobban törekedne rá, hogy információkat akarjon megosztani a nőkkel, ha nem az idősebb női családtagoktól kellene tudakolni a szülés körüli teendők, folyamatok és történések mikéntjeit" (Balogh-Szabó 2023, 90).

Nyilván genetikából, és az egyes eseti körülményekből adódóan van, aki könnyebben, van, aki nehezebben szüli meg gyermekét, ennek ellenére egyetlen nőnek sem szabadna traumatikus élményekkel távoznia a szülőszobáról. A 48 interjúalany közül 39 nő nyilatkozott úgy, hogy traumaként élte meg első gyermeke megszületését. Legtöbben ismerethiányból adódó elveszettségről, félelemről számoltak be, mikor első szülésélményeikről kérdeztük őket. „És habár a jól informáltság önmagában nem biztosíték arra, hogy minden rendben zajlik, minden nőnek joga van tudni, hogy mi történik vele és a kisbabájával a szülés során. Ha viszont ezt a jogot elveszik tőlük, nem tájékoztatják őket, akkor az ismeretlentől való félelem az, ami átitatja a legtöbb nő gondolatait, kiváltképp az első gyermekük születésekor" (Balogh-Szabó 2023, 91).

Mindezek mellett voltak olyan nők is, akik konkrét szülészeti erőszakot meséltek el szülésélményeik elbeszélése során, és a legelkeserítőbb felismerés az volt számomra, hogy nem is tudtak róla, hogy szülészeti erőszak áldozatává váltak. Sokan arról nyilatkoztak, hogy ezt mindenképp ki kellett bírniuk, mert anyaként kötelességük, valamint azt mondták, gyermekük világra jötte kompenzálta őket az átélt szörnyűségekért.

„Nagyon komoly volt, és azt mondtam, hogy én ide még egyszer nem jövök."

„Még egy év múlva is éreztem a nyomát, meg a heget, meg hogy érzékeny, meg hogy fáj, amikor pisilek, meg minden."

„Sokan úgy bánnak [velünk], *mint a kutyákkal."*

„Az orvos a könyökével tolta a hasamból ki a gyereket, mert nem volt erőm, hogy én megszüljem. És a bordámat úgy megnyomta, hogy nem tudtam levegőt venni hetekig."

„Olyan magalázónak éreztem azt, hogy ők így bántak, hogy ők így beszéltek velem."

„Úgy voltam vele, ha ők így beszélnek velem, én szerettem volna minél hamarabb túl lenni rajta. […] *Legelőször 18 évesen szültem, elég fiatalon, és az akkori orvos azt mondta, hogy biztos, hogy diszkóban lett megcsinálva a gyermekem, és mondtam, hogy nem, ennek a gyereknek igenis van apja, és lesz anyja* […]. *És ő ezt vágta hozzám, hogy márpedig ezt a kislányt biztos, hogy diszkóban csinálták."*

„Mikor hazamentem, akkor persze szenvedtem, meg mosogattam magam, meg idegesített, hogy ott alul mi az a nagy seb, meg miért fáj ennyire, meg minden, szóval hónapokig borzalom volt. Borzalom. De olyan kínokat éltem át, hogy ezt nem is tudom elmondani. Annyira bekábítottak, hogy én jóformán semmire nem is emlékszem, csak a nagy fájdalomra."

Sok roma nő számolt be nekünk arról is, hogy magára hagyták szülése során, illetve hogy nem kapott megfelelő felvilágosítást arról, hogy éppen mi fog történni vele, milyen vizsgálatot végeznek rajta, mire számíthat, emiatt kétségbeesve és félelemmel telve tűrte végig az egyes vizsgálatokat, beavatkozásokat.

„Megszültem, ott rendbe tettek, utána másnap rám néztek, ennyi. Mikor a varratszedés volt, kiszedték a varratot, viszontlátás."

„Volt olyan orvos is, aki egyedül bent hagyott a szobában, és akkor szüljél meg magadtól, ahogy tudsz. És addig egyáltalán nem is jöttek hozzám, míg a kisbabának nem látták a fejét."

„Jött az orvos valamivel, ki akart engem valami vassal tágítani."

„Máris beinjekcióztak, benyugtatóztak, még csak el se tudtam búcsúzni a gyerektől, elvitték tőlem a gyereket. És engem nem engedtek utána, csak akkor, amikor már kiszedték a varratot. Tehát én ott voltam még három napig, a gyerekem meg egyedül a kórházban, a csecsemőosztályon. Úgyhogy ez valami rémálom volt."

„Nem hitték el, hogy nekem az nagyon fáj."

„Az első az katasztrófa volt. Tizenhét órát vajúdtam az elsővel. Igenis hagyták. Pedig már sem bennem nem volt erő, sem a babában."

„A fájdalom az kegyetlen, kegyetlen egy szülési fájdalom. Olyan, mintha egyszerre eltörne az összes csontod, olyan érzés."

A szülészeti erőszak sajnos mindennaposan jelenlévő, alattomosan megbúvó (a nők az esetek többségében csak azután szereznek róla tudomást, hogy átélték) cselekmény a szülészeti ellátás során. „Minden olyan beavatkozás és bánásmód, mely a szülő nő beleegyezése (gyakran tudta) nélkül, illetve akarata ellenére történik vele vagy újszülöttjével, a szülészeti ellátás bármely szakaszában, ideértve a várandósgondozást, a szülés folyamatát és a gyermekágyas időszakot is. Az emberi méltóság, a betegjogok, a szülő nő önrendelkezési jogának megsértése hatalmi pozícióból" (Garai 2016, 1, Emma Egyesület 2023, 39).

Fontosnak tartom leszögezni, hogy a szülészeti erőszak kapcsán nem csupán a roma nőkre specializálódott negatívumokról beszélünk, hisz több hazai és nemzetközi szakirodalommal, kutatással, felszólalással találkozhatunk – akár az internetes böngészőben is – arról, hogy ez egy országhatárokon átívelő, az egészségügyi rendszert rendszerszinten érintő probléma. A roma nők tekintetében mégis ki merem jelenteni, hogy a jelenség hatványozottan van jelen a szülésük alatti egészségügyi ellátásuk során, amit a jelenlegi kutatás eredményei is alátámasztanak. Mindez pedig azt jelenti, hogy a magasan iskolázott orvosi diplomával rendelkező személyek részéről – akik alapvetően a szülő nő és a megszületendő gyermek életéért, egészségéért vannak jelen – nem alapvető, hogy maximális tudásukkal, érzékenységgel, illetve személyes véleményüket a beteg etnikai hovatartozásával – vagy más megkülönböztető jegyére vonatkozóan – kapcsolatosan félre téve lássanak el egy szülő nőt és gyermekét. Mindemellett az egészségügyi ellátáshoz való jog minden embert ugyanúgy,

ugyanolyan szinten illet meg, amit az 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről is megfogalmaz: „7 § (1) Minden betegnek joga van – jogszabályban meghatározott keretek között – az egészségi állapota által indokolt, megfelelő, folyamatosan hozzáférhető és az egyenlő bánásmód követelményének megfelelő egészségügyi ellátáshoz".[57]

A szülő nők egyetemes jogai[58]

1. Minden nőnek joga van az erőszakmentes élethez, és hogy megfelelő bánásmódban részesüljön.
2. Minden nőnek joga van az információhoz, az informált döntéshez (beleegyezéshez, visszautasításhoz), hogy döntését tiszteletben tartsák, beleértve azt is, hogy kik legyenek jelen a szülésénél.
3. Minden nőnek joga van a magánélethez, és személyes adatai védelméhez.
4. Minden nőnek joga van az emberi méltósághoz, és a tiszteletteljes bánásmódhoz.
5. Minden nőnek joga van az egyenlő, megkülönböztetéstől mentes, méltányos ellátáshoz.
6. Minden nőnek joga van ahhoz, hogy hozzáférjen az egészségügyi ellátáshoz, és hogy a lehető legjobb egészségben éljen.
7. Minden nőnek joga van a szabadsághoz, a függetlenséghez, az önrendelkezéshez, és hogy a testét érintő kérdésekben kényszertől mentesen dönthessen.

„A szülészeti ellátás jelenlegi formájában a nők többsége kiszolgáltatott helyzetben van. A különböző hátrányos helyzetű csoportokhoz tartozó nőket azonban a rendszerből fakadó negatív hatások halmozottan érinthetik, amelyet gyenge érdekképviseleti lehetőségeik tovább súlyosbíthatnak" (Emma Egyesület 2015, 3).

Gondoljunk csak bele mit élhet át egy cigány közösségből érkező, 15-16 éves lány a teljes tudatlanság homályában, fájdalmak közepette, egy ilyen kiszolgáltatott helyzetben, egy mesterséges kórházi közegben, teljesen egyedül, olyan emberekkel körülvéve, akik abszolút nem mutatnak támogató vagy segítő viselkedést irányába,

57 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről: Eütv. – 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről - Hatályos Jogszabályok Gyűjteménye

58 In.: Emma Egyesület (2015): Tudnak-e szülni a magyar nők? https://emmaegyesulet.hu/wp-content/uploads/2025/03/10_EMMA_kiadvany_Tudnakeszulniamagyarnok.pdf#asenha_ep

sőt, miközben tudatában van annak, hogy ezeken az embereken múlik a saját és gyermeke élete. Erre az állapotra azt gondolom a legmegfelelőbb kifejezés az agónia[59]. Holott a szülésnek, egy új élet világra jövetelének nem ilyen szerepet gondolna az ember lánya.

A megfelelő minőségű egészségügyi ellátáshoz való jog mindenkinek alapvető joga. A rassz, a nem vagy a társadalmi hovatartozás nem lenne szabad, hogy meghatározó tényező legyen egy ember, egy nő egészségügyi ellátása során. Amennyiben ez mégis így van, az az adott ellátó szakember és intézmény – illetve az ország, amelyben létezik – jelleméről, szociokulturális szintjéről tesz tanúbizonyságot.

Roma nők megélései a gyermekágyas időszakról

> *„Boldog voltam, rendben voltam, megviselt természetesen, de örültem a gyermekemnek, és ez átsegített a nehézségeken."*

Roma nők körében nem sokszor hallani, a többségi társadalom nőtagjait jelentős mértékben érintő, szülés utáni depresszió jelenlétéről. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy nincs is jelen a roma társadalom nőtagjainál. Sokkal inkább merem azt állítani, hogy a szexuális témákhoz hasonlóan ezt is tabuként kezelik, vagy információ hiányában, ha érzik is, hogy valami nem stimmel velük, nem tudják, hogy ez „normális", ezért inkább eltitkolják, nehogy megbélyegezze őket a közösség. Mert azt gondolják, hogy egy valamire való cigány nő, egy újdonsült anya nem engedheti meg magának azt, hogy saját igényeit, szükségleteit a gyermeke szükségletei elé helyezze.

Ennek ellenére azt gondolom, hogy a szülés utáni depressziót valamilyen mértékben minden megszült nő átéli, ugyanis a szülést követő brutális hormonális változások akarva-akaratlanul is előidéződnek. Egyéni, pszichológiai és lelki adottságok, külső (családi) tényezők határozzák meg azt, hogy ki milyen minőségben éli meg. Roma nők körében a család aktív jelenléte, az erős kulturális identitás, a roma nők társadalmi ranglétrán való alacsony elhelyezkedése miatt nem kap akkora jelentőséget egyéni problémájuk, ennek ellenére számos interjúban részt vevő nő számolt be fizikai fájdalmakról, szülést követő traumák miatti érzelmi hullámvölgyekről, de egyikük sem „nevezte nevén a gyermeket", tehát a szülés utáni depressziót, mint fogalmat nem használják, nem nagyon ismerik, de a szülést követő érzelmi változásokat ők is érzékelik, megélik.

59 Az agónia görög eredetű szó, melynek jelentése harc, küzdelem. Az orvostudományban és a mindennapi nyelvhasználatban ezt a kifejezést leggyakrabban az élet utolsó szakaszának leírására használjuk.

„Nem is mertem, hogy a picit ott hagyják velem, mert féltem, hogy elejtem, elalszok mellette, nem kelek fel a sírásra, nagyon féltem."

„Szerintem én depis voltam, már mikor a fiúval, ugye Gergő [a férje] *elment, és akkor utána egyedül a két gyerekkel, és a fiút nem tudtam lerakni, mindig sírt. Úgyhogy én is ezt gondolom, hogy szerintem utána mikor már én egyedül voltam, depressziós lehettem, mert sokszor elsírtam magam."*

A szülés alatt megélt negatív, traumatikus élmények nagy mértékben meghatározzák a gyermekágyas időszak alatti történéseket. Egy, a szülése során traumatizált nő nem csupán a szülés élményként való megélését veszítheti el, hanem a gyermekágyas időszak történéseit is negatívan, félelmekkel telve élheti át, a trauma okozta káros érzelmi hatások miatt. Ennek eredményeként az anyát a gyermekvállalás egyik legszebb időszakától fosztja meg a szülés alatt átélt trauma. Mindezek mellett a feszült érzelmi hangulat a párkapcsolatra is rányomhatja bélyegét, ami sok esetben visszafordíthatatlan negatív események sorozatát indíthatja el egy újdonsült család életében. „Nagyobb valószínűséggel kerül krízisbe az anya, ha irreálisak az elvárásai magával szemben, ha hiányzik a támogató társas közeg, illetve ha elégedetlen a házasságával, partnerével (Emmanuel et al. 2011). Ezt a krízisállapotot címkézzük a mi nyugati kultúránkban szülés utáni depressziónak" (Tóth 2012, 52).

Szomorú megállapítás volt számomra – bár nem ért meglepetésként –, hogy a gyermekágyas időszak során is rengeteg interjúalany számolt be az egészségügyi ellátórendszer részéről rasszista, megkülönböztető, esetleges nemtörődöm viselkedésről a megszült roma nők és gyermekeik tekintetében. Tehát ez az időszak sem maradt ki a negatív megélésekből, sok esetben még esetleges műhibákra, hiányosságokra is lehetett következtetni az egészségügy részéről. A megkérdezett roma nők úgy számoltak be arról az időszakról, melyet a kórházban kellett tölteniük, hogy alig várták, hogy leteljen, nem érezték magukat biztonságban, ami egy ilyen élethelyzetben alapvetés lenne. Sok roma nő említette a külön „cigány szobát", ahol természetesen csupán „véletlenszerűen" csak romák voltak elhelyezve.

„A szülészeti erőszak a nők elleni erőszak intézményesített formája, amelynek során a nő és gyermeke ártalmas és szükségtelen beavatkozásokat él meg, sérülnek a jogai és a gyermek jogai, nem kap tiszteletteljes bánásmódot, infantilizálódik, nem kapja meg a szükséges információkat vagy a döntés lehetőségét, elválasztják a természetes ritmusától a várandósgondozás és/vagy a szülés/születés során" (EMMA Egyesület 2023, 81). Ezek a sok esetben jogsértő magatartások az esetek mindegyikében a kórház falai között, illetve a megszült nők lelkében mélyen eltemetve maradtak. A mostani szülő generációról sajnos elmondható, hogy már inkább természetesnek veszik a negatív hozzáállást, a rasszista bánásmódot az egészségügyi személyzet ré-

széről, mintsem megbotránkoztatónak vagy egyedinek. Az esetleges felesleges beavatkozásokról, műhibákról pedig sokszor nem is tudnak az információhiány miatt.

> *„Én szóltam, hogy a gyerek nagyon sárga. És akkor dehogyis, anyuka, hát nem sárga. Mondom, dehogyis nem. Ott elkezdtem vitázni velük. Nem, nem sárga, semmi baja a babának. Na pont jöttünk volna másnap haza, azt mondták, nem jöhetünk haza, mert a gyerek besárgult. […] Na úgy volt, hogy másnap megint jövünk haza, de nem engedték haza a kisfiút, mert el volt törve a válla. És ezt is öt nap után vették észre. A kis arca is tényleg tiszta véraláfutásos volt, lila volt, csóró gyermekemnek."*

> *„Azt gondolom, hogy az ember, amikor benne van egy ilyen helyzetben, természetesen érzékeli, hogy ez nem helyes, ez a bánásmód. Amikor lecsengenek a dolgok, hogy egy picit megnyugszik, amikor hazamegy, mondjuk egy szülő nő, akkor ezek előjönnek, hogy mi történt velem, min mentem keresztül. […] Úgy voltam vele, hogy ki kell mondjam, én cigány vagyok, úgysem nekem fognak igazat adni, vagy úgysem mellettem fognak állni, hogy ennek sok értelme nincsen. És akkor így hagytam az egészet."*

Konklúzió

A hagyományok őrzése, az idősek tisztelete a várandósság, a szülés és a gyermekágyas időszak alatt fokozottan jelen van a romák életében, hiszen a roma nők, lányok példaképeik mintája alapján gondoskodnak gyermekükről, élik családi életüket. A megtanult szokásokat, viselkedési formákat kivetítik saját életükre, aszerint élik mindennapjaikat.

A roma kultusz, a berögződött viselkedési normák, szokások, hagyományok napjainkban is első helyen állnak a várandósság, szülés tekintetében, és sok esetben nagyobb jelentőséget ad egy roma nő egy általa ismert, megbízható személynek, mint egy szakembernek. Ennek okai összetettek, de nagy szerepet töltenek be az egészségügyi ellátórendszer részéről tapasztalt negatív élmények.

A romák sok-sok évtizeddel ezelőtti tabu témái, mint például a szexuális felvilágosítás, napjainkban is tabuként vannak jelen a roma mindennapokban, ezek ledöntése nagy mértékben elősegítené a roma lányok életre való rálátását, megkönnyítené életüket.

A szegregált, abszolút nem befogadó társadalmunk folyományai, előítéletei az egészségügy területén is nagy mértékben jelen vannak, viszont a szülészeti ellátás

alatt abszolút hatványozottan: a roma nők egészségügyi ellátórendszerben szerzett negatív tapasztalataiknak, traumatikus élményeiknek nagy részét a szülészeti-, nőgyógyászati ellátásuk során szerzik.

A szülészeti erőszak nem csupán „roma sajátosság", de a roma nőket érintő nehézségek még összetettebbek az intézményes rasszizmus jelenléte miatt. A szülés élményként való megélése, elraktározása az egészségügy negatív hozzáállása miatt ritka a roma női közösségekben, a cigány nők nagy része első szülését negatív, traumatikus élményként éli meg, inkább elfelejtené azt.

A gyermek megszületése a legnagyobb gyógyír a roma nők számára az ellátásuk során tapasztalt traumaélményeik feldolgozásában. A roma kultúrában első helyen a gyermek áll, a gyermekről való gondoskodás mindennél fontosabb, elsődleges tényező egy roma nő számára. Ugyanakkor ez a felfogás háttérbe szorítja a nőt saját gondjai, problémái felismerésében. A szülés utáni depresszió, mint fogalom nem igazán szerepel a roma nők mindennapjaiban, ennek ellenére nagyon sok roma nőnél előfordul, amiben nagy szerepet tölt be az egészségügyi ellátórendszer részéről tanúsított megkülönböztető viselkedés.

Sajnos nincs olyan területe a szülészeti-nőgyógyászati ellátásnak, ahol a roma nők a várandósság kezdetétől egészen a szülésig, kórházból való hazamenetelig ne tapasztalnának negatív élményeket, megkülönböztető magatartást az egészségügyi ellátórendszer részéről. A roma nők által átélt szülészeti-, nőgyógyászati erőszak, az ellátás nem megfelelő minősége, az újszülött gyermek nem megfelelő ellátása, az ezekből fakadó esetleges szövődmények, akár életen át elkísérő maradványtünetek legtöbbje nem kerül napvilágra, hanem örökre a feledés homályába vész.

Tudomásom szerint egyre több roma nő dolgozik az egészségügyi ellátórendszerben, ami egy hatalmas potenciál lehet az egészségügyi személyzet véleményének formálására, az adott, nem feltétlen befogadó közösség, roma kultúra irányába való érzékenyítésére. Mindezek mellett a roma közösség tabuinak ledöntése abszolút időszerű lenne, ami szintén nem egy egyszerű feladat, de nem is lehetetlen, hiszen az interjúk végén számos cigány nő érzett egyfajta megkönnyebbülést amiatt, hogy beszélhetett végre valakivel őszintén és gátlások nélkül ezekről a témákról. Valljuk be, ez alapvető lehetne, hisz jelentős mértékben pozitív irányba tolná az egészségügyi ellátás során szerzett tapasztalatokat, csökkentené félelmüket. Az információhiány egyik legnagyobb gátja – az egészségügyi ellátórendszer „némasága" mellett – a hagyományok szigorú, elavult és felesleges szabályrendszere.

Egy, a roma nőtársaimnak célzott üzenettel zárnám gondolataimat: engedjük el végre társadalmunk békjóit, hisz egy roma nő az lehet, aki csak lenni akar, így legyünk mi is azok, akik és amik csak lenni szeretnénk.

„Az életemnek az egész mindensége” Az anyaság társadalmi konstrukciója roma női szemmel

Balogh-Szabó Kitti

Bevezetés

Az anyaság társadalmi konstrukciója azt jelenti, hogy az anyaságot nem csak biológiai vagy természetes szerepként értelmezzük, és vizsgáljuk, hanem egy olyan társadalmi szerepként is, amelyet a társadalom különböző normái, elvárásai és kulturális értékei folyamatosan és dinamikusan alakítanak. Ez a megközelítés arra világít rá, hogy adott társadalomban az anyaság egyes aspektusai, például, hogy mit jelent „jó anyának” lenni, ki a „jó anya”, hogyan viselkedjen egy anya, milyen szerepeket töltsön be, és milyen felelősségek háruljanak rá, mind nagymértékben függenek az adott társadalom kulturális és történelmi kontextusától.

Magyarországon jelenleg a családpolitikai törekvések, melyek a gyermekvállalás ösztönzésére irányulnak, bár a saját szempontrendszerük szerint próbálják erősíteni az anyaság társadalmi értékét, de többek között például nem kezelik univerzálisan az egyes társadalmi csoportok anyaságát. Míg a vélt vagy valós középosztály gyermekvállalása egy általánosan pozitív keretezést kap, addig a marginalizált társadalmi csoportok, mint a cigányok, a szegények, vagy az LMBTQIA+ emberek családtervezése más megítélés alá esik, ezzel mintegy két pólusra szakítva a szülővé válás, de jelen esetben az anyaság társadalmi konstrukcióját. A kormány politikája szerint a közép- és felső osztály anyasága kívánatos, magasztos, már-már szakrális, míg a kisebbségi csoportoké inkább irracionális, vagy felesleges, sok esetben bűnös. Ugyanakkor a „princípium teljesítés” csodája is csak három napig tart, és jóformán csak pénzben mérik: a közép- és felső osztályok preferált anyaságának támogatása leginkább anyagi jellegű, valódi társadalmi elismerést és megbecsülést nem hordoz magában. A családtámogatások 2010-es években megújított rendszere az alsóbb társadalmi csoportokkal, és a marginalizált kisebbségi nőkkel szemben ráadásul kirekesztő is (Ignácz 2024), hiszen egy bizonyos jövedelmi szint alatt igénybe sem vehetők ezek a támogatások. De a Babaváró hitel sem feltétlenül a Kánaán ígéretét rejti: a közép- és felső osztálybeli nők anyasága éppúgy nem kívánatos a nyilvános terekben vagy a munkaerőpiacon, akár a szegényebb vagy hátrányosabb helyzetű nőtársaiké, csak

„jobban néz ki". Gondoljunk csak az akadálymentesítést csak nyomokban tartalmazó tömegközlekedésre, a legkevésbé sem gyerekbarát ügyfélterekre az egyes szolgáltatók várótermeiben, vagy éppen a rengeteg „családbarát" munkahelyre, ahol ferde szemmel néznek minden édesanyára, mikor a hónapban már másodszor beteg a gyermeke. Azt gondolom tehát, hogy a drága, modern babakocsi is éppen csak döcög az agglomerációban, CSOK-ra vásárolt újépítésű kertesházas utcák földútjain, hiszen valódi társadalmi megbecsülést vagy mentális és fizikai segítséget az anyasággal otthon töltött években, esetleg szakpolitikai intézkedéseket, melyek például az anyák munkaerőpiaci reintegrációját támogatnák, nem csomagolt a mindenkori politikai vezetés a babakelengyébe.

Eközben pedig a kisebbségi létben, összetett hátrányokkal küzdve ott vannak a roma anyák, akik ugyanezekkel a problémákkal szembesülnek például vidéken, megtoldva még azokat alacsony jövedelmi helyzettel, alacsony iskolai végzettséggel, munkaerőpiaci kilátástalansággal. De mi van az „ezek csak a segélyért szülnek" típusú kijelentéseken túl? Hordozhat-e értéket a roma nők anyasága? És ha igen, miért nem vagyunk rá kíváncsiak? Jelen tanulmány célja a magyarországi roma nők anyaságának bemutatása – a teljesség igénye nélkül – úgy, ahogyan ők maguk látják.

A roma asszony, nagy szoknyában, kendővel a fején, kavarja a rántást, miközben mezítlábas gyerekek sokasága szaladgál körülötte, csimpaszkodik belé. Néhány fiatal lány ül az udvaron, már nem hosszú ruhában, de tetoválva és dohányzás közben, gyerekek az ő kezükben is. Nagytotál a mélyszegénységről, a kiilleszkedésről, a nehéz sorsról. 12 évvel ezelőtt Hollandiában tanultam, és az ottani köztelevízió egyik csatornáján láttam egy magazinműsort, ahol a magyar roma nőket így ábrázolták. Bár nem tudok hollandul, annyit megértettem, hogy a téma a prostitúció és a szegénység volt, és hogy a magyar cigány lányoknak ez a sors jut. Sosem felejtem el. Arra gondoltam akkor is, hogy van valami egyszerre szomorú és felháborító abban, ahogyan egyébként a mai napig a roma nőket ábrázolja a média. Mert azt, hogy bár tény, hogy a roma nőket számos társadalmi dimenzióban sújtja nehézség, akkor is tudtam, hogy ez egy torz kép, és hogy nem ilyenek. Nem egy homogén massza, és nem csak a segélyért szülnek, hanem igenis ők is büszke anyák, akik dolgoznak, küzdenek azért, hogy a gyermekeikre jobb sors várjon. Az interszekcionalitás (Crenshaw 1991) keretezésében gondolkodva meg kell próbálnunk megérteni, hogy az egymást felerősítő társadalmi hátrányok, mint az etnikum, a társadalmi nem, a földrajzi, kulturális és gazdasági egyenlőtlenségek mellett, de inkább ezek ellenére, a roma nők többsége hogyan tekint a saját gyermekvállalására, a saját anyaságára.

Kutatásunkban 48 aktív korú, még iskolás gyermeket (is) nevelő roma nővel beszélgettünk elsősorban roma nőként, nem kutatóként. Az így felvett interjúanyag azt

gondolom, egyedi és hiánypótló a témában és számos ponton rávilágíthat arra, hogy a többségi társadalom által a roma nők anyasága mellé gondolt előjelen változtatni érdemes, és az anyaság társadalmi konstrukcióját is újra kell gondolnunk.

Az alábbiakban röviden sorra veszem az anyaság társadalmi konstrukciójához kapcsolódó legfontosabb fogalmakat, és mellé helyezem a roma nőkre vonatkozó társadalmi jelenségeket és kérdéseket a rendelkezésünkre álló korábbi kutatások és tudásanyag tükrében. Ezt követően pedig az interjúanyag anyaságra vonatkozó kérdéseinek elemzésére teszek kísérletet, és azt feltételezem, hogy a roma nők anyasága is ugyanolyan pozitív előjellel és értékkel bír a legtöbb szempontból, mint bárki másé.

Mit várunk az anyáktól? – Az anyaság, mint társadalmi konstrukció

Sokat hallhatjuk manapság az anyákkal kapcsolatban, hogy egyre nehezebb több szerepben nőként helytállni, hogy „dolgozz úgy, mintha nem lenne gyereked, és neveld úgy a gyereked, mintha nem lenne munkád". De vajon munka-e az anyaság? Karrier-e a munka? És lehet-e „elég jó" életcél egy nő életében a „csak anya-ság"? És milyen a jó anya? Ilyen, és ehhez hasonló kérdések merülhetnek fel minden nőben a saját gyermekvállalása kapcsán, és ezekre a kérdésekre a társadalom térben és időben dinamikusan változó válaszokat adhat. Ezt jelenti az anyaság társadalmi konstrukciója (Rich 1976), hogy egy adott közösség/társadalom egy adott korban és kulturális közegben milyen értékeket, elvárásokat és fogalomrendszert társít az anyasághoz. Ezt alakíthatják az adott társadalom hatalmi viszonyai, politikai és gazdasági rendszere, de alakíthatják a társadalom tagjai is. Véleményem és meggyőződésem szerint nagyon fontos, hogy mi magunk, nők, anyák és nem anyák, hogyan gondolkodunk az anyaságról, függetlenül az adott kor elvárásaitól és közben mégis összefüggésben azzal. A hozott mintáink éppúgy dolgoznak ebben, mint a saját meggyőződéseink, és közben nincsenek egységes válaszok a kérdésekre. Azt viszont látnunk kell, hogy a dichotómia, az a fajta kettősség, ami a gyermekvállalást megosztja kívánatos és nemkívánatos gyermekekre, meghúzódik az anyaság más dimenzióiban is: „hoztam is ajándékot, meg nem is".

A mai magyar társadalom elvárja az anyáktól, hogy dolgozzanak, miközben az otthoni gyermeknevelléssel töltött évek a munkaerőpiaci esélyeket egyértelműen rontják. Míg a férfiak karrierútjára nem, vagy csak nagyon kis mértékben van hatással a gyermekvállalás, sőt, ha hatással van, akkor az egyértelműen pozitív, hiszen egy „rendezett hátterű családapa" biztosan jó munkavállaló is, a nők átlagosan

közel 16-18%-kal[60] kevesebbet keresnek, pusztán azért, mert néhány évre kiesnek a munkaerőpiaci körforgásból. Kiesnek, azaz otthon, gyermeket gondoznak és nevelnek, miközben semmilyen hatás nem éri őket, semmi nem történik velük. Vagy talán mégis? Úgy gondolom, és személyes tapasztalatom is azt támasztja alá, hogy az anyaság otthon töltött éveiben nem csak légüres térben tapogatózva próbálunk eligazodni a gyermeknevelés útvesztőiben, hanem értéket teremtünk, és közben mi magunk is egyre értékesebbé válunk. Fejlődünk, tapasztalunk, érünk. A kommunikáció, a szervezés, az időmenedzsment, a problémamegoldás, hogy csak néhány példát említsünk, mind olyan készségek, amik az anyasággal fejlődhetnek, és munkaerőpiaci tőkévé konvertálhatók, de a társadalom ezt mégsem kezeli a megfelelő helyiértékén. A láthatatlan munka, a „második műszakként" végzett otthoni teendők, a gondozási, gyermeknevelési, háztartási feladatok ma Magyarországon még mindig jelentős mértékben a nőket terhelik[61], és befolyásolják a férfiak és nők közötti egyenlőtlenségi helyzetet, így a munkaerőpiaci egyenlőtlenség dinamikáját. A kognitív és fizikai igénybevétel, ami ezzel a fajta munkavégzéssel jár, hátráltathatja például a nőket a munkaerőpiaci előmenetelükben, de más dimenziókban is kifejtheti hatását: pszichés problémákat, kiégést, párkapcsolati nehézségeket egyaránt okozhat. Ezért nagyon fontos tehát itt is és minden lehetséges helyen felhívni a figyelmet arra, hogy nőként, legyen bár lételemünk a gondoskodás, nem jó, ha minden terhet egyedül cipelünk a családban, és nem is kell ennek szükségszerűen így lennie.

Ugyanakkor a szociális normák és elvárások meghatározzák azt is, hogyan kell „jó anyának" lenni. Például a modern társadalmakban az anyasággal gyakran összekapcsolódik az áldozatkészség és a gyermek érdekeinek mindenek felett való előtérbe helyezése. Sharon Hays (1996) feminista kutató munkáiban például az „intenzív anyaság" fogalmat vizsgálja, melyben az anyáktól társadalmi szinten elvárt gondoskodás intenzív, állandó figyelmet és nagyfokú érzelmi elköteleződést kíván a gyermek felé, amely megfelel a társadalmi normáknak.

Az anyaság társadalmi konstrukciójának fogalmát több feminista kutató is tárgyalja, akik felhívják a figyelmet arra, hogy a patriarchális társadalmak gyakran elvárják, hogy a nők az anyaságot helyezzék az életük középpontjába, így korlátozva őket más lehetőségek elérésében. Adrienne Rich (1976) például megkülönbözteti az anyaság „intézményesített" és „személyes" oldalát, rámutatva arra, hogy a társadalom gyakran szabályozza, mit jelent anyának lenni.

60 Központi Statisztikai Hivatal. (n.d.). A férfiak és nők munkaerő-piaci helyzete. https://www.ksh.hu/ffi/4-17.html

61 Központi Statisztikai Hivatal. (n.d.). Láthatatlan munka: A háztartási és gondozási munkák szerepe a gazdaságban. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/lathatatlan_munka_1.pdf

Számomra már-már személyes küldetéssé, és ars poetica-vá is vált, hogy az anyaság társadalmi megítélése változzon Magyarországon. Roma nőként, anyaként, és társadalmat kutató, nyitott gondolkodóként hiszem, hogy az anyaságot újra kell értelmeznünk olyan tevékenységként, amelyet nem társadalmi nyomás, hanem szabad választás vezérel. Ha elfogadjuk, hogy az anyaság egy ilyen szabad választás eredménye, el kell fogadnunk azt is, hogy mint ilyen, értékteremtő ereje van és nem szabad hagynunk, hogy bármelyik mérhető társadalmi interakcióban hátrányként jelentkezzen. Ez az érték pedig nem csupán a család és az anya oldalán mérhető: a társadalom számára is fontos nyomatékkal bír. Az otthon elvégzett feladatok, a láthatatlan munka láthatóvá tételét számos kutatás vizsgálta már. A „láthatatlan munka" Magyarországon jelentős társadalmi és gazdasági tényező, amelyet gyakran figyelmen kívül hagynak. Az ilyen munkák, mint például a háztartási feladatok, gyermeknevelés, idős hozzátartozók gondozása, évente több milliárd munkaórát tesznek ki. Egy 2010-es adat szerint a magyar háztartási termelés értéke a GDP 25%-át tette ki, azaz 6836 milliárd forintot. A nők átlagosan napi 185 percet, míg a férfiak csak 79 percet töltöttek háztartási munkával[63]. Az OECD-országokhoz hasonlóan Magyarországon is torzítja a gazdasági teljesítmény mutatóit, hogy ezek a tevékenységek nem jelennek meg a hivatalos GDP-ben. Egy hiteles statisztikai adatokat alapul vevő összefoglaló gazdasági cikk szerint, ha a láthatatlan munkát is számításba vennék, a GDP akár 25%-kal magasabb is lehetne[64]. Azonban nem elegendő csupán a hátránykompenzációra fókuszálnunk, az anyaságot és az ezzel leggyakrabban összefüggő láthatatlan munkát értékelnünk kell össztársadalmi szinten is. Vagyis, erősítenünk kell az anyák helyét és szerepét a feminista diskurzusban, a munkaerőpiaci helyzetekben és növelnünk kell a nők közötti szolidaritást ahhoz, hogy az anyaság társadalmi konstrukciója formálódjon, vagy inkább egy új, jobb irányt vegyen.

Nőként, anyaként, romaként – sajátosságok és kihívások a roma nők anyaságában

A roma nők helyzetéről Magyarországon az elmúlt években, évtizedekben számos kutatás és ajánlás született, de mintha mindegyik szinte kivétel nélkül hasonló szemszögből vizsgálta volna a roma nőket. És mint a legtöbb olyan kutatás, ami

62 Index.hu: Háztartási munka és GDP: A munkaerő-piaci háztartási munka gazdasági hatásai, 2024. https://index.hu/gazdasag/geocompass/2024/07/02/haztartasi-munka-gdp-munkavegzes-otthoni-munka-fizetes-onkentes-munka/?utm_source=chatgpt.com

63 Index.hu: Háztartási munka és GDP: A munkaerő-piaci háztartási munka gazdasági hatásai, 2024. https://index.hu/gazdasag/geocompass/2024/07/02/haztartasi-munka-gdp-munkavegzes-otthoni-munka-fizetes-onkentes-munka/?utm_source=chatgpt.com

homogén masszaként kezel egy csoportot, már önmagában sztereotipizál: a fiatalkori gyermekvállalás kérdései, a munkaerőpiaci kirekesztődés, az alacsony iskolázottság (Janky 2005), a jóléti intézményekhez való korlátozott hozzáférés és diszkrimináció mind valós társadalmi problémák, melyek egytől egyig érintik a roma nőket, és fontos, hogy beszéljünk róluk, de talán az is fontos, hogy új nézőpontot is bevonjunk az elemzéseinkbe. A roma nők nézőpontját.

Az interszekcionalitás, avagy a metszetelmélet keretezését alapul véve tudjuk és alapvetésként elfogadjuk, hogy a roma nők többszörösen összetett hátrányai ma Magyarországon nagyon keskeny utat jelölnek számukra járhatóként. Keskeny és nehéz, előítélettel kövezett út ez, amin gyakran egyedül járnak ezek a lányok, asszonyok, minden társadalmi segítséget és támogatást nélkülözve. Ugyanakkor fontos látnunk, hogy mégis „talpon vannak". A stigmatizáló „sokgyermekes roma anya" mellett van egy nem sztereotipizált roma női kép is, ami véleményem és meggyőződésem szerint sokkal jobban leírja a valóságot, és amit a következő elemzésben igyekszem majd bemutatni: az erős és autonóm roma anya képe. Az, hogy a roma nők, átlagosan a többségi társadalomhoz mérten hamarabb válnak édesanyává, tény. De számomra mindig is kérdés volt, hogy ez mennyiben a sokat hangoztatott „kulturális sajátosság" és mennyiben a rendszer hiányosságaira adott „válasz". A roma kultúrában fontos a család és az anya szerepe. Tény, de a magyar kultúrában nem az? Azt gondolom, nem lehet ezt a „roma kultúra" kártyát mindig minden olyan helyzetben előhúzni, ha a cigánysággal kapcsolatban nem értünk valamit. Az, hogy az oktatási rendszer ma Magyarországon nem hátránykiegyenlítő, inkább hátránykonzerváló, vagy hogy a munkanélküliségi ráta mekkora vidéken, vagy hogy a mélyszegénység mekkora mértékben van jelen a romák lakta kistelepülési környezetben, és mindezekhez még milyen további hátrányok, például a diszkrimináció, az egészségügyi ellátórendszerhez való rossz hozzáférés, az egyéb infrastrukturális depriváció (pl. közlekedés, internet) társulhatnak, nem írható csak a roma kultúra számlájára.

Az, hogy a fiatal roma lányok gyermeket vállalnak, a legtöbb esetben az egyetlen igazi mintájuk és lehetőségük a felnőtté válásra, így szert téve a közösség megbecsülésére és jövedelemre egyaránt. Természetes emberi válasz ez egy olyan bizonytalan élethelyzetre, amit a jelen gazdasági és társadalmi rendszerek teremtenek, hiszen a biztonságot mi más jelenthetné erősebben, mint a család. De mit tudunk, mit tudhatunk a statisztikai adatokon túl a roma nők gyermekvállalásáról? Milyen nehézségeik vannak? Hogyan érzik magukat anya szerepben? Hogyan látják a saját anyaságukat? Ilyen és ehhez hasonló kérdésekre kerestük a választ kutatásunk során, hogy mélyebbre láthassunk végre az unalomig ismételt számoknál.

Roma nők megélései az anyaságról

A roma nők gyermekvállalási mutatói jelentősen eltérnek a többségi társadalométól: a 2003-as reprezentatív roma kutatás adatai azt mutatták (Janky – Kemény 2003), hogy a romák körében még mindig sokkal fiatalabb életkorban jön el az első gyermek vállalásának ideje, mint a többségi társadalomban. De persze relatív, hogy mi a fiatal. Ezelőtt 40-50 évvel a nem roma és roma lakosság születési mutatói vagy szülési életkora nem tért el ilyen nagy mértékben egymástól. Aztán egyre inkább eltávolodott egymástól a gyerekvállalás időszaka roma és nem roma nők körében, s ez a mai napig fennálló különbség. Míg a nem romák körében az első gyermek nagyjából a nők 30-as éveinek elején születik, addig a roma nők már 20 éves koruk körül életet adnak első gyermeküknek. A mi kutatásunkban azonban nem csak a számokra, hanem a tartalomra is kíváncsiak voltunk. Bár megkérdeztük azt is, ki hány éves korában vált édesanyává, mely alapján elmondható, hogy az általunk megkérdezett 48 interjúalanyunk is szinte kivétel nélkül fiatalon szült, első gyermeküknek átlagosan 19 éves korukban adtak életet, de megkérdeztünk más dolgokat is a saját anyaságuk kapcsán. Például, hogy mit is jelent számukra anyának lenni. Mit gondolnak arról, munka-e az anyaság, vagy hogy milyen munka lenne ideális az anyáknak. Ezekkel a kérdésekkel azt próbáltuk feltárni, hogy az anyaság társadalmi konstrukciója hogyan képződik le a roma anyákban. Hogyan élik meg saját anyaságukat, és mit gondol erről a világ.

Adrienne Rich (1976) Of Woman Born című művében az anyaságot két alapvető dimenzióban elemzi: tapasztalatként és intézményként. Az anyaság személyes élményként felszabadító lehet, hiszen a gyermekekkel való kapcsolat mély érzelmi és identitásbeli gazdagodást nyújthat. Ugyanakkor Rich rámutat, hogy az anyaság intézményesített formája – ahogyan azt a patriarchális társadalom szabályozza – az anyákat gyakran elszigeteli a társadalomtól és alárendelt szerepbe kényszeríti őket. E szerint az intézményesült rendszer nemcsak korlátozza a nők autonómiáját, hanem a láthatatlan munkát, amelyet az anyák végeznek, természetes kötelességként kezeli, nem pedig megbecsülendő teljesítményként. Ez az ambivalencia, amely az anyaság élménye és társadalmi helyzete között feszül, rávilágít a női identitás és szabadság korlátaira, valamint arra, hogy a feminista mozgalom célja nem az anyaság elvetése, hanem annak felszabadítása az elnyomó struktúrákból. Elemzésemben az anyaság hasonló logikájú elemzésére teszek kísérletet az interjúanyag kvalitatív tartalomelemzésével. Azt feltételezem ugyanis, hogy a roma nőknek a saját anyaságuk kapcsán az egyéni megéléseikhez nagyon pozitív, míg a más társadalmi színterekhez, mint például a munkaerőpiachoz, vagy a társadalmi megbecsültséghez köthető tapasztalataikhoz negatív élmények, érzetek társulnak.

Az anyaság, mint személyes élmény

Az általunk megkérdezett nőket saját közösségeinken keresztül értük el, így hátterük diverz, mégis elmondható, hogy többségük alacsony iskolai végzettségű, átlag alatti jövedelmi helyzetű, és Pest megyén kívüli kistelepülésen él. Ebből akár arra is következtethetnénk, hogy az anyaság kontextusában, ha nem is elsősorban, de kiemelt helyen a nehézségeket, főként az anyagi jellegűeket említik. Ezzel szemben azt tapasztaltuk, hogy a saját megélések abszolút pozitív kontextusban és fogalomkészlettel jelennek meg a válaszokban. A „Mit jelent számodra anyának lenni?" kérdésre adott válaszokból kiolvasható, hogy az általunk megkérdezett roma anyák, bár fiatalon szültek, és sok esetben nem tudatosan tervezték a gyermekvállalást, valamint élethelyzetükből adódóan sok nehézséggel is szembe kellett nézniük, mégsem boldogtalanok, vagy csalódottak. Büszke édesanyák, akiknek a gyermekük jelenti a Világot, akiért érdemes élni és küzdeni. Nem áll szándékomban idealizálni a roma nők gyermekvállalását, de azt mindenképpen szeretném megmutatni, és láttatni, hogy attól még, hogy valaki nem a többségi társadalom aktuális normarendszere szerint vállal gyermeket, még lehet boldog szülő, és akarhat többet, jobbat a saját utódainak éppen úgy, mint mások.

> *„Anyának lenni mindent, mindent jelent, tehát az egész világot. Azt, hogy megosztani a gyerekeimmel, hogy hogyan kell anyává válni, hogy hogyan kell háztartást vezetni. A családról szól az egész."*

> *„Mindent. Erről is nehéz beszélni. Mindent, az életet. Mindent jelent az embernek. Főleg egy cigány nőnek, azt hiszem, hogy ez tölti ki az egész életét."*

> *„Hát amúgy ez egy csoda. Felnevelsz két gyermeket, vagy akár egy gyermeket is felnevelsz, és amikor felneveled őket, mikor elérik azt a kort például, hogy férjhez mennek, megnősülnek, vagy iskolát letesznek, és azután kezdenek életet, akkor látod az eredményét annak, amit egész végigszenvedtél velük. Mert fogfájás, beszoktatás óvodában, ez fáj, az fáj, szóval sokat szenvedsz a gyerekkel, de a végén látod az eredményét."*

> *„A legcsodálatosabb dolog a világon szerintem, hogy egy életet először magadban nevelsz, utána ő megszületik és tőled függ az élete, hogy te mit csinálsz vele. Szerintem ez a legcsodálatosabb dolog az életedben."*

> *„Nem is tudnék nem anya lenni. Szerintem az a nő, aki nem ezt az utat válassza, az nem tudja mi az igaz boldogság."*

> *„Az életemnek az egész mindensége."*

Anya
Vagyok
Boldogság
Legcsodálatosabb
Felelősség
Cigányként
Türelem
Életem
Szeretete
Otthon
Ember
Gyerek
Osztön
Remény
Kitartás
Kitartó
Mindent
Főzök
Gond
Gyönyörű
Imádom
Belőlem
Anyaság
Aggodalom
Ordítottam
Miatta
Várta
Örömet
Én
Élég
Fel
Cigány
Jól
Képes
Apa
Egyedül
Élet
Jön
Adsz
Születtek
Megszületted
Nő
Megélés
Megamat
Nehézséget
Nagyon
Földalmás
Biztos
Pillanatok
Hiszem
Örülök
Háro
Aranyosak
Anyukádtól
Felneveled
Anyának
Ne
Érzése
Bármire
Sírni
Lett
Szívdobbanást
Ugye
Rájuk
Sok
Tudtam
Jó
Szeretet
Ettől
Lenni
Köszönöm
Normális
Vitam
Aldott
Gyermekem
Nehéz
Aggódjak
Tejed
Apjukat
Nekem
Velük
Vinni
Akarsz
Tudatosabb
Anyukám
Tehát
Idő
Fiatalon
Próbálom
Szakadni
Kimerülnek
Szülő
Fiatal
Szeretetemet
Tudni
Tudom
Egész
Segítség
Bírsz
Más
Átadni
Dolgozni
Dolog
Istennek
Együttérzést
Tudod
Mindig
Életemet
Tudatosság
Szavad
Szeretnék
Fel
Megtanítsam
Hogy
Ha
Ide
Otthon
Te
Tudjon
Na
Előtt
Kívül
Ugyhogy
Bátorság
Biztonság
Tudjak
Ölet
Vi
Világ
Lehet
Szeretik
Szép
Lehetek
Szeretném
Szeretnélek
Szeretnéd
Szeretnél
Szeretnélek
Szeretnéd
Szeretnél
Szeretnélek
Szeretnéd
Szeretnél

„Nagyon meg kell izzadni cigány nőként ezzel, hogy a gyerekeid tudjanak érvényesülni. Mert én egy nagyon jó anyának vallom magam. Szerintem én a legjobbak között vagyok. Annyit megyek a gyerekek után, ne tudd meg."

Ugyanilyen szemléletes, ahogyan a láthatatlan munka elemei megjelennek a gyakran elhangzott fogalmak között: a roma nők anyaként hozott mintáikból merítve és közösségük mintegy elvárásaként is fokozottan terheltek a háztartási feladatokkal.

„Két kezem van, abból van négy. De tényleg. Az egyikkel a kislányt fogom, a másikkal főzök, közben mosok, hát ez ilyen, mintha egyből lenne három, belőle lenne három."

„Az embernek nincsen, nincsen idő önmagára, nincs idő a főzés, meg ilyen tisztálkodás [mellett], nincs idő. […] Mindent. Szeretek főzni, mosni róluk, takarítani, etetni őket, játszani velük. Szeretek mindent. Ez jó. Szeretem. Ez egy mindennapos feladat. Szeretem."

Összességében tehát ki kell emelnem, hogy az interjúk alapján a roma nők saját maguk alkotta belső véleménye, képe a saját anyaságukról nagyon pozitív. Szeretnek édesanyák lenni, szeretnek gondoskodni a családjukról, és teszik ezt számos nehézség közepette, melyek szintén hangsúlyosan megjelennek az elbeszélésekben: az anyagi hátrányok, a korai gyermekvállalással összefüggő alacsony iskolai végzettség miatt is rossz munkaerőpiaci helyzet, az életük számos színterén megjelenő diszkrimináció nem könnyítik meg a helyzetüket. De soha, egyetlen percre sem kérdőjelezik meg saját gyermekvállalásuk helyességét. Az anyaság identitásuk szerves alkotórésze, vagy inkább annak a magja. E köré épül minden, e köré szerveződik az életük. A gyerekek aktuális életszakaszaiban jelentkező problémák megoldása a priorizált feladatuk: a fogzó csecsemő megnyugtatása éppen úgy, mint az iskolás gyerek tanulmányainak támogatása, vagy éppen egy kiskamasz vágyott mobiltelefonjára a pénz előteremtése. Mindezekkel összefüggésben pedig jól látható, hogy a roma nők láthatatlan munkavégzése nagy valószínűséggel átlag feletti, hiszen az „anya" és „feleség" szerep gyakorlatilag megköveteli ezt.

A férfiak részvétele a szülőségben, a párkapcsolatban, az általunk megkérdezett nők esetében nem mutat homogén képet: vannak esetek, ahol az interjúalany kiemeli, hogy maximálisan számíthat a párjára, aki mindenben partner, de számos esetben egyedülálló édesanyákkal is beszélgettünk, a kettő közt pedig a „klasszikus" vagy „konzervatív" normarendszerre hivatkozó „apa dolgozik, anya főz" típusú családmodellekkel találkoztunk. Véleményem szerint az a tény, hogy a roma férfiak között is egyre több olyan édesapa van, aki ki tud cserélni egy pelenkát, nagyon dicséretes, ám ezek a feltételezhető számbéli arányok még nagyon messze vannak a kívánatostól.

A roma közösségeknek is formálódnia kell annak érdekében, hogy a lányok, nők, asszonyok ne vállaljanak aránytalan terheket a család és a háztartás körüli teendőkkel, és hogy a fiatal lányoknak és fiúknak is legyen, lehessen valódi, informált döntése a saját életükkel kapcsolatban. Ehhez pedig egy olyan szemléletformáló aktivizmus jelentheti az utat, ami informális oktatással, közösségi projektek megvalósításával elérhetővé teszi a szexuális és reproduktív tudástartalmak megismerését a roma fiatalok számára is mind biológiai, mind jogi oldalról, reflektálva a társadalmi kontextusra és annak hatásaira egy biztonságos, támogató környezetben. Azt gondolom tehát, hogy teljesen rendben van az is, ha valaki fiatalon szeretne szülővé, édesanyává válni, és az is, ha nem, a lényeg abban rejlik, hogy informáltan és szabadon hozhassunk erről döntést egy megfelelő társadalmi, közösségi és családi támogatás mellett.

Az anyaság, mint társadalmi élmény

Az anyaság belső megélésén túl arra is kíváncsiak voltunk, hogy vajon a roma anyák, hogyan, miként látják magukat kívülről. Milyen munkahely lenne szerintük ideális az anyaság mellett, vagy éppen mik azok a képességek, készségek, amiket az anyaságukban tanultak meg és a munkaerőpiacon hasznos lehet. Egyáltalán munka-e az anyaság?

Arra a kérdésre, hogy munka-e az anyaság, egyéni értelmezéstől függően adtak választ az általunk megkérdezett roma nők. Mi arra voltunk kíváncsiak, hogy ha az anyaságot munkának, a munkát pedig társadalmi alapértéknek tekintjük, vajon a roma nők a saját anyaságukat társadalmi szinten értékesnek tartják-e.

Ez egy összetett, akár értékítéletet is tartalmazó kérdés, mivel nem csupán az egyén, hanem a többség véleménye is kihallható a válaszokból. A nők is komolyan vették, elgondolkoztak, mi lehet a „helyes válasz", mintha nem csak magukért, hanem az összes nőért, anyáért válaszolnának. A válaszokban pedig nem csak a személyes dimenzió, hanem egy külső is érvényesül, ami az anyaság intézményesített oldala, társadalmi vagy közösségi megélése. Ezek alapján két eltérő értelmezést különíthetünk el: az abszolút érzelmi megközelítést, amikor a társadalmi gondolkodást kizárva az anyaságot érzelmi feladatnak tekintjük, így az semmiképp sem munka. Ezekben az esetekben a megkérdezett inkább úgy érthette a kérdést, hogy az anyaság annyira nehéz és fárasztó-e, mint a munka, ilyen értelemben negatív jelentéstartalommal felruházva. És persze az, de sokan valószínűleg nem akarták saját anyaságukat negatív színben feltüntetni, panaszkodni róla, ezért az érzelmi megközelítéssel válaszoltak.

> *„Ez nem munka, ez nem munka. Ez hiba, ez az egész, ezt nem lehet munkának nevezni. Ez vagy jön, vagy van, vagy nincs."*

„Szerintem munkának nem munka."

Ezekben a válaszokban szerepet játszhatott az is, hogy a közösség (vagy a család) mennyire tartja az anyaságot a nő fő feladatának. Amennyiben ugyanis ez a szerep az egyén kiteljesedésének fő – vagy akár egyetlen – lehetősége, azt semmiképpen sem szeretné negatív megítélés alá vonni.

Voltak, akik a két elkülönült nézet között helyezték el magukat, az ő válaszaikba a többségi nézetek is bekerültek, de viszonylag semleges maradt az álláspontjuk az anyaság esetleges negatív fényben való feltüntetését illetően.

„Munka? Hát sok munka van az anyasággal. Az biztos, hogy sok erőt igényel egy anyaság, de hát nem tudom, mi lenne erre a jó válasz."

„Hát igen, hoz magával olyan helyzeteket, ami munkával jár. Folyamatosan szétpakolnak a gyerekek, folyamatosan pakolsz. Most, hogy így belegondolsz, akkor igen, sok munkával jár."

„Szerintem az anyaság nem munka, de sok munkánál nehezebb tud lenni."

A kérdést másképpen értelmezők pedig, vagyis a megkérdezett roma nők többsége azon határozott álláspontot volt, hogy az anyaság igenis munka, érzelmi és gazdasági értelemben is.

„A legnagyobb munka szerintem az életedben, amit kaphatsz. Mivel először is ez egy életre szóló munka. Ez addig tart, míg le nem hunyod a szemed. Addig fogod félteni a gyerekedet, még ha 50 éves is lesz, akkor is ott leszel neki, és rád mindig számíthat, és mindig törődnöd kell vele, foglalkoznod, ápolnod a lelkét, testileg-lelkileg ápolnod kell őt. Így ez egy életig tartó munka."

„Munka is. Munka is, meg kell rajta dolgozni ahhoz, hogy jó anya legyél szerintem."

„Igen, mert van olyan dolog, hogy az idő. Teljes állású anya vagy, nem 8 óra, hanem 24. Főleg, aki még éjszakázik is kicsi gyerekkel, meg neveled. A nevelés is egy munka, mert próbálod nevelni a szépre, a jóra, hogy becsületes legyen, az életre. Ha nem neveled, nem teszel bele munkát, energiát, akkor nem neveled életre. Akkor úgy adod ki, nesze, itt van, aztán megy az utca. Olyat is tehet."

„Az anyaság az, munka. Pedig nem is kapunk fizetést érte."

„Hát szerintem fizetni kéne azért, hogy valaki anya."

Arra a kérdésre viszont, hogy az anyaság mellett még milyen gazdasági tevékenységként értelmezett munka „férne bele", mi lenne az ideális munkahely egy anya számára, szinte teljesen egybehangzóan a részmunkaidő, az otthonról végezhető munkák, és a gyerekekkel kapcsolatos munkák jöttek szóba.

> *„Hát egy négy órás. Szerintem a négyórás munkaidő az, ami ideális, bármi lehet, az az időbeosztás miatt. Iskola, óvoda. És annyit bír el szerintem egy anyuka, hogy még hazamegy, csináljon vacsorát, mosson, főzzön, készüljön el holnapra, gyerekekkel iskola. Szóval egy négyórás munkahely, bőven elég lenne egy anyukának. Sok van a vállán."*

> *„Tényleg úgy van, hogy a kicsi is marad, meg mit tudom én, és akkor otthon azt te meg tudod csinálni. Ezek az otthoni munkák."*

> *„Hát a legjobb, hogyha olyan munkát tudnának az asszonyoknak biztosítani, amit itthon is el lehet végezni, hogy a gyerekekre is oda tudjanak figyelni, főleg, akiknek pici a gyerekük, és nem tudnak elmenni otthonról dolgozni, viszont pénzre meg szükségük lenne."*

> *„Egy anyának? Hát az ideális munka, hát az én véleményem szerint otthoni munka, legalábbis addig, amíg oda nem ér a gyerek, hogy tényleg önálló legyen teljes mértékben, de muszáj. Nem tehetjük meg sajnos. Menni kell."*

> *„Valamilyen pedagógia, iskola, óvoda, tehát hogy ilyesmi."*

Jól láthatjuk tehát, hogy a megkérdezett roma nők csakúgy, mint nem roma társaik sokat dolgoznak a gyermekeikért, a családjukért, és ezt legnagyobb mértékben fizetetlen, láthatatlan formában teszik. Az anyaság társadalmi megbecsültségét az ő véleményeik alapján is fokozhatná az anyák munkaerőpiaci kiemelt támogatása, az intézményrendszer átalakítása mellett. Sokkal több otthonról végezhető munkára lenne szükség, és részmunkaidős állásokra, nem csak a magas iskolai végzettséget igénylő pozíciókban. A magyarországi családpolitikai intézkedések közül például a családi adókedvezmény lenne hivatott ilyen „megbecsültség-fokozásra", úgy, hogy gazdasági előnyhöz juttatja azokat a munkavállalókat, akik gyermeket nevelnek. De mint sok más politikai akció, ez is kizárja az alacsonyabb jövedelműeket, vagy az alkalmi jövedelemből élőket a kedvezményből, tovább mélyítve ezzel bizonyos társadalmi szakadékokat. A többségében fizikai munkát végző, több műszakban, vagy közmunkában dolgozó, alacsony jövedelmű roma anyáknak tehát nem kedvez a rendszer, miközben pedig ők is éppen úgy dolgoznak a gyermekeik jövőjéért, mint bárki más.

Az anyaságban megszerzett tapasztalataikat, és tudásukat ugyanakkor ők is tudják és akarják is használni és hasznosítani az élet más területein is, például a munkaerőpiacon. Arra a kérdésre, hogy milyen tudást és képességet szereztek, és ezek közül mi hogyan hasznosítható, számos elgondolkodtató választ kaptunk, melyeket az alábbi táblázat foglal rendszerbe.

Érzelmi – gyermekspecifikus	**Érzelmi – univerzális**	**Értelmi – gyermekspecifikus**	**Értelmi – univerzális**
• Türelem (a gyerekekkel) • Empátia (a gyerekekkel) • Gondoskodás	• Empátia • Felelősségtudat • Bátorság • Teherbírás	• Gyermek fejlődésének, állapotának ismeretei (mozgás, beszéd, betegségek stb) • Háztartásvezetés, főzés	• Szervezés-tervezés • Idő- és pénzgazdálkodás • Kommunikáció

Alapvetően érzelmi és értelmi készségek ezek, melyek egy része leginkább a gyermek körüli teendőkhöz, a hozzá fűződő érzelmi munkához kapcsolódnak, más részük viszont a gyermeknevelléstől függetlenül, akár egy munkahelyi környezetben is hasznosítható. Az asszonyok nagyon pontosan és jól fogalmazták meg mindazt, mire képes egy anya, mit nyerhetünk az anyaság által a saját személyiségfejlődésünkben:

„Hát a nők mit nem tudnak elvégezni? Inkább azt mondjuk. Igaz? A nők mindenre képesek. Hát most erre tényleg csak az a válasz jut eszembe, hogy egy nő mit nem tud, vagy egy anya mit nem tud, ha kell feleség, ha kell szerető, ha kell anya, ha kell dolgozik, házimunkát végez. Ez attól függ szerintem, hogy egy anya mit bír bevállalni. De szerintem megoldható minden."

„Jól tudok főzni, amit a gyerekek miatt tanultam meg, tudok sütni, mert meg kellett tanuljak nagyon sok édességet a számukra. […] A több helyre való figyelem, az nagyon, a türelem, nagyon türelmes lettem."

„Hát, például ez a segítőkészség, valamikor ez a nagyon nyugodtság, hogy tényleg bejönnek olyan családok vagy gyerekek, hogy ahhoz nyugodtnak kell lenni."

„Szerintem így lettem bátor."

„Szerintem elég sok minden. Szerintem egy anya a munkahelyén remekelne. Annyi mindent tanul meg anyaság alatt. Hát a konfliktuskezelés legelőször is, mert egy gyermekkel az nagyon sok van. Hiába pici a gyermekem, de már most néha kiidegelt. És a csapatmunka is, hogy dolgozz együtt néha nehéz emberekkel, mert a munkahelyen nem kevés van. És a gyorsaság. Minél gyorsabb legyél."

„Szerintem az, hogy nem is gondoltam, hogy ennyi sok mindent egy nő elbír."

Összefoglalva tehát, az általunk megkérdezett roma nők, nagy érzelmekkel élik meg a saját anyaságukat többnyire nagyon pozitívan. Az intézményesített anyasággal, az anyaság társadalmi konstrukciójával kapcsolatban pedig azt tapasztaltuk, hogy nincsenek eltérő véleményen a többségi társadalomhoz képest, tehát nem lehet etnikum specifikus kérdés az, hogy az anyaság társadalmi pozícióját javítani kell-e vagy sem. Nagyobb megbecsülést, több szakpolitikai intézkedést kell kivívnunk ezügyben együtt roma és nem roma nők, anyák, annak érdekében, hogy életünk minden színterén, így a munkaerőpiacon is teljesíteni tudjunk, de ne kelljen ehhez a családi értékeinkből jelentős mértékben áldoznunk: dolgozhassunk úgy, ha szeretnénk, ahogy az a családunknak a legjobb, otthonról vagy részmunkaidőben. És az anyasággal megszerzett tudásunk, tapasztalataink kerüljenek fel arra a bizonyos mérlegre a munkáltatók HR irodáiban, és nyomjanak a latba pozitívumként, hiszen azok. És fordítva is: lehessünk „csakanyák", ha úgy ítéljük a legjobbnak, hiszen az anyaság is munka. Az egyik, ha nem a legértékesebb. Természetesen a gazdasági versenyben, a kapitalista berendezkedésben azt is látnunk kell, hogy a termelésben egy anya mindig hátrányból indul, hiszen pontosan az otthoni feladatai miatt kisebb mértékben tudja kivenni a részét adott esetben a termelő feladatokból. De azt gondolom, hogy a jelen és a jövő társadalmainak igenis feladata ezt úgy kezelni, hogy az anyaságot priorizálja, mert miközben a termelés nő, a születésszám csökken. Hosszútávon gondolkodva pedig nem lehet kérdés, hogy melyik a fontosabb.

Hozott minták és átörökítendő értékek

Az interjúk során arról is beszélgettünk alanyainkkal, hogy a saját anyaságukban mi lehet az, amit „otthonról hoztak", mit kaptak útravalóként az anyasághoz saját női felmenőiktől, illetve mi az, amit ők maguk saját lányaiknak, gyermekeiknek továbbadnak majd. Ezekre a kérdésekre adott válaszok is nagyon színesek és érdekesek voltak, de egy összefüggésrendszer mégis megfigyelhető talán bennük: a roma nők hozott mintái kivétel nélkül a klasszikus, konzervatív értékrend szerintiek (amit „roma kultúra"-ként szokás emlegetni, de véleményem szerint néhány évtizede

e tekintetben nem volt szignifikáns eltérés roma és nem roma lakosság között), azaz a nő viszi a háztartást és a gyermekeket, a férfi pedig ebből teljesen kimaradva a családfenntartó szerepét látja el. Ehhez képest pedig a saját élettapasztalatból merítve a roma nők többsége a saját gyermekeinek már megpróbál egy modernebb szemléletet is átadni amellett, hogy a család fontosságát is méltatja. Ennek a szemléletnek az elemei a tudatosabb családtervezés, a piacképes szakma tanulása, az anyagi biztonság megteremtése a családtervezéssel összhangban, illetve a női szerepek „frissítése". Az interjúalanyok véleménye itt is sok esetben gondolatébresztő:

> *„Meg talán az, hogy amit én is kaptam otthonról, hogy ne csak arra gondoljak, hogy most ma jó, hanem arra is gondoljak, hogy a gyerekemet nem csak magamnak szülöm, hanem egy világnak szülöm, vagy a világba szülöm, és hogy el fog menni egyszer, egyszer ott fog hagyni, társat fog választani magának, és hogy ne csak magamnak neveljem, hanem olyannak neveljem, aki majd valakinek a szülője lesz, tehát hogy anyává fog válni. És hogy most lehet, hogy egy jó kislány, de neki egy jó anyukának is kell lenni. Hogy elégedett legyen majd magával, hogy szeresse a férje, hogy ez szerintem fontos, hogy ne csak magamnak szüljem, vagy magamnak neveljem a gyerekemet."*

> *„Addig élje ki magát, amíg nincs* [gyerek]. *Addig képezze magát, addig csinálja azt, amit szeretne, míg nincs gyerek. Már utána, hogyha már van gyerek, akkor az minden időt lefoglal.* […] *Az anyasággal kapcsolatban én azt fogom mondani neki, hogy akkor szüljön, akkor vállaljon gyereket, mikor tényleg úgy érzi, hogy felkészült rá, meg itt az idő."*

> *„Én már mindent elmondtam Barbinak, hogy mi az, amire figyelnie kell a gyerekkel kapcsolatban. Meg ugye az, hogy mikor nő az a gyerek, mire kell tanítani, ugye. Mindenre. Az a gyerek ne csak játsszon, főleg, hogy kislány. Meg kell tanítani mindenre. Gyúrni, főzni, takarítani, mosni, hogyan kell kézen mosni, hogyha netán olyan rosszabb idők jönnek, hogy nem lesz. Tehát mindenre fel kell készíteni ezt a gyereket, és akkor lesz jó. De a fiút is ugyanúgy. Akkor meg ugye apuka veszi át a szerepet, és akkor apuka segít annak a gyereknek."*

> *„Elsősorban az, hogy szeresse a gyerekeit."*

Konklúzió

Jelen tanulmányban láthattuk tehát azt, hogy az anyaság társadalmi konstrukciója dinamikusan változik térben és időben, de a magja, az esszenciája ugyanaz marad: anyákra szükség volt, van és lesz is. A felnövekvő nemzedék nevelése pedig nem lehet értéktelen feladat a társadalom szemében.

A roma nők anyaként éppúgy szembesülnek egyfajta társadalmi kirekesztődéssel, mint a nem roma anyák, csak éppen ők már „edzettebbek", hiszen az élet számos területén megéltek már hasonlót. Azt viszont látnunk kell, hogy a sztereotipizálás és a diszkrimináció nem merülhet fel az anyaság kontextusában, nem lehet kevésbé fontos ügy a roma nők anyasága, mint a nem roma nőké.

Ahogyan az interjúk elemzése során is láthattuk, megéléseik, és véleményeik nagyon fontos kérdésekre világítanak rá az anyasággal kapcsolatban. Pontosan azokra, amelyek minden nőt érintenek anyaságon innen és túl. A családtervezés, az anyaság pozitív érzelmi megélésének támogatása és az anyaság munkaként való elfogadása, és az ott kifejlődött képességek akár munkaerőpiaci tőkévé konvertálhatósága mind olyan témák, amelyekkel foglalkoznunk kell társadalomról gondolkodó emberként, legyünk bár nők vagy férfiak, romák vagy sem, anyák, vagy nem anyák, mert véleményem és meggyőződésem szerint közös ügyünk az anyaság, mint társadalmi konstrukció pozitív irányú alakítása.

Sokat elmond egy társadalomról, hogy hogyan bánik a nőkkel. Rajtunk múlik, hogy társadalmi szinten hogyan gondolkodunk az anyaságról, milyen intézkedéseket harcolunk ki a mindenkori döntéshozóinktól az anyák mindennapjainak megkönnyítése érdekében, ami végső soron az anyák jóllétét támogatja, ez pedig, ha belegondolunk a felnövekvő új generációk életét, sorsát alakítja. Mert, ha anya jól van, mindenki jól van.

Felhasznált irodalom

- Antoni Rita (2015): A nők reprodukciós jogai. In.: Bolemant Lilla – Szapu Marianna (szerk.): Bevezetés a gendertanulmányokba, Egyetemi jegyzet. Pozsony, Nyitra: Phoenix Polgári Társulás,103-136. https://bocs.eu/downloads/Bevezetes-a-gendertanulmanyokba-egyetemi-jegyzet.pdf

- Balogh Lídia – Gellér Judit (2019): Roma nők hátrányos megkülönböztetése a szülészeti ellátás során: két magyarországi jogeset, háttérrel. FUNDAMENTUM, 23(1-2), 204-223. http://real.mtak.hu/104920/1/fundamentum-19-1-2-17.pdf

- Balogh-Szabó Kitti (2023): „…Lehetne kicsit halkabban is…" Roma nők szüléssel kapcsolatos attitűdjeinek feltérképezése a félelem társadalmi konstrukciójának szemszögéből. In.: Eredics Lilla – Kupcsok Julianna (szerk.): Lehetne egy kicsit halkabban? Szexuális és reprodukciós egészség roma női szemmel. Budapest, Emma Egyesület, Romaversitas Alapítvány, 85-100. https://emmaegyesulet.hu/wp-content/uploads/2025/03/02_EMMA_Romaversitas_Lehetne_egy_kicsit_halkabban.pdf

- Beauvoir, Simone de (1971): A második nem. Görög Lívia – Somló Vera (ford.), Budapest, Gondolat.

- Bolemant Lilla (2015): A nemi szerepek és a nemi szocializáció. In: Bolemant Lilla – Szapu Marianna (szerk.): Bevezetés a gendertanulmányokba, Egyetemi jegyzet. Pozsony, Nyitra: Phoenix Polgári Társulás, 71-92. https://bocs.eu/downloads/Bevezetes-a-gendertanulmanyokba-egyetemi-jegyzet.pdf

- Bonilla-Silva, Eduardo (1997): Rethinking racism: toward a structural interpretation. Am Sociol Rev. 1997, 62(3): 465–480.

- Braveman, Paula – Arkin, Eaine – Proctor, Dwayne – Kauh, Tina – Holm, Nicole (2022): Systemic and Structural Racism: Definitions, Examples, Health Damages, And Approaches To Dismantling. In.: HEALTH AFFAIRS 41, No. 2: 171–178. https://static1.squarespace.com/static/5b7ea2794cde7a79e7c00582/t/644eae7e355434081f43530b/1755622699593/Systemic+and+structural+racism.pdf

- Campbell, Meghan – Daly, Aoife – O'Sullivan, Catherine (2025): Feasibility Study on Age Appropriate Comprehensive Sexuality Education to Strengthen Responses for – inter alia – Preventing and Combating Violence, Including Risky or Harmful Sexual Behaviour by Children. Council of Europe. https://rm.coe.int/cdenf-2024-08-draft-feasibility-study-on-comprehensive-sexuality-educa/1680b0d4d0

- Coast, E. – Norris, A. H. – Moore, A. M. – Freeman, E. (2018): Trajectories of women's abortion-related care: A conceptual framework. Social Science & Medicine, 200, 199–210.
- Crawford, B. J. – Waldman, E. G. (2021): Period poverty in a pandemic: harnessing law to achieve menstrual equity. Washington University Law Review, 98(5), 1569–1605.
- Crenshaw, Kimberly (1991): Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color. In Stanford Law Review, Vol. 43, 1241–1299. https://blogs.law.columbia.edu/critique1313/files/2020/02/1229039.pdf
- Czibere Ibolya (2012): Nők mélyszegénységben. Személyes életvilágok és cselekvési perspektívák a mélyszegénységben élő nők mindennapjaiban. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Csikós Marina (2023): Nőgyógyászati kórképekkel küzdő roma nők és lányok interszekcionális tapasztalatai. In.: Eredics Lilla – Kupcsok Julianna (szerk.): Lehetne egy kicsit halkabban? Szexuális és reprodukciós egészség roma női szemmel. Budapest, Emma Egyesület, Romaversitas Alapítvány, 47-64. https://emmaegyesulet.hu/wp-content/uploads/2025/03/02_EMMA_Romaversitas_Lehetne_egy_kicsit_halkabban.pdf
- Duflo, Esther (2012): Women Empowerment and Economic Development. Journal of Economic Literature, 50(4), 1051–1079.
- Emma Egyesület (2015): Elfeledett szülés – Szülés és anyaság a reprodukciós diskurzusban, Budapest. https://emmaegyesulet.hu/wp-content/uploads/2025/03/08_EMMA_kiadvany_Elfeledett-szules.pdf#new_tab
- Emma Egyesület (2016): Roma nők helyzete és lehetőségei a szülészeti ellátásban, Budapest. https://emmaegyesulet.hu/wp-content/uploads/2025/03/05_EMMA_Roma_nok_helyzete_es_lehetosegei_a_szuleszeti_ellatasban.pdf#new_tab
- Emma Egyesület – El Parto es Nuestro (2023): Anyákkal anyákért. Nőszervezetek anyákat támogató megoldásai, Budapest. https://emmaegyesulet.hu/wp-content/uploads/2025/03/03_EMMA_Anyakkal_anyakert_MoMo_HU.pdf#new_tab
- Emmanuel, E. N. – Creedy, D. K. – St John, W. – Brown, C. (2011): Maternal role development: the impact of maternal distress and social support following childbirth, Midwifery, 27, 265-272.
- Erdey László – Várnagy Edina (2022). A menstruációs szegénység, mint láthatatlan depriváció – nemzetközi és hazai tapasztalatok. Külgazdaság 66, 45-81. https://real.mtak.hu/180380/1/04_Erdey_94914439d4.pdf
- Forray R. Katalin – Hegedűs T. András (1990): A cigány etnikum újjászületőben. Budapest, Akadémia Kiadó. https://real-eod.mtak.hu/18483/1/507_950.pdf

- Forray R. Katalin – Hegedűs T. András (2003): Cigányok, iskola, oktatáspolitika. Budapest, Oktatáskutató Intézet, Újmandátum.
- Furedi, Ann (2021): The Moral Case for Abortion. A Defence of Reproductive Choice. Second Edition, Cham, Palgrave Macmillan.
- Ganatra, B. – Gerdts, C. – Rossier, C. – Johnson, B. R. – Tunçalp, Ö. – Assifi, A. – Sedgh, G. – Singh, S. – Bankole, A. – Popinchalk, A. – Bearak, J. – Kang, Z. – Alkema, L. (2017): Global, regional, and subregional classification of abortions by safety, 2010–2014. The Lancet, 390(10110), 2372–2381.
- Giddens, Anthony (1991): Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age. Cambridge: Polity.
- Hays, Sharon (1996): The cultural contradictions of motherhood. Yale University Press.
- Hennegan, J. – Winkler, I. T. – Bobel, C. – Keiser, D. – Hampton, J. – Larsson, G. – Chandra-Mouli, V. – Plesons, M. – Mahon, T. (2021): Menstrual health: a definition for policy, practice, and research. Sexual and Reproductive Health Matters, 29(1), 31–38.
- Ignácz Judit (2023): Roma nők szexuális és reprodukciós egészsége és jogai Magyarországon. In.: Eredics Lilla – Kupcsok Julianna (szerk.): Lehetne egy kicsit halkabban? Szexuális és reprodukciós egészség roma női szemmel. Budapest, Emma Egyesület, Romaversitas Alapítvány, 7-28. https://emmaegyesulet.hu/wp-content/uploads/2025/03/02_EMMA_Romaversitas_Lehetne_egy_kicsit_halkabban.pdf
- Janky Béla – Kemény István (2003): A 2003. évi cigány felmérésről. Beszélő, 9(6). 2003. október, Évfolyam 8, Szám 10, Roma-dosszié http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-2003-evi-cigany-felmeresrol
- Janky Béla (2005): A cigány nők társadalmi helyzete és termékenysége. In.: Nagy Ildikó – Pongrácz Tiborné – Tóth István György (szerk.): Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről, 2005. Budapest, TÁRKI, Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium, 136–148. https://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a970.pdf
- Jones CP. (2000): Levels of racism: a theoretic framework and a gardener's tale. Am J Public Health. 2000, 90(8): 1212–1215.
- Kardos Bogáta – Sudár Orsolya – Halász Sári (): Turn Me On – Kapcsolódj be! Felvilágosítás az egyenlőségen alapuló szexuális kapcsolatokért. Tanári kézikönyv. Budapest, Patent Egyesület. http://turnmeon.hu/wp-content/uploads/2020/12/Kapcsolodj-be-WEB-2020-spread-L.pdf
- Kóczé Angéla (2010): „Aki érti a világ hangját, annak muszáj szólnia": roma nők a politikai érvényesülés útján. In. Feischmidt Margit (szerk.): Etnicitás: különbségteremtő társadalom http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/romak/etnicitas_kulonbsegteremto_tarsadalom/pages/014_aki_erti_a_vilag_hangjat.htm

- Kumar, A. – Hessini, L. – Mitchell, E. M. H. (2009): Conceptualising abortion stigma. Culture, Health & Sexuality, 11(6), 625–639.
- Kupcsok Julianna – Lamina Sára – Molnár Elza (2024): „És akkor odaértünk a határra: egymillió nő volt!" Ukrajnából menekült roma nők tapasztalatai a szexuális és reprodukciós egészségügyi ellátás terén Magyarországon – az EMMA Egyesület Humanitárius Programjának tükrében, Budapest, Emma Egyesület. https://emmaegyesulet.hu/wp-content/uploads/2025/03/01_EMMA_Egymillio_no_volt_HU.pdf#new_tab
- Loretta J. Ross – Rickie Solinger (2017): Reproductive Justice: An Introduction. Berkeley: University of California Press.
- Luce, Irigaray (1992): Speculum of the other woman. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Málovics Éva – Vajda Beáta – Kuba Péter (2009): Paternalizmus vagy közös döntés? Páciensek az orvos – beteg kommunikációról. In.: Hetesi E. – Majó Z. – Lukovics M. (szerk.): A szolgáltatások világa. JATEPress, Szeged, 250-264.
- Nagoski, Emily (2021): Úgy, ahogy vagy. Az önfeledt szexualitás pszichológiája. Getto Katalin (ford.), Budapest, Libri.
- Nyitrai Erika (2019): Felnőttek menstruációs attitűdjének vizsgálatában használt kérdőíves eljárások – elméleti áttekintő tanulmány. In.: Psychologia Hungarica VI/2., KRE Pszichológia Intézete, 5-9. https://real-j.mtak.hu/22869/1/PsHC_2019_7_1_.pdf
- Nyitrai Erika – Takács Szabolcs (2019). Felnőtt nők és férfiak menstruációs attitűdjének összehasonlító vizsgálata. Psychologia Hungarica Caroliensis, 7(1), 45–63
  https://real.mtak.hu/143444/1/EPA02497_PsychologiaHungaricaCaroliensis_2019_01_045-063.pdf
- O'Donnell, Mairead (2021): Medical Misogyny: The Lack of Research and Attention on Women's Health Issues Leading to Ignored Symptoms, Misdiagnoses, and Unjust Death. In.: Gleanings: A Journal of First-Year Student Writing, Volume 11, Siena College, 2020-2021, 86-91.
- Orvos-Tóth Noémi (2018): Örökölt sors - Családi sebek és a gyógyulás útjai. Budapest, Kulcslyuk Kiadó.
- Perel, Ester (2015): Szeretkezés fogságban. A szexualitástól az erotikáig. Budapest, Oriold és Társai Kiadó
- Rajkó Andrea: Tabu, tabudöntés, tabuizálás. In.: Kultúra és közösség, IV. folyam VII. évfolyam 2016/I. szám, 91-109. https://www.kulturaeskozosseg.hu/pdf/2016/1/08.pdf
- Rich, Adrienne (1976): Of woman born: Motherhood as experience and institution. W.W. Norton.

- Sík Domonkos (2013): Giddens modernitáselmélete: identitás és intimitás. Replika, 82. szám, 131–144.
- Smith Galer, Sophia (2023): Mielőtt elveszíted. Számolj le a mítoszokkal. Farkas Nóra (ford.), Budapest, Open Books.
- Tóth Renáta (2012) Baby Blues és szülés utáni Depresszió. Acta Sana 7 (2): 51-52. https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/actasana/article/view/18445/18235
- Wootton, S. – Morison, T. (2020): Menstrual Management and the Negotiation of Failed Femininities: A Discursive Study Among Low-Income Young Women in Aotearoa (New Zealand). Women's Reproductive Health, 7(2), 87–106.

emma
EGYESÜLET

ROMAVERSITAS

„Most úgy feljött bennem sok minden, hogy mondjuk az, hogy mi lehetne másképp. Feljött bennem az, hogy tényleg, az embernek legyenek álmai. Attól függetlenül, hogy roma nő, legyenek álmai. Legyen bátor."